

NATIONAL COUNCIL
FOR ARCHITECTURE
FORM AND DESIGN
**RÅDET FÖR
ARKITEKTUR
FORM OCH DESIGN**

VÅR TIDS SKOLA – HUR SKA DEN BYGGAS?

En konferens, en hearing
och tre rekommendationer
om den fysiska miljön i skolan

Arkitektur, form och design – varför är det viktigt?

I Sverige är arkitektur- och formpolitiken bara knappt tio år gammal. 1998 fattade riksdagen beslut om ett handlingsprogram för arkitektur, form och design kallat Framtidsformer. Genom handlingsprogrammet fick vi »estetikparagrafer« i plan- och bygglagen, väglagen och i lagen om byggande av järnväg. Riksdagen beslutade också om sex mål för arbetet:

- Arkitektur, formgivning och design ska ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter ska inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer ska tas till vara och förstärkas.
- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö ska stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt understött byggande, inredande och upphandlande ska på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design ska utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

Beslutet kom vid en tidpunkt då flera länder i Sveriges närhet antagit liknande nationella handlingsprogram om kvalitet i byggande och miljö. Bakgrunden var bl a en kritisk värdering av de senaste decenniernas byggande.

Med den övergripande uppgiften att föra dessa målsättningar framåt tillsatte regeringen 2004 Rådet för arkitektur, form och design. I det arbete rådet bedriver i kontakt med beställare och offentliga beslutsfattare talar vi ofta om den byggda, eller den fysiska miljön, snarare än om arkitektur, form och design. Vår utgångspunkt är ett medborgarperspektiv, när vi försöker förklara vikten av genomarbetad kvalitet i gestaltningen av de offentligt finansierade miljöerna.

Varför är det viktigt? Jo, ingen kan välja bort den fysiska miljön. Den omger oss idag som en ”andra natur” och den är alltid i någon mening gestaltad. I stort som smått utgör den en betydande del av vår upplevelse av livskvalitet. Miljön så som den gestaltas påverkar oss som individer och är en del av förutsättningarna för vårt samhällsliv. Av alla miljöer i samhället är det kanske skolan – en arbets- och livsmiljö för barn och unga – som är den allra viktigaste.

Rådet för arkitektur, form och design är en kommitté under Kulturdepartementet. Rådets mandattid sträcker sig från 2004 tom 2008. Regeringen har i ett uppdrag till Rådet den 22 november 2007 uttryckt avsikten att Rådets verksamhet ska övertas av en befintlig myndighet efter 2008.

Vår tids skola – hur ska den byggas?

Vår tids skola – hur ska den byggas?

En konferens, en hearing och tre rekommendationer
om den fysiska miljön i skolan

Rapport 2008:2

Vår tids skola – hur ska den byggas?
En konferens, en hearing och tre rekommendationer.
Rådet för arkitektur, form och design, 2008

Projektledare: Lisa Daram
Redaktion: Lisa Daram, Claes Eriksson
Research: Ulrika Behm, Suzanne de Laval, Mie Svennberg
Texter från konferens och hearing : Kristina Hultman frilansproduktion

Form: kingston.se
Typsnitt: Monotype Times och Monotype Gill Sans
Papper: Lessebo Linné vit och Galerie Art matt
Tryckeri: Danagårds grafiska, Ödeshög 2008

Fotografer:
Omslag, barn, skolmiljöer samt från konferens och hearing: Tove Falk-Olsson
Bengt och Stefan: Pia-Marie Wehring
Jo Richardson Community School: architecture plb, London
Lyshöjskolan: Lisa Daram
Eva-Lis Sirén: Johanna Hanno

Ytterligare exemplar av rapporten kan beställas via www.rafd.se

Innehållsförteckning

I. RÅDET FÖR ARKITEKTUR, FORM OCH DESIGN

Skolan – den viktigaste gemensamma miljön

Sven-Olof Bodenfors, ordförande och Claes Eriksson, huvudsekreterare 8

Skolmiljön idag – en lägesrapport om styrinstrument och ansvar 12

Rådets rekommendationer Vad bör göras på nationell nivå? 26

2. INTERNATIONELL KONFERENS, 5 NOVEMBER, 2007

Två skolexempel

Kolding, Danmark: Liv, vatten, ljus och lärande 30

Barking/Dagenham, Storbritannien: Att veta vad man vill ha 34

Politik och praktik på nationell nivå

Storbritannien, CABE: Arkitekturens betydelse för ett reformerat skolsystem 37

Danmark, DCUM: Hur Danmark fick en lag om undervisningsmiljöer 40

Finland, OPH: En skola av god kvalitet – vad är det? 45

Om barns och ungas delaktighet

Göteborgs Stad och Västra Götalandsregionen 48

Presentation av talare 52

3. NATIONELL HEARING, 6 NOVEMBER, 2007

Forskare, författare: Pia Björklid, Patrick Bjurström, Anna Törnquist,

Suzanne de Laval, Hjördis Kristenson, Margareta Anjou 55

Statliga myndigheter: Skolverket, Myndigheten för skolutveckling, Specialskolemyndigheten, Socialstyrelsen, Arbetsmiljöverket, Barnombudsmannen, Boverket, Räddningsverket, Aktionsgruppen för barnkultur, Movium 66

Kommuner: Stockholm Stad; Utbildningsförvaltningen, Göteborgs Stad; Center för skolutveckling och Lokalförsörjningsförvaltningen 80

Intresseorganisationer: Sveriges Kommuner och Landsting, Sveriges elevråd, Lärarförbundet, Sveriges Elevråds Centralorganisation, Lärarnas Riksförbund, Svenska brottsförebyggarna, Riksförbundet Hem och Skola 82

Litteratur och länkar 91

I.

Rådet för arkitektur, form och design om skolmiljön

Skolan – den viktigaste gemensamma miljön

Sven-Olof Bodenfors, ordförande och Claes Eriksson, huvudsekreterare i Rådet för arkitektur, form och design.

Skolmiljön idag –
en lägesrapport om styrinstrument och ansvar

Sammanfattning av de utgångspunkter, grundläggande frågeställningar och det breda utredningsarbete på området »skolans fysiska miljö« som bildar grund för rådets rekommendationer.

Rådets rekommendationer: Vad bör göras på nationell nivå?

Rådets rekommendationer till vad som bör göras på en nationell nivå för att den fysiska miljön i skolan ska kunna bli en tydlig del i utvecklingen av skolan som helhet. Kunskapsbildning, rådgivning och tillsyn av den fysiska miljön behövs.

Skolan – den viktigaste gemensamma miljön

I rådets direktiv (dir 2004:24) står det att den offentliga utomhus- och inomhusmiljö där barn och unga vistas ska ses över. Varje vardag går nästan en och en halv miljon elever till skolan i Sverige. Det ger en särskild tyngd åt frågan att vi har en nioårig grundskola som omfattas av skolplikt.

Sven-Olof Bodenfors, ordförande,
Rådet för arkitektur, form och design.

Claes Eriksson, huvudsekreterare,
Rådet för arkitektur, form och design.

I verkligheten vistas i stort sett alla barn i förskola, förskoleklass, skola och skolbarnsomsorg mycket längre tid än vad skolplikten kräver. Ett genomsnittligt barn i Sverige tillbringar under sina första nitton år ungefär halva sin vakna tid i skolmiljön. Med detta följer, menar vi, ett mycket stort ansvar för dem som svarar för skolverksamheten att också se till att dessa miljöer för barn och unga blir riktigt bra miljöer. Skolmiljön är kanske den viktigaste miljön av alla i samhället. Men frågan är om detta återspeglar sig i hur vi värderar denna miljö?

Det utredningsarbete som har lett fram till den här rapporten har i ett första steg syftat till att förstå områdets aktuella status – formellt, ur perspektivet skolans mål och styrning, samt ur ett praktiskt perspektiv. Hur mår skolbyggandet i Sverige? Hur lyder de formulerade målen, nationellt och kommunalt, på vilka grunder formuleras de och hur tillämpas målen?

Under det senaste året har rådet därför träffat en rad företrädare för olika grupper i skolvärlden för att samtala om den fysiska skolmiljön. Vi har samtalat med elevorganisationerna, lärarfacken, skolledarna, ett flertal statliga myndigheter med ansvar på området, Sveriges Kommuner och Landsting, forskare som specialiserat sig på frågan och många andra engagerade människor. Och alla har bekräftat den stora betydelse som skolmiljön har för en bra skola – alla har också bekräftat behovet av att lyfta frågan till ett större sammanhang.

I tydlig kontrast till detta har vi kunnat konstatera att värdet av en god och likvärdig fysisk miljö i skolan inte någonstans finns uttryckt i de styrdokument för skolan som beslutats på nationell nivå.

Vi har i det utredande arbetet samarbetat med kulturförvaltningen i Göteborgs stad och kultursekretariatet i Västra Götalandsregionen genom arkitekturkonsulten för barn och unga, Mie Svennberg. Vid kontakter med kommuner har vi sett att förhållningssättet till skolmiljöer ser väldigt olika ut. Det som framför allt saknas är kunskap om området. Förändrade behov i skolan har gjort att lokalbehovet behöver analyseras och formuleras på nytt.

Ofta finns det oro för kostnader. Det kan tyckas dyrt att bygga den sorts specialanpassade och multifunktionella lokaler som skolan behöver när det dessutom kan verka svårt att bedöma det framtida utnyttjandet. Ledstjärnan blir att skapa »flexibla« lösningar. I praktiken blir den åtrådda flexibiliteten ofta omöjlig att skilja från de decennielånga provisorierna, som hinner bli en hel generations skolmiljö. Med billiga lösningar följer ofta helt andra, oförutsedda kostnader.

Ett problem som ökat under de senaste åren är bränder i skolan. Varje dag brinner det i en skola i Sverige. De flesta bränderna sker under dagtid när verksamheten är i full gång. Kostnaderna för sanering och renovering till följd av brand uppgick, lågt räknat, till 500 miljoner kronor 2007. Det är pengar som skulle kunna användas till annat. I vårt arbete har vi kommit i kontakt med skolor som aktivt arbetat med elevers delaktighet i miljöfrågor. Vi har också besökt skolor som utformats med utgångspunkt från grundliga analyser av elevers, lärares och verksamhetens behov. Båda dessa målsättningar – att öka delaktigheten och att sträva efter bästa möjliga miljömässiga resultat – har bidragit till att förbättra det psykosociala klimatet, vilket i sin tur har minskat skadegörelsen och höjt elevernas prestationer i skolarbetet.

Det är ingen lätt uppgift att skapa den bästa möjliga skolmiljön. Bra lösningar kräver stor delaktighet och en bred samverkan över ibland välbevakade gränser. Ingen enskild grupp sitter med alla nycklarna, utan många behöver höras. Det är heller ingen uppgift som kan lösas med hjälp av ett generellt recepttänkande. Byggandets *vad* och *hur* måste lösas lokalt, i dialog mellan berörda parter, inte minst i dialog med brukargrupper, för att verkligen förstå behoven och förmå omtolka dem till en byggd verklighet.

Den här rapporten innehåller inga färdiga svar på hur skolor ska byggas. Däremot finns resonemang om vad som ska till för att bra byggprocesser ska komma till stånd och vad som i dag saknas. I november 2007 höll rådet tillsammans med våra samverkanspartner under utredningsarbetet – kulturenheterna i Göteborg Stad och i Västra Götalandsregionen – en internationell konferens och en hearing i Rosenbads konferenscenter. Referat från samtliga anföranden under dessa aktiviteter är samlade i den här rapporten.

Vid den internationella konferensen presenterades pågående arbeten, på nationell och lokal nivå, i Storbritannien, Danmark och Finland. Skolorna i Kolding och Barking/Dagenham är goda exempel när det gäller mål, genomförandeprocesser och resultat. I Storbritannien genomförs just nu ett omfattande nationellt program – Building Schools for the Future, BSF – som syftar till att förnya den fysiska miljön i samtliga secondary schools. Under perioden satsar brittiska regeringen 45 miljarder pund i denna utveckling som utvärderas fortlöpande för att stärka kvaliteten. Danmark har antagit två lagar – barnmiljölagen och undervisningsmiljölagen – som med särskild betoning på fysisk, psykisk och estetisk miljö tillsammans verkar för hög kvalitet i skolmiljöer. I Finland lutar man sig på en formulering i grundlagen om krav på sunda miljöer. Deras skolverk satsar på bidrag och rådgivning till kommunerna, bl a genom en gedigen handbok – *En sund och trygg skolbyggnad* (Utbildningsstyrelsen, Finland, 2005) vars syfte är att lyfta skolans fysiska miljö i ett brett perspektiv.

Under hearingen förmedlade 26 representanter för organisationer och myndigheter samt forskare och experter i Sverige sin syn på skolans fysiska miljö. Deras

vittnesmål i rapporten handlar om miljöns betydelse, om vem som bär vilket ansvar, samt om behovet av ökad kunskap.

Rapporten har ett huvudsyfte – att formulera vad som behöver göras för att den fysiska miljön i skolan ska få en likvärdig och god behandling av ansvariga i hela landet. De rekommendationer vi presenterar är vi ansvariga för, men innehållet har vuxit fram i nära dialog med myndigheter, organisationer och experter.

* * *

Skolan utgör en ovanligt komplex miljö som ska svara mot många behov – elever ska lära: skilda ämnen ställer krav på olika typer av rum. Samtidigt ska eleverna hitta platser där de kan få ro, känna trygghet, men också stimulans – liv ska levas där på ett sätt som möjliggör och stödjer en personlig utveckling hos eleverna i övrigt. Olika åldrar har olika önskningar och behov.

Skolan är också en arbetsplats för vuxna: skolan ska fungera ur lärarens perspektiv, lärare ska trivas på sin arbetsplats och ha goda förutsättningar för att bedriva sitt arbete. Dessutom kanske vissa av skolans rum ska hållas öppna för allmänheten för gemensamma funktioner i samhället. Det är, kort sagt, inte lite krav som ställs på skolans fysiska miljö.

Vi har räknat det till att så många som ett tiotal statliga myndigheter, var och en för sig, vakar över skilda aspekter i skolmiljön som säkerhet, hygien, buller, energiåtgång osv. Men trots denna starka uppställning saknar vi i dag en instans som vakar över att det blir en helhet i detta, som samordnar alla dessa viktiga komponenter så att de *tillsammans* kan bidra till en meningsfull, stimulerande och trivsam miljö. Detta är också den centrala uppgiften för yrkesverksamma inom arkitektur, form och design.

I Sverige är vi starka på mätbarheter och vi kan från rådets sida konstatera att det ofta blir det mätbara som prioriteras och vinner matchen över de mjukare värdena, som vinner över det som vi kallar för omätbara kvaliteter. Att få känna sig privilegierad och värdefull genom den miljö man vistas i, kan vara en avgörande upplevelse i barndomen. Det kan vi lätt föreställa oss. Men när vi som vuxna och beslutsfattare ska finna de praktiska lösningarna på förvaltningen av skolfastigheterna ser vi ofta inte detta värde. Någonstans på vägen mot en bättre skola för alla har vi tappat bort den fysiska miljöns omätbara kvaliteter.

Vi hoppas att vi, med denna rapport, kan medverka till att göra området för skolans fysiska miljöer synligt i den svenska politiken och inom skolväsendet. Vi vill också framföra vårt varma tack till alla er som genom att bidra med kunskap, erfarenheter och reflexioner har möjliggjort den här rapporten. Härmed överlämnar vi rapporten om skolans fysiska miljöer till regeringen.

Stockholm, september 2008

Rådet för arkitektur, form och design

Sven-Olof Bodenfors
Ordförande

Claes Eriksson
Huvudsekreterare

Skolmiljön idag – en lägesrapport om styrinstrument och ansvar

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Enligt Läroplanen ska var och en som verkar i skolan främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö. Vidare utgör principen om alla människors lika värde en del av fundamentet för skolan. I skollagens första kapitel, andra paragrafen står: »Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografiskt hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.« Trots kravet på likvärdighet är den fysiska miljön inte lika god i alla skolor. Kvaliteten varierar stort.

Som byggd miljö ska skolan fungera för en komplex sammansättning av verksamheter. Dessa verksamheter riktar sig till barn och unga i skilda åldrar och leds av lärare, skolledare och övrig personal på skolan. En skola består med andra ord inte av en homogen grupp av människor – den består av individer och av många mindre grupper, med sinsemellan olika roller och skilda behov. Sett ur ett byggnadeperspektiv är en skola därför att betrakta som en extra krävande uppgift.

Om en skola fungerar bra eller dåligt beror naturligtvis på en rad vitt skilda faktorer. Den fysiska miljön är en av dessa faktorer. I Barnombudsmannens rapport *Vill man gå på toa ligger man illa till* från 2005 bad man barnen räkna upp vad som är viktigast i skolan. På första plats kom kompisar, på andra plats kom lärare och på den tredje miljön. Resultatet kan kopplas till resonemang inom Reggio Emilia-pedagogiken där den fysiska miljön benämns »den tredje pedagogen«, efter barnet självt och läraren.

Trots rapporter om brister i barns och ungas fysiska miljöer, trots erfarenheter från fältet och trots en allt intensivare rapportering i medier, biter sig ändå uppfattningen att skolmiljön inte är en särskild fråga – värd att lyftas fram i egen rätt – envist kvar. På Sveriges elevråds hemsida för elevskyddsombud (www.taingenskit.nu) skriver man: »Arbetsmiljön i skolan är något som man

ofta glömmer bort. Vi är helt enkelt vana vid obekväma stolar, dålig luft eller taskig stämning i skolan. Det kan också vara jättesvårt att veta vad arbetsmiljö egentligen är: Kan det vara något mer än en kall matsal och låga bord?»

Vanliga dagliga problem i den fysiska miljön som det ofta talas om är tex bullernivåer, dålig luftkvalitet och problem med belysning. I september 2007 presenterade Boverket i samarbete med Energimyndigheten resultatet av en energibesiktning och inventering av innemiljön i 130 svenska skolor. 81 procent av de undersökta skolorna hade problem med fukt i konstruktionen och fuktskador. 75 procent av skolorna hade så stora problem på vissa platser att det var svårt att vistas där. Kostnaderna för att åtgärda problemen beräknades till ca 5 miljarder kronor¹.

Alla skolor i Sverige dras inte med kvalitetsbrister av detta slag. Det finns skolor som håller en acceptabel nivå och det finns skolor som är riktigt bra. Men tyvärr är den fysiska miljön i många skolor så dålig att den måste betraktas som undermålig. Förmodligen skulle flertalet vuxna inte acceptera den arbetsmiljö som många elever vistas i under en period i livet då de (eleverna) förväntas genomgå både en kunskapsmässig och personlig utveckling.

Vår avsikt med den här rapporten är att resonera kring behovet av att få ett bättre grepp om frågan om den fysiska miljön i skolan, samt behovet av att göra frågan till en del av skolväsendet som helhet. Samtidigt vill vi betona att det som också behövs är att man förmår lyfta blicken och se miljön ur ett helhetsperspektiv. I rapporten har vi samlat röster från de myndigheter, skolor, organisationer och experter som deltog i konferens och hearing i november, 2007.

OM UTREDNING SAR BETET

När rådet inledde sitt arbete med skolans fysiska miljö under 2007 ställde vi oss följande tre frågor:

- Har den fysiska miljön i skolan någon betydelse?
- Om den fysiska miljön har betydelse, *vilken* är den?
- Vad krävs för att den fysiska miljön i skolan ska kunna ges möjlighet att utvecklas på ett önskvärt sätt?

För att pröva och diskutera dessa frågor har rådet fört samtal med en rad myndigheter, organisationer och experter på området. Rådet har gått igenom tidigare rapporter på området, skrivningar i lagtext, nationella styrdokument och läroplaner för skolan samt kommunala skolplaner. Vi har besökt England, Danmark och Finland och där tagit del av arbeten, på nationell och lokal nivå, inom området skolans fysiska miljö. Under en konferens och en hearing i Rosenbad, den 5 respektive 6 november 2007, samt i kompletterande intervjuer, har vi ånyo lyssnat till myndigheter med ansvar inom skolområdet, myndigheter med uppdrag inom områden som relaterar till skolan, kommunal förvaltning, arkitekter, forskare samt intresseorganisationer för barn, unga, lärare, rektorer och övrig skolpersonal. Slutligen har vi tagit fram rekommendationer till förändringar för att stärka frågan om skolans fysiska miljö, som i sina formuleringar grundar sig på vad som kommit fram i detta utredningsarbete.

Vi menar att det finns stöd för följande påståenden:

- Skolans fysiska miljö har betydelse för dem som vistas där, samt även för sam-

1. Uppgiften är hämtad från rapporten »*Energianvändning & innemiljö i skolor och förskolor – förbättrad statistik i lokaler, STIL2*«. ER 2007:11, ISSN 1403-1892, Energimyndighetens publikationsservice. Rapporten är ett samarbete mellan Energimyndigheten och Boverket.

hället i stort. Nedan följer en beskrivning av fyra områden där den fysiska miljön spelar en särskilt viktig roll.

- Skolans fysiska miljö är en fråga som är eftersatt. Som del av skolväsendet är den osynlig i styrdokumentet.
- Vid styrning, tillsyn, förvaltning och offentlig upphandling är det inte självklart att skolans fysiska miljö beaktas som en helhet², ur ett brukarperspektiv.

MILJÖN HAR BETYDELSE PÅ FLERA SÄTT

Vi har kunnat avläsa fyra starka motiv till varför den fysiska miljön har betydelse för skolan:

1. Pedagogik och rum samverkar

Den fysiska miljön ska stödja, inte motverka en vald pedagogisk modell. Rummens storlek och organisation erbjuder antingen möjligheter, eller ställer upp hinder för ett önskat arbetssätt. Flera skolor som arbetar utifrån en särskild pedagogik gör en tydlig koppling mellan rumsfunktioner, inlärningsmaterial, teknik och pedagogik. För flertalet skolor gäller dock att man lever med en ständig omformulering av pedagogiska modeller och metoder. En av huvudfrågorna i dag utgörs av behovet av flexibilitet – en önskan om ett slags lätthet i rörelserna mellan olika typer av rum. Samtidigt är kravet på arbetsro centralt, varvid lösningar för dessa till synes motstridiga behov måste tillgodoses med stor kunskap om samspel mellan människa och rum, både ute och inne.³

2. Kvaliteten i den fysiska miljön påverkar trivsel, trygghet och stimulans

Att skapa miljöer ute och inne där elever och skolpersonal kan trivas och känna sig trygga och som bidrar till fysisk och psykisk stimulans är betydelsefullt för verksamheten. För att lyckas med det krävs, förutom kunskaper om planering och byggande, en grundläggande förståelse för den fysiska miljöns betydelse, liksom insikt om barns, ungas och skolpersonals behov inom ramen för skolverksamheten. Trivsel, trygghet och stimulans är på intet sätt fasta begrepp. De behöver, i koppling till miljön, ständigt definieras och omprövas. I dagsläget är det generellt sett miljöer för de mindre barnen som bäst tillgodoser behov av trivsel, trygghet och stimulans medan de äldre barnens miljöer visar stora brister på området⁴.

3. Delaktighet och inflytande vid utformning av den fysiska miljön är mål och medel

Skolan har i uppdrag att främja elevernas lärande och överföra grundläggande värden för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället⁵. Att ha möjlighet att påverka beslut om den fysiska miljön är en medborgerlig rättighet, men för att kunna utöva sin rättighet behöver eleven förstå hur beslutsprocesser går till, och vilken inverkan den fysiska miljön har i olika avseenden.

2. Ur ett producentperspektiv, i lagtext och i styrdokument delas miljöfrågor ofta upp i tekniska, funktionella eller gestaltningsmässiga delar. Den som möter en miljö uppfattar dock inte miljön som enskilda delar utan som en helhet.

3. Arkitekten Inge Mette Kirkeby har i sin avhandling *Skolen finner sted* (Statens byggeforskningsinstitut, 2006) formulerat fem rumsbegrepp som kan användas som verktyg för förståelse för, och vid planering av pedagogiska miljöer.

4. Anna Törnquist: *Skolhus för tonåringar*, Arkus, skrift nr 46, 2005, Stockholm.

5. Ur Skolans uppdrag, LPO 94.

»Arbetsmiljön i skolan är något som man ofta glömmer bort. Vi är helt enkelt vana vid obekväma stolar, dålig luft eller taskig stämning i skolan. Det kan också vara jättesvårt att veta vad arbetsmiljö egentligen är: Kan det vara något mer än en kall matsal och låga bord?«
Sveriges elevråd, SVEA

Genom att låta elever, lärare och övrig personal som befinner sig i skolan vara delaktiga i ett förändringsarbete kan man uppnå både förståelse och kunskap hos eleverna om den demokratiska processens dynamik och dessutom nå ett bättre resultat i utformningen av den fysiska miljön. Det är betydligt lättare att uppmuntra en vilja till omsorg om den fysiska miljön om brukaren får vara med och ha inflytande över den, och på så sätt »göra den till sin«. En brittisk studie⁶ visar att skadegörelse i skolan minskade och elevers prestationer ökade när elever och skolpersonal gjordes delaktiga och fick möjlighet till inflytande vid förändringar av miljön.

4. Skolbyggnaden som symbol i samhället

Skolbyggnader och skolmiljöer ger signaler inte bara till dem som vistas i skolan, utan även till dem som befinner sig i det omgivande samhället. Den fysiska miljön kommunicerar värden. I skolans fall handlar det både om vilka värden som tillmätts barn och unga, och om hur skolarbete och kunskap värderas i bred mening. Barn och unga är i dag avancerade mottagare och uttolkare när det gäller form och symboliska uttryck. De gör jämförelser mellan skolmiljön och andra miljöer och avläser avsändarens förmåga och engagemang. Det finns skäl att ställa sig frågan hur kvaliteten i skolmiljön och den grad av omsorg som visas den, påverkar elevernas syn på sig själva och på det vuxensamhälle som har ansvar för miljön.

VAD SÄGER LAGEN OCH LÄROPLANERNA?

Mot denna bakgrund blir det intressant att närmare studera, dels vad lagen säger och dels hur skolmyndigheternas uppdrag ser ut inom området. Vid rådets inventering av skollagen och läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet visar det sig att skrivningarna om den fysiska miljön endast utgörs av några få rader. Formuleringarna är allmänna och det är otydligt vad som avses. Ordet miljö används t ex som ett samlingsnamn för både psykosocial, ekologisk och fysisk miljö.

I skollagen heter det kort och gott, för förskola och skolbarnsomsorg⁷, att »Lokalerna ska vara ändamålsenliga«, samt i grundskoleförordningen⁸ att »den (lokalen) skall också ha utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning«.

I läroplanen (LPO 94), under rubriken »God miljö för utveckling och lärande«, i kapitlet om skolans värdegrund och uppdrag, omnämns miljön som en plats där eleven ska mötas av »respekt för sin person och sitt arbete«. Vidare sägs skolan, vid sidan av hemmet, spela en viktig roll för »grundläggandet av personlig trygghet och självkänsla«.

I avsnitt 2.3 om Elevernas ansvar och inflytande, under »Mål att sträva mot«, framgår att: »Skolan skall sträva efter att varje elev

- tar ett personligt ansvar för sina studier och sin arbetsmiljö,
- successivt utövar ett allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan och
- har kunskap om demokratins principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former.«

Under »Riktlinjer« står: »Alla som arbetar i skolan skall främja elevernas för-

6. Design Council: *The Impact of School Environments*, University of Newcastle, February 2005, UK.

7. Kap 2, 3 §.

8. Kap 1, Allmänna förordningar, 4 §.

måga och vilja till ansvar och inflytande över den sociala, kulturella och fysiska skolmiljön.«

I avsnitt 2.8 om rektors ansvar står att en rektor har ett särskilt ansvar för att »skolans arbetsmiljö utformas så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper, t ex bibliotek, datorer och andra hjälpmedel«.

I övrigt saknas närmare skrivningar om den fysiska miljön i skollagen och läroplanerna.

Det ska tilläggas att både läroplaner och skollag i skrivande stund är under omarbetning. Rådet har dock inte kunnat se att planerade nya förslag kommer att innebära ett annat eller nytt förhållningssätt till den fysiska miljös betydelse.

Den lag som främst åsyftar den fysiska miljön i skolan är **arbetsmiljölagen**. I andra kapitlet, »Om arbetsmiljöns beskaffenhet« (1 §) uttrycks att: »Arbetsmiljön skall vara tillfredsställande med hänsyn till arbetets natur och den sociala och tekniska utvecklingen i samhället. Arbetsförhållandena skall anpassas till människors olika förutsättningar i fysiskt och psykiskt avseende /.../ Arbetstagaren skall ges möjlighet att medverka i utformningen av sin egen arbets-situation samt i förändrings- och utvecklingsarbete som rör hans eget arbete /.../ Teknik, arbetsorganisation och arbetsinnehåll skall utformas så att arbetstagaren inte utsätts för fysiska eller psykiska belastningar som kan medföra ohälsa eller olycksfall.«

Vidare står i samma kapitel (4 §) att: »De arbetshygieniska förhållandena när det gäller luft, ljud, ljus, vibrationer och liknande skall vara tillfredsställande.«

Särskilt intressant och värt att uppmärksamma i det här sammanhanget är den del i fjärde paragrafen som pekar ut »luft, ljud, ljus och vibrationer«. Ett av de grundläggande problemen inom området som vi redan nämnt är att den fysiska miljön sällan ses ur ett helhetsperspektiv med utgångspunkt från användaren, utan i huvudsak betraktas utifrån sina enskilda delar. Dessa delar är i allmänhet mätbara, möjliga att avgränsa, kan anges i fasta värden och göras till föremål för lagstiftning och tillsyn. Men när det kommer till utformningen av miljöer räcker det inte att utgå från nämnda enskilda delar, i teknisk eller funktionell mening. Rådet menar att lagen förlorar sin kraft, om begrepp som »arbetets natur« och »utvecklingen i samhället« inte ges ett substantiellt innehåll.

Sett ur rådets perspektiv är arbetsmiljölagen utformad på ett sådant sätt att den skulle kunna användas som redskap vid utformning och tillsyn av den fysiska miljön i skolan, förutsatt att begrepp som »arbetets natur« och »den sociala och tekniska utvecklingen i samhället«, samt »förutsättningar i fysiskt och psykiskt avseende« tas på allvar och förtydligas vid tillämpning av lagen.

Miljöbalken reglerar i dag fysiska miljöer överlag. I nionde kapitlet definieras olägenhet för människors hälsa (alltså även lärare och elever) så här: »Verksamhetsutövare skall ha kunskap (2 §) och vid behov vidta åtgärder för att förebygga, hindra eller motverka olägenhet för människors hälsa, samt vid yrkesmässig verksamhet använda bästa möjliga teknik (3 §).

Enligt miljöbalken är det verksamhetsutövaren som ansvarar för att miljöbalkens regler följs. I miljöbalkens nionde kapitel (9 §) finns dock en särskild regel som säger att bostäder och lokaler för allmänna ändamål (t ex skola) skall brukas på ett sådant sätt att olägenhet för människors hälsa inte uppstår. Enligt denna bestämmelse är det fastighetsägaren eller nyttjanderättshavaren

(t ex skolförvaltningen i de fall skolbyggnaden ägs av ett fastighetsbolag) som ska vidta de åtgärder som behövs för att förhindra störningar eller ohälsa.

RÄCKER LAGAR OCH LÄROPLANER TILL?

När skollagen, arbetsmiljölagen, miljöbalken och Läroplanens (LPO 94) kapitel om elevers ansvar och om rektors ansvar läggs bredvid varandra och läses parallellt, framträder en otydlig bild av ansvaret för den fysiska miljön i skolan, sett som en helhet. Nuvarande lagar täcker visserligen in en lägsta nivå i teknisk och i viss funktionell mening, byggnader ska t ex vara hållfasta och brandsäkrade. Tillgänglighet är en funktionell aspekt, som säkras genom lag. Skolor ska också enligt lag ha tillgång till t ex gymnastiksal, matservering och bibliotek.

Om den fysiska miljön uppvisar sådana brister att den äventyrar människors hälsa pga buller, dålig ventilation, problem med mögel eller dålig städbarhet, träder tillsynsmekanismer och lagar i kraft. Men om en planlösning försvårar verksamhetens bedrivande, eller om miljön inte erbjuder tillräcklig arbetsro, möjligheter till rörelse, eller i gestaltningmässig mening sänder ut starka signaler om brist på omsorg och engagemang, finns varken lagrum eller riktlinjer att hålla sig till.

VEM HAR ANSVAR FÖR VAD?

I början av 90-talet gick huvudmannaskapet för skolverksamheten över från staten till kommunerna. I dag är ansvaret för skolväsendet på nationell respektive kommunal nivå fördelat så här:

Regering och riksdag styr Sverige. I riksdagen beslutas om de lagar som anger förutsättningarna för skolans fysiska miljö. Regeringen har till sin hjälp i arbetet Regeringskansliet, en sammanhållen myndighet som består av de resp. fackdepartementen. När det gäller skolväsendet är det Utbildningsdepartementet som har ansvar att bereda lagförslag och genomföra lagändringar, bl a genom att utforma skolmyndigheternas uppdrag. För frågor om arbetsmiljö ansvarar Arbetsmarknadsdepartementet och för frågor om hälsa ansvarar Socialdepartementet.

Kommunerna är huvudmän för alla kommunala skolor. För en kommunal skola gäller att kommunen är arbetsgivare och har det yttersta ansvaret för arbetsmiljön enligt arbetsmiljölagen. Arbetsgivaren, exempelvis kommunen, delegerar vanligen skolans arbetsmiljöarbete till rektor. Rektor har då ansvar för att ett väl fungerande arbetsmiljöarbete bedrivs i skolan. Friskolor drivs av fristående huvudmän, med finansiering genom kommunal skolpeng. Fristående skolor ska godkännas av Skolverket. Det kan även vara så att en fysisk person, det vill säga en enskild individ, har ansvar för arbetsmiljön.

Skolverket (statlig myndighet) ansvarar för undervisningsfrågor för alla skolor och ansvarar för att skolorna inspekteras vart sjätte år. Skolverket undersöker också om lokaler och utrustning är ändamålsenliga. Samtidigt som den här rapporten skrivs pågår en process som syftar till att förändra myndighetsstrukturen inom skolväsendet. Den 8 februari 2008 presenterade regeringen ett förslag som innebär att Skolverkets tillsynsuppdrag övergår till en ny separat myndighet: Skolinspektionen⁹. Enligt detta förslag ska inspektioner i framtiden genomföras vart tredje år.

Myndigheten för skolutveckling, MSU, (statlig myndighet) har i uppgift att stödja kommuner och andra huvudmän i deras utveckling av verksamheten, så att

9. *Nya skolmyndigheter* (Prop. 2007/08:50).

nationellt fastställda mål och likvärdighet i utbildningen uppnås. Myndigheten ska svara för generella utvecklingsinsatser, främst inom nationellt prioriterade områden. Varje år får MSU, liksom alla andra statliga myndigheter, ett regleringsbrev från regeringen som innehåller uppdrag för det kommande året. Inget sådant uppdrag har ännu uttryckligen inriktat sig på den fysiska miljön i skolan. Enligt det förslag som presenterades av regeringen i februari 2008, kommer MSU att läggas ned. Delar av myndighetens uppgifter kommer då att övergå till Skolverket.

Arbetsmiljöverket, AMV (statlig myndighet). Enligt arbetsmiljölagen är det arbetsgivaren som har huvudansvaret för arbetsmiljön. Arbetsmiljöverkets arbetsmiljöinspektörer kontrollerar att arbetsmiljölagen och att de föreskrifter AMV utfärdar följs när de inspekterar arbetsställen. Arbetsmiljöverket ansvarar för statistik om arbetsmiljö och arbetsskador i Sverige.

Boverket (statlig myndighet) har uppsiktsansvar över hur bestämmelserna i plan- och bygglagstiftningen tillämpas i Sverige. Boverket har också möjlighet att i vissa fall precisera de krav som samhället ställer på byggnadsverk och tomtmark. Detta gör Boverket genom föreskrifter och allmänna råd, exempelvis Boverkets byggregler (BBR) och Boverkets konstruktionsregler (BKR). Bygg- och konstruktionsreglerna gäller för ny- och tillbyggnad. Boverkets råd för ändring av byggnad (Bär) handlar om hur varsamhetskravet i plan- och bygglagen ska efterlevas, samt om vad som gäller vid rivning.

Socialstyrelsen (statlig myndighet) är en nationell expert- och tillsynsmyndighet för verksamheter som rör socialtjänst, hälsoskydd, smittskydd, hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen har det övergripande uppdraget att upptäcka, förebygga och undanröja hälsorisker i miljön inom miljöbalkens tillämpningsområde. I detta arbete har Socialstyrelsen tre roller: att vara nationell tillsynsmyndighet, nationellt expertorgan och miljömålsmyndighet. Vidare har Socialstyrelsen ett övergripande ansvar för hälsofrågor i arbetet med de nationella miljö kvalitetsmålen. Bl a har man på uppdrag av regeringen tagit fram ett förslag till en Nationell handlingsplan för barns miljörelaterade hälsa, som presenterades i mars 2007. Socialstyrelsens förslag knyter an till de nationella mål som är relevanta för barns hälsa: frisk luft, giffri miljö, grundvatten av god kvalitet, säker strålmiljö och god bebyggd miljö.

Räddningsverket (statlig myndighet) ska bl a arbeta förebyggande och har i uppgift att samordna barnsäkerhetsarbetet i Sverige nationellt. Det innebär att man ska samordna och vara pådrivande i frågor som rör säkerhet för barn och ungdom. Räddningsverket har det senaste året särskilt uppmärksammat det ökande antalet anlagda bränder i skolor. Den 17 april 2008 höll man en nationell konferens i Karlstad om konsekvenser av bränder i skolor. Man diskuterade även vilka metoder som är verkningsfulla för att komma till rätta med problemet.

Barnombudsmannen (statlig myndighet). Barnombudsmannens huvuduppgift är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Barnombudsmannen arbetar för att statliga myndigheter, kommuner och landsting ska använda barnkonventionen som en utgångspunkt i sitt arbete, och kan lämna förslag till regeringen på ändringar i svensk lagstiftning.

Andra myndigheter och initiativ som fokuserat på den fysiska miljöns betydelse med stor relevans i förhållande till skolmiljöer är bl a Folkhälsoinstitutet, FHI i

sin rapport *Skolans mål och möjligheter*¹⁰. I sammanfattningen av ett regeringsuppdrag som gavs till FHI 2003, *Goda matvanor och ökad fysisk aktivitet – underlag till handlingsplan*¹¹, pekas den fysiska miljön särskilt ut, som påverkande faktor. I projektet Design för alla, utarbetat under tre år 2005–2008 av EIDD (European Institute for Design and Disability) Sverige, Stiftelsen svensk industridesign (SVID), Handisam (Myndigheten för handikappolitisk samordning) och Handikappförbundens samarbetsorgan, lyfts den fysiska miljös betydelse för tillgänglighet. Under våren 2008 startade det treåriga projektet *Plats för kunskap!*¹² – ett samverkansprojekt med Form och Designcenter i Malmö, som syftar till att utveckla skolmiljöer.

OTYDLIGHET RÅDER OM ANSVAR VID TILLSYN

Skolverket har i uppgift att se till att skolans och förskolans lokaler är ändamålsenliga. Men vilken är måttstocken för denna ändamålsenlighet? Och hur ser man på ansvarsfördelningen mellan myndigheter? I samtal som rådet fört med representanter från ovan nämnda myndigheter, samt med enskilda kommuner, framkommer att det råder en otydlighet vid tillsyn, kring vilken part som ansvarar för den fysiska miljön som helhet i skolan, samt på vilka grunder tillsyn ska bedrivas.

Rådet har under en stor del av sin verksamhetstid fört resonemang under rubriken »Den omätbara kvaliteten«. Ämnet har även behandlats under en konferens och i bokform¹³. Resonemanget går i huvudsak ut på att offentliga myndigheter är betydligt bättre på att hantera alla former av mätbarheter, än på att bedöma kvalitet som helhet, ur brukarens eller medborgarens perspektiv. Ingen vet vad det kostar samhället att ensidigt investera i mätbarheter, och samtidigt bortse från den totala kvaliteten i resultatet. Några vedertagna system för sådana beräkningar finns inte. Men siffror och politik hänger ofta ihop och trots att det i dag, i många skolverksamheter, finns ett uppvaknande intresse för kopplingar mellan ett engagerat arbete för den fysiska miljön och positiva effekter som följer, är det ett problem att erfarenheter och insikter ännu inte fått gehör i politiken. Förmodligen är en del av orsaken brist på bevisföring i form av kostnader och kostnadsbesparingar.

STYRNING AV SKOLAN FÖRE KOMMUNALISERINGEN 1991

Skolan i Sverige kommunaliserades 1991 och Skolöverstyrelsen (SÖ), som under åren 1920–1991 hade utövat den statliga styrningen av skolan, ersattes av Statens skolverk. I mars 2003 delades Statens skolverk upp i två myndigheter; Skolverket och Myndigheten för skolutveckling.

Skolöverstyrelsen utarbetade normer och rekommendationer för utformning och dimensionering av den fysiska miljön i skolan. De statliga subventioner som då fanns för byggande av skolor var kopplade till dessa normer. Ett samhälleligt ansvar togs för såväl pedagogisk miljö som för resursutnyttjande och byggnadsekonomi. SÖ hade, med sina experter, kunskap och tillämpade erfarenhetsåterföring. I sin bok *Skolhus för tonåringar* skriver arkitekten Anna Törnquist, 2005, om tiden för SÖ:s nedläggning: »Nu splittras kunskapen om hur grundskolans byggnader ska utformas för att på bästa sätt stödja verksamheten. De övergripande

10. *Skolans mål och möjligheter*, Terje Ogden, Statens Folkhälsoinstitut, rapport 2005:27

11. *Goda matvanor och ökad fysisk aktivitet – underlag till handlingsplan*, Statens folkhälsoinstitut, 2005, ISBN 91-7257-341-4

12. www.designforall.se

13. *Den omätbara kvaliteten*, Norstedts akademiska förlag, 2007

»Om den fysiska miljön uppvisar sådana brister att den äventyrar människors hälsa pga buller, dålig ventilation, problem med mögel eller dålig städbarhet, träder tillsynsmekanismer och lagar i kraft. Men om en planlösning försvårar verksamhetens bedrivande, eller om miljön inte erbjuder tillräcklig arbetsro, möjligheter till rörelse, eller i gestaltningsmässig mening sänder ut starka signaler om brist på omsorg och engagemang, finns varken lagrum eller riktlinjer att hålla sig till.«

Rådet för arkitektur, form och design

de målen lämnar stort utrymme för den enskilda skolan att utforma verksamheten, och för skolhusen finns inga centralt formulerade mål alls...«

SKOLHUSETS UTVECKLING

Som en del i en kulturell och politisk kontext har skolbyggnader under olika perioder fått avspegla synen, inte bara på skolan i sig, utan även på samhället i vid mening. Under senare delen av 1800-talet och vid sekelskiftet sågs de dåtida läroverken som publika, närmast palatslika byggnader, vars plats skulle framhävas i staden. Under funkiseran, från sent 1920- fram till 40-tal behöll skolbyggandet fortfarande sin framskjutna roll i samhällsutvecklingen. Under 40-talet byggdes många skolor i Sverige. De följde tidens tendenser, blev mindre anspråksfulla till sin karaktär, men bibehöll en hög standard i interiörerna – materialmässigt och arkitektoniskt. Vid 1962 års grundskolereform infördes obligatorisk 9-årig grundskola för barn mellan sju och sexton år. I samband med en radikalt förändrad syn på skolans roll och nya pedagogiska strömningar ställdes krav på en annan typ av byggnader. »Palatstraditionen« bröts och ersattes under 60-talet av paviljongskolan – mindre enheter, större fokus på uterum och en placering i parklik miljö snarare än i direkt koppling till stadens gatunät. Fortfarande ansågs, under tidigt 60-tal, dock gestaltningen i sin helhet vara betydelsefull och omsorgen om detaljer och material var stor. Under senare delen av 60-talet, med kulmen under 70-talet kom de skolorna – platta »utbildningsteknologiska« envåningsbyggnader som prompt gjorde slut med traditionen. Hjärdis Kristenson skriver i sin bok *Skolhuset – idé och form*¹⁴: »Under 60-talet påstods skolbyggandet ha nått större omfattning än någonsin tidigare. Utgifter för personal och lokaler vägde tungt i budgeten. Sänkta byggnadskostnader var därför ett krav, något som också avspeglar sig i många anläggningar.« Placeringen i staden följde nu funktionsuppdelningstanken. Arbete, boende och fritid skulle särskiljas och separeras i fysisk mening. Under tiden efter 70-talet har relativt få skolor byggts i Sverige. Tillsammans hör folkhems- och systemskolorna till den period av intensivt skolbyggande som kvantitativt dominerar vårt nuvarande skolbestånd.

HUR ÄR SITUATIONEN I DAG?

När beslut fattades om att lägga ned SÖ tillgodosågs inte framtida behov av fortsatt kunskapsbyggnad och utveckling av den fysiska miljön i skolan. I samband med övergången till en ny myndighetsstruktur tappades organisation, kompetens och kunskap inom SÖ, som ytterst syftade till att handlägga och ansvara för frågor som gällde den fysiska miljön betydelse för skolverksamheten.

Med erfarenheter från 60- och 70-talens skolbyggande och den av SÖ representerade monokulturen som då rådde inom skolväsendet, står vi i dag inför en situation som bäst kan betecknas som en kulturell mångfald i bred mening. Det betyder att det inte längre är möjligt eller önskvärt att företräda en modell som ska gälla för alla skolor. Men det finns ett antal principer som ändå utgör den oomtvistliga kärnan i skolverksamheten. Skollagen och LPO 94 fastslår tydligt att skolans verksamhet ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar, antalet timmar per ämne är noggrant utstakat och över hela skolväsendet råder rättvisans princip. Skollagens andra paragraf igen:

»Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografiskt hemvist samt

14. Hjärdis Kristenson: *Skolhuset – idé och form*, Bokförlaget Signum i Lund, 2005.

sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.«

Likvärdighetsprincipen är således en del av själva fundamentet för skolväsendet. Men varför gäller den inte för skolmiljöer?

VAD SÄGER FORSKNINGEN?

Vi har tidigare nämnt att forskningen om den fysiska miljön, sett ur ett helhetsperspektiv, i skolan är eftersatt. Fysisk miljö som helhet är inget eget forskningsområde, utan sorterar i enskilda delar under andra områden. De forskare som på eget initiativ närmat sig området med ett helhetsperspektiv kommer från skilda discipliner och bedriver forskning inom sina respektive lärosäten. De forskare som rådet varit i kontakt med representerar t ex miljöpsykologi, pedagogik, konsthistoria och arkitektur.

Rådet har bl a tagit del av två kunskapsöversikter för fysisk miljö inom skolområdet framtagna av Myndigheten för skolutveckling; *Lärande och fysisk miljö*, Pia Björklid, 2005¹⁵, samt av den brittiska institutionen Design Council; *The Impact of School Environments, A literature review*, 2005¹⁶. I båda översikterna konstateras att forskningen på området är eftersatt. Pia Björklid hänvisar till Skolverkets litteraturoversikt om skolans fysiska rum från 1998 som berör »den senaste tioårsperioden«. Där görs beskrivningar som pekar på att det framför allt är tekniska aspekter i miljön som uppmärksammas. Lisbeth Williams, som tagit fram rapporten, konstaterar att behovet av obundna forskningsinsatser som rör skolans fysiska miljöer fortfarande kan ses som stort. Pia Björklid uttrycker vidare att betydelsen av en god fysisk uppväxtmiljö inte är lika vedertagen som de psykosociala aspekternas betydelse. »Det genomsyrar också forskningen om barns lärande. Kanske beror det på att den fysiska miljön är så självklar att vi inte funderar över vårt förhållande till den.« Vidare beskriver hon skolan, inte bara som en arbetsmiljö utan även som en »utvecklingsmiljö«. »En bra arbetsmiljö i skolan handlar om att stimulera elevers positiva utveckling enligt läroplanernas mål.«

Design Council pekar bl a på att skolmiljöer inte går att »köpa färdiga från butikshyllan«, utan att lyckade resultat uppstår till följd av en fruktbar process mellan beställare och arkitekt. Denna process grundar sig i beställarens och användarens förståelse att formulera en vision utifrån lokala behov. Vidare betonar Design Council att ingen fysisk miljö är för evigt bestående. Förhållningssättet till den fysiska miljön bör därför vara »en ständigt pågående och levande process som involverar användarna«, d v s elever, lärare och övrig personal, tillsammans.

Arkitekten Anna Törnquist har i sin bok *Skolhus för tonåringar* särskilt inriktat sig på skolmiljöer för unga tonåringar. Hon beskriver skolhusplaneringen i en avreglerad situation som »ett gränsland mellan pedagogik och arkitektur, där såväl kommuner som arkitekter har svårt att orientera sig.« Vidare skriver hon att »villrådigheten inför nya skolhusprojekt leder till att det växer fram skolmiljöer med mycket olika karaktär och med olika förutsättningar att utgöra stöd för verksamheten«.

I en omfattande studie som tagits fram av Pricewaterhouse Coopers på uppdrag

15. Pia Björklid: *Lärande och fysisk miljö*, Forskning i fokus, nr 25, Myndigheten för skolutveckling, 2005.

16. *The Impact of School Environments: A literature review*. Produced for the Design Council, The Centre for Learning and Teaching, School of Education, Communication and Language Science, University of Newcastle, UK 2005.

»The science of designing learning environments is currently remarkably underdeveloped«

Richard Feilden, CABE

av brittiska Department for Education and Employment¹⁷ belyser man frågan om sambandet mellan kapitalinvesteringar och studenters resultat. Studien inkluderar en litteraturöversikt, samt en kvantitativ och en kvalitativ undersökningsdel. I litteraturöversikten ingår tre huvudområden – ekonomisk och utbildningssociologisk litteratur, samt litteratur om skolarkitektur. Även om man i flera kvantitativa undersökningar (information från 1 916 primary och secondary schools) kom fram till att investeringar påverkade resultaten i positiv riktning, så visade sig den direkta relationen mellan investering och resultat vara svår att påvisa. Vid kvalitativa undersökningar (intervjuer med rektorer) kunde man däremot påvisa starka relationer mellan investering och resultat. Förändringar som ledde till förbättrade resultat utgjordes främst av elevers och lärares ökade motivation, något som i sig ledde till ökad kvalitet i undervisning och inläring. Vidare kunde man påvisa att eleverna hann lära sig mer genom effektivare rumsorganisation. I undersökningen framhåller man relationen mellan investering och kvaliteten i resultatet. Även om två skolor spenderade samma summa pengar på förnyelse, skiljde sig resultaten åt beroende på *hur* pengarna användes och *vilka* förändringar som gjordes.

»The science of designing learning environments is currently remarkably underdeveloped«, konstaterade den brittiske arkitekten och emeritus i CABE, Richard Feilden, 2004. CABE – Commission for Architecture and the Built Environment – är en statlig brittisk organisation som verkar opinionsbildande och rådgivande i frågor som rör den byggda miljön. CABE har tagit fram ett flertal publikationer om den fysiska miljöns betydelse för skolverksamheten. Inom ramen för sin rådgivande roll i det nu pågående brittiska nationella programmet Building Schools for the Future, BSF, undersökte man och fann att ungefär hälften av 52 nybyggda brittiska skolor mellan 2001 och 2006 var att betrakta som antingen mediokra eller undermåliga. Genom noggranna utvärderingar av problemen i de nybyggda skolorna och genom att utforma råd och uppmana lokala myndigheter och skolor att upprätta och följa en medveten designprocess, kunde prestationerna förbättras. CABE betonar beställarens ansvar att analysera och formulera sina egna behov och vikten av en noggrann sk design-brief, d v s ett program som tydliggör visioner och översätter dem till prioriteringar och mål. Vidare understryker man betydelsen av att anlita en skicklig arkitekt. Rådet har i arbetet med skolans fysiska miljö besökt CABE och tagit del av deras insatser på skolmiljöområdet. Längre fram i rapporten refereras Mairi Johnsons och CABE:s bidrag till rådets internationella konferens i Rosenbad den 5 november, 2007.

VARDAGENS MILJÖER BEHÖVER ÖKAD UPPMÄRKSAMHET

Hittills har vi i huvudsak resonerat kring miljön i skolan som ett resultat av offentliga styrsystem. Vi har beskrivit lagar, regler, och nationella mål, eller brist på mål. En ytterligare aspekt, när det gäller frågor om miljö ur ett helhetsperspektiv, är rådande attityder. Mycket kortfattat kan man säga att en vanlig inställning till arkitektur, form och design i dag är att dessa områden är »grädden på moset« – det lilla extra, som egentligen bara har med utseende att göra och som innebär en merkostnad.

Kunskapen om att arbetet inom arkitektur, form och design är problemlösande till sin grund, på ett sätt som öppnar för möjligheter till bättre fungerande verk-

17. Research Report No 242, *Building performance: An empirical assessment of the relationship between schools capital investment and pupil performance*, 2001.

»Design Council pekar bl a på att skolmiljöer inte går att köpa färdiga från butikshyllan, utan att lyckade resultat uppstår till följd av en fruktbar process mellan beställare och arkitekt.«

samheter, är mindre utbredd. Användar- eller brukarperspektivet – dvs användarnas behov – är ofta inte vad som utgör grunden för beslut. Istället tenderar tekniska och kortsiktiga ekonomiska aspekter att bli styrande för beslutsprocesserna. Värden som är möjliga att mäta får i styrdokument och i praktiken ett övertag över värden som bara delvis eller inte alls låter sig mätas, men som trots allt har stor betydelse för det slutgiltiga resultatet¹⁸.

Rådet har under sin verksamhetstid konstaterat att bristen på kunskap och kompetens i kombination med rådande attityder kring arkitektur, form och design med stor sannolikhet har en betydande inverkan på gestaltning och funktionalitet i offentliga och gemensamma rum överlag.

I en situation då betydelsefulla aspekter av den fysiska miljön är osynliga, både i styrsystem och vid tillämpning av lagar och förordningar, när kunskap saknas och när tveksamhet råder attitydsmässigt, riskerar dessa frågor att hänföras till en informell och därför osäker tillvaro. Inte sällan baseras beslut på godtyckliga grunder snarare än på kunskap i form av dokumenterad erfarenhet och/eller forskning. Pga att verksamheter och utformning av lokaler i dag skiljs åt i planerings- och beslutsprocesser, riskerar man att uppnå resultat som inte svarar mot rådande behov. Rimligtvis är detta något som i längden är kostnadsineffektivt.

Rådet menar att om samhället på ett fullgott sätt ska förmå utveckla sina verksamheter, i synnerhet mot en långsiktigt ökad hållbarhet, så behövs både ökad kunskap och en fördjupad förståelse, inte minst hos beslutsfattare, om de positiva möjligheter som områdena arkitektur, form och design tillför den egna verksamheten.

OM DELAKTIGHET OCH SKOLOR SOM BRINNER

Ett av de skäl som vi angivit till varför vi anser att skolans fysiska miljöer som helhet har betydelse är att miljön påverkar trivsel, trygghet och stimulans. Vidare har delaktighet och inflytande visat sig ha positiva effekter. Det är viktigt att understryka att en bra fysisk miljö aldrig kan väga upp ett dåligt psykosocialt klimat. Å andra sidan existerar den psykosociala miljön och den fysiska miljön inte åtskilda från varandra. I den bästa av världar hänger de ihop och samverkar. Ett bra psykosocialt klimat innebär en omsorg om relationer till människor och om den miljö som vi delar. Omvänt kan en bra psykosocial miljö skapas genom att elever och personal gemensamt tar sig an och vårdar den omgivande fysiska miljön.

Enligt Räddningsverket ökar antalet bränder i skolor både totalt och i förhållande till annan skadegörelse, t ex glaskross. Under 2007 uppgick de totala kostnaderna för skadegörelse i Stockholms skolor till drygt 90 miljoner kronor, i Göteborg till 44 miljoner och i Malmö till 34 miljoner kronor. I Stockholm svarar brand för ca 90 procent av skadekostnaderna, i Göteborg för 47 procent och i Malmö för 60 procent. Statistiken visar också att de flesta bränder sker mitt på dagen, under skoltid.

I september 2007 arrangerade Svenska brandskyddsföreningen en konferens på temat »Skolan brinner« och nya konferenser på samma tema planeras. Arbetet på detta område intensifieras, särskilt vad gäller möjligheterna att arbeta förebyggande.

I Idéskrift nr 7 från Brottsförebyggande rådet, BRÅ, och Skolverket (BRÅ-rapport 2001:9) hänvisas till läroplanens beskrivning av grundläggande värden och skollagens första kapitel (§ 2). Skolans uppdrag beskrivs som krävande i en tid då

¹⁸ Den omätbara kvaliteten som rådet givit ut i samarbete med professor Lars Strannegård och Norstedts akademiska förlag, 2006.

det sociala normsystemet har blivit svårare att omfatta och förstå. Skolan är en återspeglning av samhället i stort, menar Brottsförebyggande rådet/Skolverket, och en del av verkligheten i skolan är brott och skadegörelse. Reparationsinsatser kostar inte bara pengar som kunde användas till annat. Skadegörelsen ökar också otryggheten, vilket skapar en negativ spiral. Frågan många ställer sig nu är om det går att bryta onda cirklar av brott och skadegörelse i skolan, och i så fall hur.

Rådet för arkitektur, form och design har i sitt arbete med skolans fysiska miljö kommit i kontakt med ett flertal aktörer på detta fält – i skolor och i kommuner, i Sverige och utanför, som vittnar om att det går att vända en nedåtgående utveckling. I samtliga fall av arbete mot skadegörelse som vi kommit i kontakt med, har förändringsarbetet på ett eller annat sätt involverat utveckling av den fysiska miljön. Inom Brå talar man t ex om sociala respektive situationella brottspreventiva metoder. De sociala metoderna syftar bl a till att stärka banden mellan hem, skola och samhälle. Om dessa sociala metoder är framgångsrika, har de långsiktiga effekter, menar Brå. Med situationella metoder menas direkta åtgärder mot möjligheter att begå brott, som t ex stärkt tillsyn av elever under skoldagen. En situationell åtgärd med långsiktig effekt är att skapa kreativa ute- och innemiljöer som stimulerar fantasin och inbjuder till positiva aktiviteter.

MEDVETENHET OCH KUNSKAP ÄR FRAMTIDENS VERKTYG

Vilka effekter olika typer av metoder för förebyggande av brand och skadegörelse ger upphov till, är något som är väl värt att fortsätta undersöka. Redan i dag finns erfarenheter och viss forskning, men erfarenheter och forskning måste samlas, vidareutvecklas och spridas för att kunna komma till nytta.

Behovet av kunskap gäller inte bara kunskap om fysisk miljö som är relaterad till brand i skolan. Kunskap är ett ledord för skolans fysiska miljöer överlag. Kunskap saknas och behövs på många nivåer. Som ett första led behövs ökad kunskap om elevers och skolpersonals mångfacetterade behov, samt hur den fysiska miljön på bästa sätt kan möta behoven. I förlängningen är det dessa analyser som bör ligga till grund för planering, styrning och utvärdering av den offentligt finansierade miljö som skolan är. Offentlig upphandling har allt att vinna på att mer kunskap förs in i processerna, dels i form av verksamhetsledningars medvetenhet om den fysiska miljöns betydelse, dels i form av sak- och metodkunskap i själva upphandlingsprocesserna. Vidare bör gjorda erfarenheter, goda som dåliga, inom såväl offentlig planering och förvaltning som ute i skolor, inte förslösas utan samlas för att kunna tjäna som underlag för utveckling och framåtskridande. En bra början är att, i lagtext och styrdokument, synliggöra den fysiska miljöns betydelse som en tydlig del av skolväsendet som helhet. Det bör därför övervägas om den fysiska miljön, samt ansvaret för den, särskilt bör pekas ut i skollagen, arbetsmiljölagen, läroplaner, myndighetsinstruktioner samt i kommunala skolplaner.

Rådet för arkitektur, form och design överlämnar härmed till regeringen, tre rekommendationer som vi anser vara rimliga och nödvändiga, till insatser på nationell nivå inom området skolans fysiska miljö.

Vad bör göras på nationell nivå för skolans miljöer?

Rådet rekommenderar att:

I. NATIONELLA MÅLDOKUMENT FÖR BARN OCH UNGA I SKOLA OCH SKOLBARN SOMSÖRG FÖRTYDLIGAS NÄR DET GÄLLER BETYDELSEN AV EN GOD FYSISK MILJÖ

Alla barn, unga och anställda i skolan har rätt till en bra arbetsmiljö. Som huvudmän för skolor står kommuner, friskolor, stat eller landsting. Men precis som det finns skäl att ha höga gemensamma, nationella mål för utbildningen bör det finnas en uttalad målsättning för att den fysiska miljö som utbildningen bedrivs i håller högsta möjliga kvalitet i funktion och gestaltning. I skolan vistas barn och unga i lärandesituationer och under pauser. En tydlig markering behövs om att skolmiljön ska ses som en del av skolverksamheten som helhet, samt att eftersatta skolmiljöer inte är acceptabelt. I enlighet med skollagens 2 § ska utbildningen inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet. Detta bör även gälla för kvaliteten på den fysiska miljö som skolverksamhet bedrivs i.

2. KUNSKAPSBILDNING OCH FORSKNING OM SKOLMILJÖN BEDRIVS FORTLÖPANDE

Skolans verksamhet ställer många och specifika krav på funktioner i miljön och på miljöns gestaltning. En genomtänkt och väl utformad miljö stöder och tjänar den verksamhet den inrymmer. Omvänt kan en dålig miljö utgöra ett allvarligt hinder för en verksamhets bedrivande. Med den mångfald av pedagogiska metoder som i dag verkar inom skolans ram, och det stora behovet av flexibla lösningar, är det viktigt att relationen mellan pedagogik och rum där lärande ska ske, ute och inne, studeras fortlöpande. För barn och unga är skolan en miljö för lärande, identitetsutveckling och fritid. För att arkitektur, form och design på bästa sätt ska kunna tjäna de behov som finns i skolan ställs det ständigt nya krav på kunskap, kompetens och på ett pågående, kvalificerat forskningsarbete, liksom på utvärderingar, erfarenhetsåterföring och kommunikation av goda exempel.

3. FUNKTIONER INRÄTTAS PÅ NATIONELL NIVÅ FÖR RÅDGIVNING RESPEKTIVE TILLSYN AV FYSISKA SKOLMILJÖER, BÅDE SOM ARBETSMILJÖ OCH SOM LIVSMILJÖ

Flera myndigheter delar i dag på ansvaret för den fysiska skolmiljön. På den statliga nivån är det främst Arbetsmiljöverket som har möjlighet att föreskriva och rekommendera hur miljön ska utformas, och då i första hand med utgångspunkt i

ett antal specifika delasppekter. Tillsynsansvaret för den samlade fysiska skolmiljön, grundad på en helhetssyn om barn, unga, pedagogisk verksamhet och gestaltungsfrågor saknar i dag en tydlig hemvist på myndighetsnivå. Ett uppdrag om detta bör läggas på lämplig central instans. Utbyte av kunskaper och erfarenheter, liksom en tydlighet om »lägsta krav« och övergripande mål kan vara stödjande för ansvariga myndigheter både på central och lokal nivå. En rådgivande instans, öppen för alla som är ansvariga för skolmiljöer, bör inrättas.

Rådet för arkitektur, form och design har formulerat ovanstående rekommendationer efter att en dialog förts med följande myndigheter och organisationer:

Arbetsmiljöverket
Aktionsgruppen för barnkultur
Barnombudsmannen
Boverket
Göteborgs Stad, Center för Skolutveckling
Göteborgs Stad, Avdelningen Fri konst och kultur
Göteborgs Stad, lokalförsörjningsförvaltningen
Riksförbundet Hem och skola
Läraryrket
Lärarnas riksförbund
Movium
Myndigheten för skolutveckling
Nacka kommun/Svenska brottsförebyggarna
Skolchefernas förening
Skolledarnas riksförbund
Skolverket
Socialstyrelsen
Specialskolemyndigheten
Sveriges Kommuner och Landsting
Stockholms stad, Utbildningsförvaltningen
Sveriges Elevråd, SVEA
Sveriges Elevråds Centralorganisation, SECO
Västra Götalandsregionen, kultursekretariatet

Betygskriterier i SO

		Mycket VÄI Godkänd
		JÄMFÖRELSE
		ANALYSER
		RESULTAT
		KONSEKVEN
		PÅVERKAN PÅ:
		in-aktiva
		in-ijä
		aktiva
		INUTID, DÅTID OCH FRAMTID
	VÄI Godkänd	
	ORSAKER och TANKAR	
	Vad?	
	Varför?	
Godkänd		
FAKTA		
När?		
Vad?		
Vem / Vilka?		
När?		
Vart?		

2.

Internationell konferens

Rosenbads konferenscentrum,

Stockholm, 5 november 2007

Skriftlig dokumentation

Två skolexempel

Jørn Jørgensen, Lyshøjskolen, Kolding, Danmark: Liv, ljus, vatten och lärande.
Andy Buck, Jo Richardson Community School, Barking/Dagenham, London:
Att veta vad man vill ha.

Politik och praktik på nationell nivå:
Storbritannien, Danmark och Finland

I dessa tre länder har frågan om skolans fysiska miljö fått stor politisk uppmärksamhet på nationell nivå. Tre myndigheter med uppdrag från sina regeringar – CABE i Storbritannien, DCUM i Danmark och Utbildningsstyrelsen i Finland – berättar om arbetet med att utveckla det lokala skolbyggandet.

Om barns och ungas delaktighet:
Göteborg och Västra Götaland

Rådets samarbetspartner i detta projekt, kulturenheterna inom Göteborgs Stad och Västra Götalandsregionen, förmedlar ambitioner och erfarenheter från arbetet med barns och ungas delaktighet i beslut som rör den fysiska miljön i skolan.

Referaten följer i huvudsak det talade ordet. Hela konferensen (som sändes i efterhand i SVT) går att ta del av i en ljud- och bildupptagning på rådets hemsida: www.rafd.se

Skolexempel i Kolding: Liv, ljus, vatten och lärande

I staden Kolding på Jylland ligger Lyshøjskolen. Den rymmer drygt 900 elever och har genomgått flera olika byggperioder. Den senaste byggnaden på skolan invigdes vid höstterminens start 2006 och omfattar i dag en helt ny avdelning byggd i trä för de äldsta eleverna på skolan i årskurs sju, åtta och nio.

Jørn Jørgensen, skolledare vid Lyshøjskolen.

Två år tidigare, på hösten 2004, påbörjades processen att i samarbete med kommunen identifiera de tankar man hade om den nya skolan, berättar skolledare Jørn Jørgensen. Vilka funktioner skulle den rymma? Under fem månader utarbetades projektförslaget som var klart i början av februari 2005. Då hade den första projektgruppen träffats varannan fredag och tänkt tankar under ett par timmar varje gång. Ledorden för det nya skolbygget som man skulle komma att arbeta med var »liv, ljus, vatten och lärande«.

Så här beskriver Jørn Jørgensen byggprocessen – från augusti 2005 fram till färdigställandet, sommaren 2006:

DEN DEMOKRATISKA PROCESSEN ÄR VIKTIG

Jørn Jørgensen: »Under hela processen fördes det en löpande dialog med lärarna, med ett pedagogiskt råd, föräldrar, skolstyrelsen – där det sitter både elever och lärare – och skolledare. Elevrådet tillfrågades också specifikt om vilka önskemål de hade. Till det kom dialogen med säkerhetsrådet.«

»Efter de fem inledande månaderna hade kommunen valt fem arkitektfirmor som var och en hade läst igenom vårt tiosidiga projektförslag. Deras uppdrag blev nu att omforma våra ord till ritningar, betong, glas osv. Tre månader senare, i början av juni 2005, bildades en kommitté som bestod av en notarie, kommunens tekniske direktör, en ingenjör, en skoldirektör, en politiker, en lärare och två skolledare. Här diskuterade man sig fram till vilket av de fem förslagen som låg närmast de visioner och funktioner som projektgruppen inledningsvis hade beskrivit. Snart kunde vi enas om ett vinnande förslag.«

Lyshøjskolens enhet för klass 7–9. Arkitekt: Gjørts, Pank og Partnere A/S, Århus.

Centralt stort rum med golvvärme – i stället för korridorer.

Amfiteater inne och ute.

TRAPPAN – OM ATT SKAFFA VERKLIGA REFERENSER

Rätt så snart efter detta, i början av juni etablerades en byggstyrgrupp som skulle följa byggprojektet hela vägen fram, berättar Jørn Jørgensen. Här ingick de två skolledarna, en lärare, en ingenjör, en byggherrrådgivare, en förälder från skolstyrelsen och två personer från entreprenörfirman. Denna grupp var med och tog ställning även i frågor som rörde detaljer. Jørn Jørgensen ger ett exempel:

»Arkitekten ville bygga en trappa som vi i byggstyrgruppen var skeptiska till. Jag hade bl a tidigare besökt en skola som hade konstruerats med en trappa som ledde upp till ett övre plan med klassrum, och märkt att ljudet från den trappan påverkat hela byggnaden. Nu ville vi ha garantier från byggaren på att den trappa som nu skulle byggas inte skulle skapa oljud och instabilitet i vår nya byggnad. »Ni kan få titta på en annan trappa som vi har byggt i en by hundra kilometer norrut, sade byggföretaget. Sagt och gjort, vi åkte upp dit och gick i den trappan. Under fem minuter gick vi upp och ned för den trappan. Sedan åkte vi hem och beslutade att bygga en likadan.«

DELTAG!

Som brukare/användare är det viktigt att finnas med i processen hela vägen och ställa krav på framför allt entreprenören när det gäller val av material, betonar Jørn Jørgensen:

»Uppdraget vi arbetade med under de fem månaderna var att beskriva skolans pedagogiska funktioner, byggestetik, ljus, inomhusklimat, akustisk teknik, kommunikation, låssystem samt andra funktioner som undervisning, administration, personalfaciliteter, teknisk service, garderober, amfiscener och hemklasslokaler. Detta formulerade vi sedan som en vision på tio sidor.«

»När det gäller själva byggnaden sade vi: »Vi vill inte ha tolv legobitar som inte hänger ihop med varandra.« Det ska vara en ny byggnad som signalerar att »här är något nytt, här är något annorlunda«. Vi ville att den nya skolbyggnaden skulle signalera att undervisning och lärande kan ske på en mängd olika sätt. Det kan vara hundra elever som är samlade på ett ställe och hör på en föreläsning. Medan en grupp på tio personer kan sitta på ett annat ställe och arbeta, och en ensam elev kanske befinner sig på internet. Alla dessa olika former av lärande skulle kunna rymmas i denna byggnad, och den skulle vara anpassad för 300 elever, sade vi. Byggnaden ska också ge plats för trivsel, det ska kännas bra att befinna sig i den, och möjligheterna till nyskapande ska stimuleras. Detta var de krav som vi ställde på arkitekten.« säger Jørn Jørgensen.

ESTETIK

Från projektgruppens sida sade man att man ville att skolan skulle bygga på danskt hantverk av god kvalitet, fortsätter Jørn Jørgensen. Designen skulle vara flexibel och det skulle finnas en värme i de material som användes. Detta skulle i sin tur ge upphov till skönhetsupplevelser och stimulera eleverna till att få utbyte av undervisningen. Gärna rustika material som sten, glas, aluminium. Och så ljuset. Eller som Jørn Jørgensen formulerar det:

»Ljuset är ett mycket viktigt element i en skolbyggnad. Det ska komma ljus från alla olika håll, helst både uppifrån och från sidan.

För mig ger ljuset energi och livslust. Särskilt här i Norden när det kan vara

mörkt redan vid fyratiden om vintrarna och blir ljus först vid nio–tio på förmiddagarna. Då är det viktigt att vi får in så mycket ljus som möjligt.«

Projektgruppen ville att byggnaden skulle ha ett transparent utseende.

INOMHUSKLIMAT

Inomhusklimatet måste prioriteras högt, ansåg man också. »Vi ville inte ha platta tak, vi ville ha lutande tak, och det satte vi som krav, utifrån den tradition som vi haft i Skandinavien sedan vikingatiden – att bygga tak som lutar.«

Skolledningen på Lyshøjskolen visste sedan tidigare att man hade fått problem med inomhusklimatet i skolor som försetts med platta tak. Jørn Jørgensen: »Regnet blir liggande kvar på taket när det regnar och tar sig in i byggnaden. Vi ville slå vakt om den goda idén med det lutande taket som vattnet kan rinna av.«

Byggnaden skulle också ge gott om frisk luft. Danska skolor hade tidigare haft problem med system där använd luft recirkuleras. Jørn Jørgensen: »Det duger inte, sade vi. Vi ville kunna slå upp ett fönster, och få in frisk luft och inte vara totalt beroende av tekniken för tillgången på luft. Exempel på sådana skolor finns det redan alltför gott om.«

Ett annat önskemål var golvvärme som projektgruppen till en början ville ha i hela byggnaden men som man, när skolan väl stod klar, nu har fått på några ställen.

BULLER

En annan utgångspunkt var att man ville ha en skolbyggnad utan stök och buller. Jørn Jørgensen: »Visst blir det ljud i en skola, men vi ville att byggnaden i sig skulle vara ljudabsorberande.« Denna utgångspunkt gjorde att taken gärna fick byggas av ljudabsorberande material för att suga upp ljuden. De akustiska förhållandena skulle vara sådana att de tålde att många människor vistades i rummet samtidigt.

GARDEROBER BLEV KAPPRUM

En annan idé var att eleven skulle kunna gå in i sin egen »garderobshytt«. Där skulle deras böcker, skor och ytterkläder finnas. Från garderoben skulle de sedan kunna träda in i ett separat utrymme, eller direkt in i klassrummet. Hur det där skulle ske överlät projektgruppen åt arkitekten att bestämma. I slutänden visade det sig dock att det inte fanns plats och möjlighet att ge varje enskild elev en egen garderob. I stället valde vi den lösning som arkitekten kom fram till, att varje årskurs fick var sitt rejält gemensamt kapprum. Det blev en lösning som i dag fungerar bra.

Jørn Jørgensen: »Vi ville inte heller att alla lokaler skulle ligga på en enda lång flack oinspirerande sträcka, utan att de olika utrymmena skulle vara lite förskjutna i förhållande till varandra. En sådan struktur ger upphov till hörnor och nischer där man kan sitta och arbeta. Vi inspirerades av Rita Tillers teorier om att barn lär sig på många olika sätt.¹⁹ En del kan ligga ned, en del vill sitta, medan andra lär bäst på en hård stol, ett bord osv.«

INGA KORRIDORER...

»Vi ville inte heller ha några korridorer«, fortsätter Jørn Jørgensen och uttrycker att: »Korridorer är tomma kvadratmetrar.«

Ett kapprum för varje årskurs.

Bekväma, klädda stolar på hjul.

19. Rita och Tom Tiller: *Den andra dagen – ett vidgat rum för lärande*, Runa Förlag AB, 2003.

...MEN FULLT MED ARBETSUTRYMMEN

»I stället ville vi att dessa ytor skulle läggas samman till ett stort gemensamt utrymme med nischer, hörnor och kaféutrymmen mm. Fönsternischerna fick gärna göras så breda att eleverna skulle kunna sitta där och läsa.«

Sedan ville man gärna ha fönster som gick hela vägen från golv till tak och inspirationen till det hämtade Jørn Jørgensen faktiskt från Sverige.

Jørn Jørgensen: »2002 besökte jag en skola i Helsingborg. Vi skulle arbeta med förebyggande arbete mot mobbning, för på det området har vi kunnat lära oss mycket av Sverige, och när vi kom in såg vi att fönstren i klassrummet gick hela vägen upp till taket. Eleverna satt och arbetade vid datorer och tog ingen notis om oss när vi kom in, men just på grund av alla dessa fönster var hela rummet ljust och atmosfären luftig.«

ARKITEKTEN HADE LÖSNINGARNA

»Ja, och sedan ville vi ha skjutdörrar i glas, in till klassrummen, för att på så sätt öka transparensen och göra utrymmena utanför till en del av klassrumsmiljön. Men det fick vi inte. Och skälet till det var att en glasdörr enligt arkitektens bedömning inte skulle kunna absorbera ljuden tillräckligt väl, och det var ett argument vi böjde oss för. Men den övre delen av klassrummets vägg in mot skolan är glasad.

Allt detta var krav som vi ställde på den arkitekt som skulle rita förslagen på en ny skolbyggnad åt oss i Kolding. I de fall vi blev tvungna att kompromissa med våra ursprungliga idéer så visade det sig att arkitektens förslag på lösningar ofta gav ett bättre resultat.«

Skolexempel i Barking/Dagenham: Att veta vad man vill ha

Andy Buck är skolledare vid Jo Richardsons Community School, som ligger i de östra delarna av London. Förorten Barking/Dagenham är nedsjunken i det brittiska industrisamhället. Här, i Europas motsvarighet till Detroit, blomstrade en gång den brittiska bilindustrin. Men det var då. Innan industrierna lades ned och Dagenham sakta men säkert utvecklades till en förort där utbildningsnivån i dag är lika låg som innevånarnas förväntningar på det omkringliggande samhället.

Andy Buck, skolledare för Jo Richardson Community School.

Exteriör, Jo Richardson Community School, architecture plb, London.
www.architectureplb.co.uk

Så här byggde man sin nya skola: Fem procent av de boende i Dagenham har högre utbildning, jämfört med 50 procent i landet som helhet. Kanske är det därför som en satsning på utbildning kommit att bli själva hjärtat i utvecklingen av detta område. De allra flesta familjerna flyttade en gång in på 30- och 40-talet, och mycket begränsade resurser har satsats här innan den nya skolan byggdes. Men nu står den där som en katedral, berättar skolledaren Andy Buck. En symbol för hopp och en vision inför framtiden, som inspirerar invånarna till delaktighet. Det nya emblemet som skolan fått är den energiska, inspirerande och högt siktande fiskmåsen. Eller som Andy Buck själv säger: »Fiskmåsar är rätt kaxiga. De drivs av en stark målmedvetenhet om att lyckas.«

LYSSNA PÅ ANVÄNDAREN

Men hur gick processen från byggstart 2002, till färdig skola tre år senare egentligen till? Ja, redan från början engagerades barnen i en dialog om vilket slags skola som skulle byggas. Det var en markering som skulle visa sig bli viktig. Redan tidigt kände eleverna att: »Vi är viktiga!« menar Andy Buck.

Tillsammans med en arkitekt designade sedan elever, föräldrar och andra aktörer en skola.

Vi sade: »en sådan här skola vill vi ha«. Sedan gick vi ut på marknaden med våra önskemål. Detta innebar att beställarna slapp famla i mörkret. Redan från början hamnade fokus på de behov och önskemål som de framtida användarna hade identifierat.

Visualiseringsverktyg för förbättrad kommunikation kring elevernas arbeten.

Till höger: U-form med läraren i centrum – alla har ansiktskontakt.

LYSSNA PÅ LÄRARNA

Den första frågan vi ställde oss var: Hur undervisar vi? Vilka kunskaper vill vi kunna erbjuda? Hur vill vi kunna använda IT? berättar Andy Buck. Vi tittade på schemat och läroplanen. Skulle den nya skolan fungera »bara« för eleverna, eller för samhället som helhet?

Det vi ville var att skapa en social plats där det fanns utrymme för samvaro och där man som elev skulle kunna känna sig bekväm även utanför lektionstid.

FRÅGA MÄNNISKOR

Nu är det visserligen svårt att mäta miljöns betydelse för lärandet i skolan. Men som skolledare kan man fråga människor, och då berättar de.

»Det vi visste redan innan skolan byggdes var att eleverna lär sig bäst när de får en möjlighet till kvalitativa samtal och dialog. Alltså *inte* när de arbetar ensamma. Det kan handla om att eleverna diskuterar som hel klass, två och två, eller i en mindre grupp. Läraren kanske förklarar något, som eleverna sedan får diskutera i liten grupp, t ex två personer, sedan kanske som helklass. Först efter det kanske man arbetar ensam.«

Men om nu detta var det sätt man ville undervisa på, ja, då handlade det för de inblandade i Dagenham om att bygga en skola där detta undervisningsätt har förutsättningar att fungera.

DET FINNS PLATS FÖR LÄRAREN!

Redan tidigt hade man som mål att den nya skolan skulle fungera för helklassundervisning och lägga en betoning vid det muntliga arbetets betydelse. Lärarna skulle också stödjas i sin förmåga att aktivt motivera eleverna, inte bara stödja. Det skulle helt enkelt finnas gott om plats för läraren. Den skulle också rymma ett stort och flexibelt utrymme för olika former av inläring.

Elever säger:

»Vår skola är trygg.«
»Jag kan koncentrera mig på mitt arbete i lugn och ro«

Föräldrar säger:

»Mina barn får den bästa starten i livet.«
»På den här skolan kan de se framtiden an med tillförsikt.«

Lärare säger:

»Vi tycker om att gå till jobbet.«
»Byggnaden ger mig ett lyft varje dag.«
»Eleverna känner sig viktiga, byggnaden signalerar till dem att de är viktiga.«

Centralt rum och matsal.

Till höger: Dans- och gymnastiksal.
Hög standard i funktion och uttryck,
med enkla material.

HANTVERKSÄMNER

När elever och föräldrar inför projekteringen tillfrågades om vad de önskade av skolan för att känna sig motiverade var det många som nämnde hantverksämnen. Detta kom att återspeglas i skolans läroplan, som förutom de traditionella akademiska ämnena också innehåller måleri, utsmyckning, tapetsering, el, rörmokeri, snickeri, teknik, mat och catering. Inspiration hämtade man från Holland som har en stark tradition av yrkesförberedande undervisning.

KVALITET

Ett annat viktigt beslut som togs tidigt var att man skulle bygga enkelt och investera i kvalitet. Skolan i Dagenham är därför byggd i betong och utrustad med enkla, robusta material, vilket skapar möjligheter för långsiktig uthållighet och sparar kostnader för underhåll.

SÄKERHET OCH TRYGGHET

En annan utgångspunkt var trygghet. Av erfarenhet visste man att den elev som oroar sig också störs i sin inlärningsförmåga (i det område där skolan ligger hade två elever knivhuggits till döds). Därför kom frågor om säkerhet och trygghet att få största betydelse.

THANKS MATE

Men det gjorde också att det var ett modigt beslut att inte sätta staket runt skolbyggnaden, trots att den ligger i ett område där det tidigare hade förekommit inbrott och där bilar hade bränts. I stället byggdes ett särskilt område för cykling, skateboard och fri graffiti, vilket ledde till att skolan i dag inte klottras ner. Det första klotret som kom upp på det särskilt avsatta området var i stället »thanks mate«.

Du kan läsa mer om Jo Richardsons Community School på www.jrcs.bardaglea.org.uk samt på www.architectureplb.co.uk

Slutsatser och råd från
Andy Buck på Jo Richardsons
Community School:

- Lita på användaren.
- Lyssna på lärarna. De har många goda idéer inte minst när det gäller klassrumsmiljön.
- Eleverna kan komma med viktiga förslag på t ex hur allmänutrymmena kan utformas.
- Glöm inte att involvera representanter för invånarna i processen.
- Investera i kvalitet.

Exemplet Storbritannien: Arkitekturens betydelse i ett reformerat utbildningssystem

På kort tid har Storbritannien gått från industri- till kunskaps-samhälle. Denna utveckling ställer i dag krav på skolans elever att de ska finna kunskap på egen hand. Men god design och bra skolor för detta nya samhälle skapar inte sig själv, poängterar Mairi Johnson på den rådgivande brittiska myndigheten CABA – Commission for Architecture and the Built Environment.

Mairi Johnson, head of the Buildings Team, CABA.

Om utvecklingen inte får stöd kan resultatet tvärtom bli riktigt dåligt. Här spelar det lokala samarbetet en stor roll. Utmaningen ligger i att förena lokalt och nationellt, privat och offentlig finansiering. Valet av arkitekt ska heller inte underskattas. En skicklig arkitekt ger en bra skola.

ATT BYGGA FRAMTIDENS SKOLOR

Mairi Johnson representerar den engelska organisationen CABA – vilket står för Commission for Architecture and the Built Environment. Sedan starten 1999 är CABA den brittiska regeringens rådgivande organ i frågor som rör arkitektur, stadsplanering och offentliga rum. Just nu genomförs en stor skolreform i Storbritannien – kallad *Building Schools for the Future*, BSF – som berör omkring 3 500 stora secondary schools (innefattar elever från ca 11 till ca 16 år). Av dessa kommer omkring hälften att utgöras av nybyggen och resten av om- eller tillbyggnationer. Projektet i sin helhet spänner över 15 år och har fått en finansiering som utvecklas över tid. Över de närmaste tre åren investerar den brittiska staten ca 45 miljarder pund i denna reform som finansieras genom public private partnership (PPP) – ett partnerskap mellan offentliga och privata finansörer.

VEM BETALAR?

Mairi Johnson: Finansieringssystemet som ligger bakom Building Schools for the Future, BSF, är relativt komplicerat och sätter stor press på kommunerna när det gäller att specificera sina krav. Vilken utbildning vill man ge? Hur ska stödet användas?

Vad gör CABE?

CABE inspirerar och stödjer personer som tar beslut om den byggda fysiska miljön, med syftet att de ska välja god design.

CABE driver kampanjer riktade till allmänheten och ger praktiska råd.

CABE sprider kunskaper till arkitekter, planerare, designer och beställare, samt vägleder dem i enskilda projekt. En del av kunskapspridningen sker genom publikationer.

Övergripande syfte:

CABE arbetar med att förändra den brittiska allmänhetens inställning till arkitektur, form och design. Man riktar sig till beställare, yrkesverksamma inom området, politiker och ungdomar.

Verksamheten koncentreras på stadens rum, vilket innefattar offentliga platser, citykärnor, gator, torg, parker och andra grönområden, bostäder och större bostadsområden.

Det huvudsakliga fokuset ligger på utformningen av nya offentliga byggnader, särskilt skolor och byggnader för olika former av hälsovård.

www.cabe.org.uk

Kommentar:

»De brittiska skolorna är stora, ofta rymmer de mellan 900 och 1 200 elever. Nu finns det forskning som visar att miljön blir bättre när skolorna görs mindre. Har ni gjort något åt det i England?«

Svar:

»Här finns det begränsningar för vad vi på CABE kan göra, eftersom beslut om skolors storlek tas lokalt. Men vad vi ser är att stora skolor kan brytas ned i mindre enheter med mellan 200 och 300 elever i varje, samtidigt som specialiteterna i skolan kan utnyttjas gemensamt. Det är också viktigt med flexibilitet när det gäller skolors storlek. Allt beror på undervisningsform och ledarskap.«

Mairi Johnson, CABE

En av de principer som styr är att skolor med det största behovet ska få stöd först. Det åligger den privata entreprenören att samla ett team runt ett enskilt skolprojekt, låna upp till finansieringen, lämna ett utvecklat förslag i en konkurrensutsett upphandling och sedan genomföra själva projektet. I samarbete med kommunen startas sedan ett bolag för genomförandefasen.

STYRNING FRÅN TVÅ HÅLL

CABE har arbetat med att stödja de aktörer som bygger skolor i England i drygt fem år. CABE:s verksamhet finansieras och styrs huvudsakligen från två departement. Dels kulturdepartementet (DCMS) och dels det departement som i England ansvarar för relationerna till landets kommuner och andra lokala styrelser – Department for Communities and Local Governments. När det gäller CABE:s arbete inom BSF finansierar även Department for Education and Skills.

CABE arbetar med frågor som rör arkitektur som konst- och kulturform, men också med den fysiska miljön utifrån ett bredare samhällsperspektiv.

Arbetet är i dag relativt nära knutet till regeringen, vilket är en utveckling som stärkts efterhand. Genom regionala nätverk, i dialog mellan CABE, rådgivare och kommissionärer prioriteras och styrs enskilda projekt.

Arbetet med den fysiska miljön inom CABE länkas också till andra departement. T ex Department for Children, Schools and Families (DCSF) och dess reformprogram »Every Child Matters« som fokuserar på barns ekonomiska välbefinnande, hälsa, prestation och säkerhet. Denna arbetsmodell gör att man i ett skolbygge kan finansiera integreringen av utrymmen för t ex ungdomsverksamhet, polisverksamhet och hälsovård. Här styrs projekten helt och hållet av lokala ambitioner, prioriteringar och behov.

UTBILDNINGSSYSTEMET REFORMERAS

Processen mot transformering av det brittiska utbildningssystemet inleddes efter Nya Labours maktövertagande 1999. Då började den nya regeringen undersöka hur landet skulle kunna bli ekonomiskt konkurrenskraftigt i framtiden. Tidigare hade landet dominerats av traditionell tillverkningsindustri, vilket styrde den brittiska ekonomin, men nu ställdes nya krav – det visade inte minst utvecklingen i övriga Europa – på en mer kunskapsbaserad ekonomi, med en kreativ arbetskraft.

En slutsats som drogs av denna nya situation var att utbildningssystemet måste förändras och att detta krav gällde på lång sikt. Eleverna måste få större makt och inte i lika hög grad som tidigare styras av lärare. Det blev allt viktigare att eleverna utvecklade en förmåga att tänka själva och upptäcka möjligheter på egen hand. I framtiden skulle de kanske komma att byta yrkesbana flera gånger. Vad engelsmännen stod inför var ett gigantiskt skifte från en enhetsbaserad skola präglad av industrisamhällets krav till något helt annat.

STÖD TILL BESTÄLLAREN STÄRKER KVALITETEN

I ett projekt utvärderade CABE 52 av de skolor som byggts eller renoverats sedan 2002. För mer än hälften av de byggda skolorna blev slutbetyget från CABE:s sida »undermåligt« eller »mediokert«, på en femgradig skala. Resultatet var nedslående.

En slutsats som drogs av denna utvärdering var i hur hög grad kvaliteten på den offentliga upphandlingen och den nationella styrningen påverkar slutresultatet. Med stöd till beställaren, från t ex CABE, framför allt i tidiga skeden, fick man ett

BUILDING SCHOOLS FOR THE FUTURE

- 3500 secondary schools in UK
- typically 900–1200 pupils per school
- £45 billion
- 50% schools rebuilt, 30% refurbished, 20% refreshed
- 15 year timescale
- 8 waves of funding release

HOW IS IT FUNDED/PROCURED?

- Funded through Private Funding Initiative (PFI)
- Local authorities receive funding based on social/educational need
- Contractors put together teams to bid for work
- Local authority chooses one team to form a Local Education Partnership (LEP) and design and build all the schools

CROSS-GOVERNMENT WORKING

- Departmental strategic initiatives
- Cross-departmental Public Service agreements
- Adhoc funding streams – Aiming High

EVERY CHILD MATTERS

- Be healthy
- Stay safe
- Enjoy and achieve
- Make a positive contribution
- Achieve economic well-being
- Departments
 - Health
 - Children schools and families
 - Communities etc.

Ur Mairi Johnsons presentation
5 nov 2007.

mycket bättre resultat. Efter denna inledande fas har också kvaliteten på de byggda skolorna förbättrats så att 10, respektive 20 procent av de byggda skolorna tre år senare (2005) fick betyget »bra« och »utmärkt«.

I dag stöder CABA enskilda lokala skolförvaltningar och styrelser i betydligt högre grad än man gjorde inledningsvis och resultaten märks.

GÖR ARKITEKTEN NÅGON SKILLNAD?

CABA har också studerat och jämfört skolor som byggts av samma team av arkitekter. Resultatet visar att arkitektens kompetens har en avsevärd effekt på slutresultatet. Valet av arkitekt är alltså viktigt. CABA kom också fram till att entreprenören (the contractor) spelar en viktig roll i sammanhangen, men att denna aktör ändå inte är lika betydelsefull för slutresultatet som arkitekten.

Från beställarens sida gäller det att veta vad man vill ha, betonar Mairi Johnson på CABA. »Den som vill ha en fin skola, får troligtvis en fin skola, och den som letar efter något mediokert får en medioker.« Men det handlar också om att förstå samspelet mellan den fysiska miljön och de tjänster man kan erbjuda eleverna. Vad är det man vill ha? Och kan entreprenören leverera just det, och snabbt nog? Skolbyggen måste ju genomföras på kort tid eftersom undervisningen med nödvändighet kommer att störas och/eller ske i tillfälliga lokaler under en byggprocess.

SKOLAN SOM SAMHÄLLSRESURS

CABA strävar efter att anpassa det brittiska skolsystemet till nya krav i ett kunskapsbaserat samhälle och ett individanpassat lärande.

Man vill också bryta ned stora skolbyggnader till mindre enheter inom samma skola, inkludera elever med funktionshinder genom designen av skolor, integrera IT och särskilt fokusera på elever i åldern 14–19 år och deras vidare studiegång. CABA:s arbete visar också att korridorer och toaletter i dag är de mest utsatta platserna i skolan, vilket gör dem till viktiga rum att tänka på när man bygger en ny skola.

Ett annat syfte med CABA:s arbete är att skolans öppettider ska kunna utsträckas både morgon och kväll, samt att skolorna ska kunna hålla mer öppet under skolloven. Skolan ses som en ny form av samhällige resurs.

Läs mer: www.cabe.org.uk

Går det att bevisa att god design leder till bättre studieresultat?

»Ja, magkänslan säger oss nog att en väl utformad fysisk miljö i skolan stärker elevernas prestationsförmåga, medan en undermålig fysisk miljö leder till motsatsen. En bra miljö leder till bibehållande av personal och till en kreativ och förändringsvänlig attityd både när det gäller lärande och undervisning.

På CABA har vi länge velat genomföra forskning som också bevisar detta. Men erfarenheterna från inledande studier har visat att alltför många faktorer påverkar elevens förmåga i skolan för att man ska kunna leda i bevis att det är just den fysiska miljön som är orsaken.

Det som verkligen gör skillnad är bra lärare och personal, men också de ekonomiska förhållanden som råder runt skolans elever. Vi vet att elever från välbärgade områden presterar högt. Men är det för att de har höga förväntningar på sig? Och påverkas dessa förväntningar om prestation av en god fysisk miljö i skolan? Allt detta är komplicerade frågor...«

Mairi Johnson, CABA

Exemplet Danmark: Hur Danmark fick en lag om undervisningsmiljöer

Under 1990-talet växte en rörelse bland elev- och studentorganisationer i Danmark som samlade sig bakom parollen »Svara nu«. Frågan som eleverna och studenterna ville ha besvarad gällde delaktighet i de beslutsprocesser som behandlade skolans och utbildningsinstitutionernas fysiska miljö.

Ole Juhl, chef för Dansk Center för Undervisningsmiljöer, DCUM.

I samband med en av de danska ungdomsriksdagarna ²⁰ i början av 2000-talet föreslog ungdomarna en lag för elever och studerande om skolans fysiska miljö. Frågan lyftes av dåvarande utbildningsministern som lade den till grund för ett lagförslag. Ett och ett halvt år senare gick lagen som berör elever igenom. I dag kan den ses som första steget på vägen mot att ge elever fulla rättigheter till inflytande över skolans och andra utbildningsinstitutioners fysiska miljö, menar Ole Juhl vid den statliga myndigheten Dansk Center för Undervisningsmiljø, DCUM. I dag förs det en ny debatt om det inte också borde införas en möjlighet för en enskild myndighet att utöva tillsyn och utverka vite när skolorna inte lever upp till kraven på en god skolmiljö. Denna rätt saknar elever och studerande vid danska skolor och andra undervisningsinstitutioner idag. DCUM:s roll är enbart att ge råd och vägledning medan det är undervisningsministeriet som utför tillsynen. DCUM kommer ofta in i en fas när oegentligheterna måste rättas till.

I dag styr två lagar skolans fysiska miljö i Danmark. Dels är det undervisningsmiljölagen som kom 2001, dels den kompletterande barnmiljölagen som kom några år senare, år 2006, där även förskolan omfattas.

Den danska lagstiftningen på detta område är alltså samlad, och benämner miljön som en helhet med betoning på *fysisk, psykisk och estetisk miljö*.

Lagstiftarna i Danmark har alltså tagit ett samlat grepp om skolans fysiska miljö. Enligt lagen från 2001 ska alla skolor och undervisningsinstitutioner (t ex högskolor) arbeta systematiskt och kontinuerligt med den egna fysiska miljön, och dessutom aktivt involvera elever som medskapande i detta arbete. Den komplette-

20. En gång per år hålls en ungdomsparlamentsdag i Folketinget, då elever från klasserna 8 och 9 lägger lagförslag.

rande lagen från 2006 innebär att detta arbete nu också ska täcka barn i förskolan.

I Danmark finns också intressanta exempel på hur bra skolbyggnadsprocessen kan utfalla när den bygger på elevers och lärares aktiva delaktighet. Mer om det berättas ovan i avsnittet med den danske skolledaren Jørn Jørgensen. Men nu den lite mer generella danska bilden:

ETT NATIONELLT RÅDGIVNINGSCENTRUM – DCUM

Som en konsekvens av den nya danska lagen bildades Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM, 2002. DCUM är ett oberoende nationellt centrum baserat i Randers, som arbetar för att säkra en god barn- och undervisningsmiljö i förskolan samt på skolor och utbildningsinstitutioner. Det danska utbildningsdepartementet lägger grunden för och finansierar verksamheten genom en särskild kommitté.

DCUM:s arbete syftar till att skapa en god utbildningsmiljö i Danmark. Man granskar inte skolor, och utövar inga sanktioner. I stället ger man stöd, råd och konsultation till elever, lärare, institutioner och olika administrativa enheter som berörs av skolmiljön.

SKOLANS RUM HANDLAR OM AKTIVITETER OCH ATMOSFÄR

Ett rums atmosfär skapas genom ett samspel mellan möbler, växter, dekor, färger, material, ljus och den form som själva rummet har, menar Ole Juhl som är chef för DCUM. »Känner vi oss bekväma i ett rum så ökar också vår motivation att lära. Torftiga rum är i sin tur oinspirerande, de får oss att känna oss trötta och ledsna.«

Om skolan inte utformats på rätt sätt kan det leda till rastlöst beteende hos eleverna, konflikter och svårigheter att lära, fortsätter Ole Juhl sin presentation. »Skolans rum ska vara avpassade för ett eller flera specifika ändamål. Möten, presentationer, undervisning, arbete i grupp, läsning etc. Det är många aspekter man måste ta hänsyn till när ett rum inreds. Och det handlar inte bara om att skapa ett ramverk för vardagens aktiviteter i skolan. Det handlar också om att skapa rätt atmosfär, eftersom denna stämning, denna atmosfär, påverkar vårt humör och vår mentalitet. Att på detta sätt optimera inredningen och utformningen av ett rum kostar inte med nödvändighet en massa pengar. Genom att kombinera goda idéer och skickligheter kan man omarbete ett rum med en problematisk historia till en plats som det fungerar bättre att vara i.«

KORRIDORER

Korridorer är en annan del av skolmiljön som kan användas till mycket, menar Ole Juhl. I Danmark är korridorerna, särskilt i de lite äldre skolorna, stora och breda, fortsätter han, och i en del skolor upptar de så mycket som en tredjedel av den totala ytan.

Ole Juhl: »Skolans korridorer tar upp mycket utrymme. Här kan mycket göras för att förändra skolmiljön. Därför har DCUM ägnat sig en hel del åt frågan om hur man kan använda dessa befintliga korridorer för att förbättra den fysiska miljön i skolan. Men vad kan man göra om man vill göra dessa korridorer till en levande del av skolmiljön? Ole Juhl visar exempel på hur korridorer kan förvandlas till mötesplatser genom att man skapar platser och krypin. Föremål, tex elevernas egna arbeten, eller andra föremål kan visas upp – då blir korridoren också en utställningsyta. Alla dessa åtgärder ökar det sociala utbytet.

Den danska undervisningsmiljölagen

Alla elever i Danmark har enligt lag rätt till en god undervisningsmiljö. Undervisningen ska uppfylla vissa säkerhets- och hälso-kriterier.

Undervisningsmiljön ska främja elevernas möjlighet till utveckling och lärande och omfattar skolans fysiska, psykiska och estetiska miljö.

Elever och studerande i Danmark har rätt att utse undervisningsmiljörepresentanter. I enlighet med lagen om arbetsmiljö kan eleverna välja två representanter till varje säkerhetsgrupp inom skolan som sysslar med frågor som gäller undervisningsmiljön. Undervisningsmiljörepresentanterna deltar i skolans säkerhets- och hälsoarbete när frågor behandlas som gäller elevernas undervisningsmiljö och det är eleverna/de studerande själva som sköter valet av representanter.

Skolans ledning ansvarar för den skriftliga utvärdering av undervisningsmiljön, som lagen föreskriver. I den berörs säkerhet, hälsa, samt psykiskt relaterade och estetiska förhållanden.

Ett annat enkelt sätt att förändra är genom färgsättning. Att färgsätta korridorer på olika sätt är ett enkelt sätt att arbeta med miljön, menar Ole Juhl. »Dessutom blir det lättare för visuellt funktionshindrade elever att orientera sig.«

»Genom att foga in färgade fyrkanter i linoleum på golvet kan man inspirera barn och elever till lek och rörelse i korridorerna. Fasta bord i korridorerna skapar ett sammanhang för informella möten och grupparbeten. Djupa fönsternischer kan fungera som bordsytor, och kompletteras med stolar.«

ATT BYGGA OCH RENOVERA – SKOLOR

I Danmark brukar företrädare för byggbranschen dela in skolbyggprocessen, eller renoveringen av en skola, i sex faser, som var och en involverar en viss typ av beslut och ett antal frågor.

I varje enskild fas har parterna i byggandet bestämda uppdrag och roller, vilket inte minst gäller användarna på skolan (lärare, annan personal och elever) samt den säkerhetsgrupp som finns på varje dansk skola. Medvetenheten om byggprocessens sex faser är därför viktig att bära med sig, menar Ole Juhl. Vem gör vad och när?

SEX FASER I EN DANSK BYGGPROCESS

- 1. Initiativ** – här görs den inledande analysen av vad den nya skolbyggnaden ska syfta till, vem som ska finansiera, upphandla, bygga, och hur det sedan ska gå till.
- 2. Program** – här beskriver beställaren de funktioner som man vill att den nya byggnaden ska ha, här finns det också utrymme för visioner.
- 3. Förslag** – här tas besluten om hur den konkreta skolan ska se ut.
- 4. Projektering** – här bestäms vad som ska beslutas och när.
- 5. Utförande** – nu byggs skolan.
- 6. Mottagande** – skolan tas i bruk.

Ole Juhl kommenterar fyra av faserna och pekar på tre saker att tänka på:

Initiativ- och programfasen: Var beredd att samarbeta

Tänk på att alla de viktigaste besluten om bygget tas i starten, påminner Ole Juhl som varit med om en hel del byggprocesser där skolans ledning och de anställda kommit in i ett alldeles för sent skede, då viktiga strategiska beslut redan är tagna.

Ole Juhl: »När hantverkarna väl dyker upp är loppet sedan länge kört!«

Utförandefasen: Hur man undviker mardrömmar

Ole Juhls råd till den som ska bygga en ny skola, ja, eller renovera, är att man noga överväger hur man på den enskilda skolan kan förbereda sig praktiskt och mentalt på de problem som oundvikligen kommer att uppstå vad gäller nomadtillvaro, støj, stök, byggdamm, leriga skolentréer osv. »Ett gott samarbete mellan skolan och byggledaren kan avstyra många av dessa problem och minska risken för missförstånd.«

Mottagandefasen: Det tar lång tid att få en ny byggnad att fungera

Ventilation, rengörings- och värmesystem kräver tillsyn, påpekar Ole Juhl. Dessutom tar det tid för elever och lärare att vänja sig vid skolans nya inramning. Det är också nu, när skolan tas i bruk och idéerna testas, som man upptäcker små och

Lästips:

På DCUM:s hemsida, www.dcum.dk hittar du mer detaljerad information. (Danska och engelska.)

www.godtskolebyggeri.dk är en relativt ny hemsida som DCUM varit med om att bygga upp. Här beskrivs byggprocessen och man får goda exempel på skolbyggen att inspireras av.

Dansk radio och television har nyligen gjort en rad program som visar hur man gör ett klassrum mer trivsamt och involverar barnen i processen. På: www.dr.dk/Undervisning/Klassevaerelset kan man se delar av programmen.

Arbetsmiljösekretariatets sida om arbetsmiljöfrågor: www.arbejdsmiljoweb.dk

I Ole Juhls (red) bok *Æstetik ja tak – En inspirationsbog om hverdagsæstetik i grundskolen* berättar hjärnforskare samt en bildkonstnär, skådespelare och koreograf om estetikkens betydelse för skolmiljön.

stora brister i byggnaden som hantverkare får rätta till. Den som förbereder sig praktiskt och mentalt för att det är så det måste vara, slipper bli besviken och kan lättare hålla fast vid glädjen över allt det nya, menar Ole Juhl.

REGLER OCH ANSVAR I BYGGANDET – VEM GÖR VAD?

Det är **byggherren/arbetsgivaren** som styr själva bygget, som fastställer ramarna och ansvarar för byggets hela genomförande. I detta ansvar ingår att skapa en byggorganisation som säkrar en god dialog med användare och rådgivare.

Användarna/brukarna. Många skolor har erfarenhet av att man som brukare/ användare blir överkörd eller glöms bort i byggprocessen. Samtidigt är det brukarna som formulerar krav och önskemål på byggnadens funktion och som, om de involveras, kan bidra med mängder av kunskap, erfarenheter och idéer. Har man brukarna med sig kan de bästa lösningarna identifieras och utvecklas.

En mycket viktig aspekt av en byggprocess är därför att kommunen, skolledningen, arkitekter, ingenjörer m fl tar sig tid att involvera användarna, och att de kommer in tillräckligt tidigt i processen.

Byggherresrådgivaren är arbetsgivarens förlängda arm och ska hjälpa till att utveckla det konkreta byggprojektet och se till att det färdiga bygget motsvarar förväntningarna.

Arkitekten omsätter byggherrens krav och användarnas önskemål till konkreta lösningsförslag. Arkitekten har också ansvar för att bygget överensstämmer med alla gällande lagar, förordningar och regler.

Den rådgivande ingenjören gör beräkningar av materialets bärkraft men också tekniska beskrivningar av vatteninstallationer, värme, ventilation, belysning, akustik, energiförbrukning osv.

Entreprenören (byggaren) och **hantverkare** utför det konkreta, fysiska byggarbetet. De bär också ansvaret för att arbetsmiljön på platsen är säker.

Bygglidaren ser till att bygget håller tidsplan, budget och lever upp till ställda kvalitetsmål.

Olika **myndigheter** kontrollerar och godkänner byggnaden. Detta sker oftast efter det att den tas i bruk.

SKOLLEDAREN – EN VIKTIG AKTÖR

Ledaren för en skola hamnar ofta i en position mellan användarna och arbetsgivaren/byggherren. Som skolledare ska hon eller han representera skolans anställda och dess elever i förhållande till byggherren/arbetsgivaren, men hon eller han ska också representera skolledningen och/eller kommunen i förhållande till sina medarbetare.

Denna mellanposition kan föra med sig att rollfördelningen mellan de olika aktörerna under en byggprocess blir oklar. Därför är det viktigt att skolledarens ansvar och de förväntningar som ställs på henne/honom klarläggs tidigt i byggprocessen.

SÄKERHETSGRUPPEN HAR ETT VIKTIGT UPPDRAG

Skolans säkerhetsgrupp (detta gäller danska förhållanden, reds anm.) består av en säkerhetsrepresentant, en representant för ledningen samt elevrepresentanter. Säkerhetsgruppen har en rad formella uppdrag under byggandet, som skolan är ålagd av bl a den danska motsvarigheten till Arbetsmiljöverket, Arbejdstilsynet.

PS. INNAN DU BÖRJAR BYGGA – GÖR INTE SÅ HÄR

För några år sedan arrangerades en arkitekttävling i Danmark där beställaren ensam, utan att involvera brukarna, fattade beslut om den skola som skulle byggas. Detta ledde i sin tur till en rad problem under byggprocessen. Lärarnas och elevernas önskemål och förväntningar på den nya skolan förmedlades ju inte till arkitekten.

Resultat: den nya skolan blev byggd, men skolledare, lärare och elever ansåg att den gamla skolan var mycket bättre.

Exemplet Finland: En skola av god kvalitet – vad är det?

Skolbyggnaden ger det första intrycket av aktiviteterna i skolan och deras trovärdighet.

Kaisa Nuikkinen, arkitekt vid Utbildningsförvaltningen, Helsingfors Stad.

Reino Tapaninen, överarkitekt, Utbildningsstyrelsen, Finland.

Vilken bild skulle du vilja att din skola gav av de aktiviteter som ni bedriver, och hur påverkar detta din identitet? Som professionell i skolan? Som elev? Som aktivt lärande?

Kaisa Nuikkinen, arkitekt SAFA, utbildningsförvaltningen, Helsingfors stad och Reino Tapaninen, överarkitekt SAFA, vid Utbildningsstyrelsen i Finland berättar om sitt arbete med skolans fysiska miljö i Finland:

Kajsa Nuikkinen ställer ovanstående frågor till elever, lärare och skolledare i den finska handboken *En sund och trygg skolbyggnad*²¹. Att denna handbok tagits fram är ett av många tecken på att skolans fysiska miljö har blivit en viktig nationell fråga i Finland. I statens prioritering av frågan innefattas behovet av utvärderingar och kriterier för utvärderingar, men behovet av forskning och inte minst byggnormer för skolan betonas också. Dessutom arbetar den finska motsvarigheten till Skolverket – Utbildningsstyrelsen – för att få till en större likvärdighet inom landet. Frågan lyder: Hur kan skolhuskvaliteten garanteras också i små och fattiga kommuner och i avlägsna områden?

Kajsa Nuikkinen är av den åsikten att skolans fysiska miljö måste utvärderas regelbundet om den ska kunna förbättras. »Gör man ingenting kan det leda till förfall«, menar hon. Men en utvärdering förutsätter att det finns något att jämföra med. Det är därför kriterierna för en hälsosam och säker skolmiljö är så viktiga.

BEHOV AV NORMERING

Reino Tapaninen är överarkitekt på Utbildningsstyrelsen. Han berättar att det fram till 1993 rådde strikta normer för skolbyggnade i Finland. Då decentraliserades ansvaret som i dag ligger på lokal nivå. I dag styrs skolbyggnandet i stället av den sk allmänna byggnadslagen. I lagen om grundläggande utbildning från 1998 (21.8.1998/628) finns det bara en paragraf som berör skolans fysiska miljö, och därtill i rätt vaga ordalag, förklarar Tapaninen. Den säger att »Den som deltar i utbildning har rätt till en trygg studiemiljö«. Samma formulering återfinns i lagen om gymnasieutbildning respektive lagen om yrkesutbildning.

21. Nuikkinen, Kajsa: *En sund och trygg skolbyggnad*, Utbildningsstyrelsen, Finland, 2005.

En hälsosam och trygg skolmiljö är:

- flexibel
- skapar möjlighet att arbeta på många olika sätt
- fungerar som ett fritids- och kulturcentrum
- fungerar som ett stimulerande verktyg för lärande
- är estetiskt tilltalande och stödjer användarnas (barn, elever, lärare, annan personal och föräldrar) psykiska och sociala välbefinnande
- följer principerna om uthållig utveckling, även i undervisningen
- är utformad i en storlek och med ytor som är anpassade efter behoven
- stärker användarnas fysiska hälsa och säkerhet.

Finska myndigheters kriterier på en skola av god kvalitet

Skola efter tyfritning, 20-tal.

Skola efter tyfritning, 20-tal.

50-talsskola med tegelfasad.

ARBETSGRUPP OCH ÖVERSYN

För att se över denna formulering tillsatte Undervisningsministeriets (motsvarigheten till svenska Utbildningsdepartementet) 2001 en arbetsgrupp som fick i uppgift att definiera de kriterier som är nödvändiga för att målet om en skolbyggnad av hög kvalitet ska kunna nås.

Ett knappt år senare presenterade arbetsgruppen en promemoria där man tog upp de problem som många skolor brottas med. Några av de problem som nämndes var mögel- och fuktskador, bristfällig ventilation, utrymmesbrist, försummat underhåll och otillräckliga statsbidrag. Statsbidraget skulle behöva fyrdubblas för att möta skolornas verkliga behov, löd arbetsgruppens slutsats.

BEHOVET AV KONKRETA VERKTYG

Vad Reino Tapaninen och den finska Utbildningsstyrelsen i dag efterlyser är konkreta verktyg – för myndigheter, planerare, elever, skolpersonal och föräldrar – för att kunna mäta och utvärdera kvaliteten på skolbyggnaderna, vad gäller studiemiljö, ombyggnation och byggande. Reino Tapaninen hänvisar till Utbildningsministeriets arbetsgrupp som föreslagit följande åtgärder:

- Jämställ bestämmelserna om säkerheten i barn och ungas studiemiljö, inklusive bevakning, så att de hamnar på samma nivå som bestämmelserna om arbetarskyddet som i dag råder för vuxna.
- Fyrdubbla statens årliga stöd till om- och nybyggnad av skolor till 150 miljoner euro.

STATSBIDRAG TILL HÄLFTEN

Anläggning av nya skolbyggnader i en enskild kommun finansieras i dag delvis med statsbidrag. Detta gäller även till- och ombyggnation. Varje kommun kan få upp till hälften av anläggningskostnaderna finansierade på detta sätt.

I dag, när det inte längre råder en strikt normering av skolbyggen, kan skolornas utseende dessutom utformas friare och anpassas efter den enskilda skolans inriktning och läroplan, men också hämta nya influenser utifrån.

Varje skola och/eller anordnare av utbildning har rätt att söka statsbidrag. I dag får staten in fyra gånger så många ansökningar som den budget man förfogar över, berättar Reino Tapaninen. Köerna växer. Ansökningarna går först till länsstyrelsen som gör en prioritering inom området. Ju mer akuta behov av renovering som föreligger – det kan gälla fuktskador eller utrymmesbrist – desto större chans att få statsbidrag.

SKOLARKITEKTUR I FINLAND

Den finska skolplikten slogs fast 1921 och infördes samtidigt som stadsbidragssystemet för finansiering av skolhusbyggen. I dag kan man se hur skolbyggnader från olika tidsperioder bär med sig budskap om synen på estetiska värden och sociala villkor under den period i vilken de byggdes, berättar Reino Tapaninen. På 1920-talet t ex när statsunderstödet till skolbyggnation infördes i Finland utfärdades nationella typritningar som kommunerna kunde använda när de byggde egna skolor (se bilder till vänster). Men den stora högkonjunkturen för skolbyggarna kom på 50-talet, efter kriget. Vare sig förr eller senare har det byggts så många skolor i Finland, berättar Reino Tapaninen. I nästan varje finsk kommun finns i dag en skolbyggnad med tjocka tegelmurar som liknar den på bilden till vänster.

HANDBOK FÖR SKOLBYGGANDE

2002 föreslog Utbildningsministeriets arbetsgrupp att en handbok skulle tas fram för planering och underhåll av skolbyggnader. Tre år senare låg Kajsa Nuikkinens bok *En sund och trygg skolbyggnad* klar. Här redogör hon bl a för vad som styr byggandet av en skola i Finland i dag.

Delvis är det lokalsamhällets förväntningar som styr, där det i dag ställs nya krav med avseende på uthållig utveckling. Särskilda byggprogram för kvalitets-skolor, liksom vissa enskilda projekt har påverkat skolbyggandet.

Kvalitetsskolprogrammet i Helsingfors stad pågick t ex under åren 1994 till 2005 och har påverkat det nationella ramverket för skoldesign i Finland. Programmet innefattade fyrtio skolbyggnader (ny- och ombyggnader) och syftade till att bygga skolor som fungerar mer effektivt och som kombinerar högsta arkitektoniska kvalitet med ekonomisk bärkraft.

Annat som påverkar dagens skolbyggande är byggnormer och lagar som styr den tekniska, sociala och funktionella kvaliteten, samt säkerhets-, hälso- och komfortaspekter. Men den estetiska utformningen är också styrande, betonar Kajsa Nuikkinen.

»Skolan är en arbetsplats och det arbete som bedrivs där handlar om lärande, vägledning och omsorg. Resultatet av arbetet utgörs av barnens och elevernas lärande.«

Det är också själva skolbyggnaden som ger det första intrycket av aktiviteterna i skolan och dess trovärdighet. Den yttre bilden påverkar skolans inre identitet som arbetsplats. Kajsa Nuikkinen:

»Såväl elever som personal upplever skolmiljön estetiskt. Vi upplever ett rum med alla våra sinnen och med hela kroppen. En rad faktorer påverkar oss. Vad vi tycker är vackert, vad vi tycker är fult, färger etc. Forskning visar att ett rum som inte är fyllt med positiva estetiska värden har en störande effekt på eleverna.«

En dyster och illa underhållen byggnad leder inte associationerna till hög utbildningsstandard eller till en bra miljö för barn. Den stimulerar inte heller personalens professionella identitet, eller eleverna som aktivt lärande.

Slutligen betonar Kajsa Nuikkinen skolans pedagogiska och arbetsmiljörelaterade behov, samt lärarens viktiga roll när det gäller att tillgodose behoven för att möjliggöra inlärning.

Skolbyggnaden påverkar lärandet. Den skapar möjligheter och sätter gränser för:

- hur lärandet kan organiseras
- hur det sociala samspelet ser ut
- relationer mellan människor
- självkänsla
- självförtroende
- vilken atmosfär som råder i skolan
- attityder
- möjligheterna för barn, elever och personal att uttrycka sig
- känslan av tillfredsställelse och välbefinnande
- hälsa och säkerhet
- trygghet.

Alla dessa faktorer påverkar i sin tur det som är kärnan i skolverksamheten – lärandet.

Kajsa Nuikkinen på konferensen Vår tids skola, Rosenbad den 5 november 2007

Exemplet Göteborg och Västra Götaland: Gör barn och unga delaktiga

Rådet för arkitektur, form och design har inför *Vår tids skola – hur ska den byggas?* samarbetat med Göteborgs stad och Västra Götalandsregionen. Göteborgs stad och Västra Götalandsregionen har initierat ett arbete med arkitektur i skola och förskola som nu permanentas i 49 kommuner. Därmed har man förutsättningar att nå 1,5 miljoner invånare. Till stöd har man ett särskilt subventionssystem där skolan och kommun/region betalar femtio procent vardera.

Ann Hattebøl, avdelningschef för Fri konst och kultur, kulturförvaltningen, Göteborgs Stad.

Eira Högforsen, kultursekretariatet, Västra Götalandsregionen.

Vad är poängen med att göra barn och unga delaktiga i frågor som rör arkitektur och fysisk miljö i skola och förskola? Ann Hattebøl är ansvarig för barnkultur inom kulturförvaltningen i Göteborgs stad och Eira Högforsen har samma ansvar inom Västra Götalandsregionen. Med en bakgrund inom skola och förskola har de båda sett hur barn beter sig olika och utvecklas på olika sätt, beroende på miljön. »Fast nu är ju inte barn och unga några arkitekter«, betonar Ann Hattebøl. »Men de är dagens brukare, och framtidens beslutsfattare.«

»Arbetsmiljön i skola och förskola är ett mått på den status som barn och unga har i samhället», menar Ann Hattebøl och Eira Högforsen. »Ofta framhålls barn och unga som en viktig och prioriterad målgrupp för t ex samhällsplanerare och beslutsfattare, medan verkligheten visar på något helt annat.«

HA MED BARNEN I PLANERINGSPROCESSEN

En viktig utgångspunkt för ett arbete med arkitektur och samhällsplanering i skolan är därför att barn och unga ska ha en reell möjlighet att vara med och påverka det som berör dem. Alla barn har erfarenheter av den miljö de vistas i dagligen. Alla barn kan komma med synpunkter. På så sätt får de också möjlighet att delta i den demokratiska processen.

»I dag är allmänkunsken om rummets betydelse generellt sett rätt så låg«, menar Ann Hattebøl. »Vi har helt enkelt dålig kunskap om hur människor

»I dag är allmänkunskapen
om rummets betydelse
generellt sett rätt så låg.«

Ann Hattebøl

fungerar på olika platser. Vad som är klarlagt är dock att anlägga tydliga folkhälsoaspekter på den fysiska miljön. Barn som rör sig och springer mycket förebygger framtida sjukdomar osv. Det finns också starka samband mellan folkhälsa och funktionshinder. För en elev med funktionshinder kan skolmiljön utgöra antingen en möjlighet eller ett hinder för pedagogisk utveckling.«

EXPERIMENTERA OCH SAMVERKA

»Experimenterande är *en* väg till kunskap om skolmiljöns betydelse för barn och elever. Ett sådant arbetssätt bygger på att rummet i sig används som pedagog. Barnens/elevernas roll som samhällsmedborgare betonas. Delaktigheten ökar och barnen och de unga ges en röst i samhällsdebatten. Arbetet med skolmiljön leder också till samverkan. Det kan vara samverkan inom en skola – mellan föräldrar, elever och personal – men också mellan personer inom olika samhällssektorer – politiker, kommunala förvaltningar, arkitekter, skolledare, lärare, elever och föräldrar. Arkitektur är dessutom ett område som i sig kräver bred samverkan mellan olika förvaltningar för ett bra resultat. Att arbeta med ett skolbygge, eller en renovering, är ett konkret och bra sätt att spränga stuprören«, menar Ann Hattebøl och Eira Högforsen.

EN BRA LÄRMILJÖ?

»De gamla skolmiljöerna byggde på att det fanns en mottagare (eleven) och en sändare (läraren, stat och kommun). Den nya pedagogiken bygger på aktivt kunskapssökande från elevens sida och återkoppling från läraren. Dagens elever är inte konsumenter utan producenter. Lärandet ser annorlunda ut. Denna förändring av pedagogiken har fört med sig att lärmiljön måste utformas på ett nytt sätt, vilket inte skett. Det som saknas är ett gemensamt utforskande av hur en stimulerande lärmiljö ser ut och hur den kan byggas. Kunskaperna och insikten om den fysiska miljös betydelse i skolan måste öka. Det är en viktig framtidsfråga«, menar Ann Hattebøl och Eira Högforsen.

Kommentar:

»Ann Johansson vid psykologiska institutionen i Stockholm har kunnat visa att högstadiel elever som varit med och förändrat sin skolgård har mer kunskaper om sin fysiska miljö och är mer benägna till förändringsarbetet efteråt. Andra studier visar att barn har mycket idéer, men att det ofta faller när det kommer till det konkreta genomförandet.

I detta ligger en fara. Idéarbetet med det fysiska rummet leder inte till inflytande, utan snarare till att barn fostras till maktlöshet. Därför är det viktigt att det finns planering och resurser kopplade till arkitekturprojekt.«

Pia Björklid på konferensen Framtidens skola – så ska den byggas, Rosenbad den 5 november 2007

Mie Svennberg, arkitekt SAR/MSA och arkitekturkonsult för barn och unga i Göteborg och i Västra Götalandsregionen.

ARKITEKTEN SOM RÅDGIVARE I SKOLAN

Mie Svennberg är arkitekt och Sveriges än så länge enda arkitekturkonsult för barn och unga. I samband med Arkitekturåret 2001 anställdes hon av Kulturförvaltningen i Göteborgs stad. I dag sträcker sig hennes uppdrag över hela Västra Götalandsregionen där hon ska inspirera lärare och annan skolpersonal att arbeta med arkitektur och stadsbyggnadsfrågor i skolan.

Mie arbetar både med ett nätverk av kultursamordnare och med arkitekter som arbetar i skolan.²² Lärare kan boka kulturpedagogiska projekt, eller serier, där en arkitekt under återkommande tillfällen jobbar med barn och personal i skolan. I Göteborg träffas kultursamordnarna en gång i månaden på Kulturförvaltningen för att få information och utbyta erfarenheter. Kultursamordnaren koordinerar nätverken för förskola och grundskola inom sin stadsdel. På varje förskola och skola finns dessutom ett kulturombud. I Göteborg är de ca 1 000 till antalet. Via ombuden kan lärarna boka arkitekturpedagogiska projekt.

»Samarbetet med lärarna är viktigt för en arkitekt som arbetar med skolan«, menar Mie Svennberg. »En av poängerna med att arbeta med arkitektur i skolan är det kunskapsutbyte som sker mellan koordinatören av den fysiska miljön (arkitekten) och pedagogen (läraren). Men det är framför allt viktigt att ha med eleverna i planeringsprocessen. Det är ju de som är huvudmålgruppen.«

FEM GODA SKÅL ATT INVOLVERA BARN

Mie anger fem goda skÅl att involvera barn och unga i planeringen av skolmiljön:

- 1. SamhÅllskunskap** pÅ riktigt. Kunskap om arkitektur ger en fördjupad fÅrstÅelse av hur samhÅllet fungerar.
- 2. Delaktighet** och diskussionshunger. Barn och unga har starka Åsikter om hur de vill anvÅnda sin nÅrmiljÅ och kunskap om hur de anvÅnder den. Arkitekten kan inspirera och ge verktyg sÅ att man som ung bÅttre kan delta i diskussioner om den byggda miljÅn.
- 3. Framtidstro.** Tron pÅ mÅjligheten att pÅverka stÅrks om man som ung fÅr mÅjlighet att delta i ett konkret fÅrÅndringsarbete.
- 4. Åkat ansvarstagande.** Barn och unga kÅnner ansvar fÅr en miljÅ som de sjÅlva fÅr vara med och pÅverka.
- 5. Lustfaktorn.** Det År kul och inspirerande att arbeta med den fysiska miljÅn.

BARN OCH SKOLMILJÅ I EN KULTURFÅRVALTNING

I VÅstra GÅtaland har man gjort ett antal strategiska val fÅr att kunna fokusera pÅ barns och ungas dagliga vistelsemiljÅer. Man har bl a valt att arbeta med styrdokument som FN:s barnkonvention, vilka sedan brutits ned till stÅdverktyg som nu implementeras i alla regionens verksamheter. MÅlet År att kunna driva och fÅlja upp kravet pÅ »barnens bÅsta« i kommunernas och regionens olika beredningar, kulturvisioner, beslut och handlingsprogram.

»Ett regionalt kunskapscentrum ligger nu pÅ fÅrslagsstadiet, kopplat till Barnombudsmannens arbete och BarnrÅttscentret i Årebro« sÅger Eira HÅgforsen.

Kommentar:

»Arbetet i VÅstra GÅtaland bygger pÅ barnens egna insikter om sin egen nÅrmiljÅ som de ju År experter pÅ frÅn bÅrjan. Man slÅpper in barn i planerings- och fÅrÅndringsprocesserna. Eleverna fÅr dÅr utlopp fÅr fantasi, kreativitet, de fÅr tycka till. Detta omsÅtts sedan i konkreta fÅrÅndringar, tillsammans med de vuxna, och de vuxna ser eleverna som medaktÅrer i den utveckling som Åger rum. Detta betyder i sin tur att barnen kÅnner ett reellt medbestÅmmande, de fÅr inte bara lÅmna Åsikter. Återkopplingen till barnen nÅr man tar med dem i processen År viktig.

Samma sak borde fÅrstÅs gÅlla ocksÅ nÅr en skola tar fysisk form. Problemet År inte i fÅrsta hand pengabrist.«

Petter Åkerblom, Movium

22. LÅs mer pÅ www.kultur.goteborg.se under barn och unga samt www.vgregion.se klicka pÅ Verksamheterna, K, Konst och kulturutveckling.

Bengt Kihlström och Stefan Sundling arbetar med utemiljön i tjugo förskolor och sex-sju skolor i Göteborg. Resurserna är knappa och det gäller att vara uppfinningsrik. Barnen får komma till tals och de får vara med och måla och säga .
»Bänkar som de målat brukar få förbli hela.«
Se intervju med Bengt och Stefan på rådets hemsida www.rafd.se under Vår tids skola.

Presentation av talare

Internationell konferens 5 november 2007, Rosenbads konferenscenter, Stockholm

KRISTINA HULTMAN

works as a journalist, cultural producer and consultant, specialising in communication and social issues. She previously edited the Swedish magazines *Bang* and *Arena*, and also chaired the Swedish Pen Club's women's committee. She has further been commissioned by the Swedish Government to report on issues relating to gender equality policy, the organisation of women, the performing arts and community planning.

MIE SVENNBORG

is a qualified architect and architectural consultant in Göteborg and Västra Götaland. Assignment: To promote work with architecture as an interdisciplinary theme at schools, targeting teachers and other school staff. Has worked with a number of projects centring on opportunities for children and young people to take part in the planning and design of their own environments.

Member of ARKiS, a network within the Swedish Association of Architects that aims to heighten awareness at schools about architecture and the importance of public space. Also a member of Playce, an international network of professionals working with architecture and learning; the network seeks to engage young people in activities related to the built environment and the public realm.

EIRA HÖGFORSÉN

works as a secretary at the Västra Götaland Region's cultural affairs secretariat. She has focused principally on cultural issues relating to children and young people, accessibility for people with disabilities, and literature.

ANN HATTEBØL

is head of the art and culture department at the City of Göteborg's cultural affairs office. A trained preschool teacher, she began working in Göteborg in 1972.

Since 1997, Anne Hattebøl has worked at the cultural affairs office developing the city's work with culture for children and young people. This field of work has expanded dramatically, and Göteborg now has a number of new institutions and venues for young culture. It also has an infrastructure for cultural agency work, and many independent cultural practitioners are engaged in projects at both schools and preschools.

OLE JUHL

A teacher since 1972. He has worked in Danish and Greenlandish first and secondary schools and also in adult education. He became a school leader in 1984 and has worked in various schools. Since 2002 he is the leader of DCUM, Danish Center for Educational Environments.

JØRN JØRGENSEN

Jørn Jørgensen has been a school leader at Lyshøjskolen in Kolding, Denmark for 13 years. Lyshøjskolen is a primary and secondary school with 950 pupils. In the last ten years the school has been through 6 different building processes to the amount of 75 million Danish crowns.

REINO TAPANINEN

Reino Tapaninen works as Chief Architect at the Finnish National Board of Education. His task domain consists of development of school design guidelines, lecturing on school's physical environment and consulting in various property-related questions.

KAISA NUIKKINEN

Kaisa Nuikkinen is working for Helsinki City Education Department as a leading architect responsible for new schools. She has written a book *Terveellinen ja turvallinen koulurakennus* in 2005 by commission of the National Board of Education in Finland. It was translated into Swedish in 2005 by the title *En sund och trygg skolbyggnad* (*A sound and secure schoolbuilding*).

MAIRI JOHNSON

Mairi Johnson is Head of the Buildings Team within the Enabling Programme at CABE. The programme provides technical advice and support to client organisations who are delivering new buildings and masterplans. The advice covers all procurement issues that have an impact on design and focuses on how to achieve good quality places and urban spaces. The team is working on a number of key areas where there is considerable public expenditure eg. the health service and education sector. Mairi leads the work on education buildings, but oversees healthcare, arts buildings, home office facilities and some housing projects. She is an architect who worked in private practice for eight years before joining CABE in 2002.

ANDY BUCK

A geography teacher since 1987. Andy Buck became headteacher in 1997. In 2002, he moved headship to open the brand new Jo Richardson Community School in London. Since 2002 Andy is on the Board of the Training and Development Agency for Schools. He also served on the Dept for Education and Skills committee which advised ministers on the Key Stage 3 National Strategy.

Andy has recently published a widely acclaimed educational management book *Making School Work*. He was a finalist in last year's national Private Finance Initiative awards, recognizing his contribution to the building design and procurement of Jo Richardson Community School.

3.

Nationell hearing

om skolans fysiska miljö

Rosenbads konferenscentrum,

Stockholm, 6 november 2007

Skriftlig dokumentation

Rådet samlade ett tjugotal myndigheter, intresseorganisationer och forskare till en hearing om skolans fysiska miljö, på Rosenbad i Stockholm hösten 2007. Samtliga hade fått ta del av, och lämna synpunkter på en preliminär version av de av rådet formulerade rekommendationerna för den fysiska miljön i skolan. Varje talare hade även fått följande frågor från rådet, som utgångspunkt:

- Varför/på vilket sätt är frågan om skolans fysiska miljö viktig i dagens (och morgondagens) skola?
- Vilket är er myndighets/institutions/organisations formella ansvar för den fysiska miljön i skolan?

Här följer ett referat av presentationerna.

Materialet har bearbetats något för att fungera i skriftlig form, men följer så långt det varit möjligt det muntliga ordet. Rådet har gjort en ljud- och bildupptagning av hearingen som är möjlig att ta del av på rådets kansli.

Pia Björklid:

Skolan som utvecklingsmiljö

»På miljöpsykologins område framhåller man att den fysiska miljön sänder budskap om man är välkommen eller inte. Ett oengagerat intryck, som till exempel dålig ordning och bristande städning, dålig belysning, ventilation och buller, förmedlar ett negativt budskap om bristande omsorg. Samma sak har barn själva uppgivit när de blivit föremål för forskning.«

Pia Björklid

Betydelsen av en god fysisk miljö är inte lika accepterad som de psykosociala aspekternas betydelse för barns lärande och uppväxtvillkor, menar Pia Björklid, forskare och professor i pedagogik vid Stockholms universitet, samt författare till kunskapsöversikten *Lärande och fysisk miljö* (Myndigheten för skolutveckling, 2005). Och detta gäller inte bara i skolan, utan över huvud taget.

Pia Björklid: »Ofta betraktas den fysiska miljön som så given att den inte tas i beaktande, när pedagogisk verksamhet för barn och unga ska utvärderas. Den som gör en sökning på lärande och fysisk miljö får i dag många svar på lärande och många på fysisk miljö. Men för att avtäcka kopplingen *dem emellan* krävs ett detektivarbete. Det är framför allt i studier av lärande och utvecklingsprocesser inom det tvärvetenskapliga forskningsområdet miljöpsykologi som den fysiska miljön uppmärksammas.

På miljöpsykologins område framhåller man att den fysiska miljön sänder budskap om man är välkommen eller inte. Ett oengagerat intryck, som till exempel dålig ordning och bristande städning, dålig belysning, ventilation och buller, förmedlar ett negativt budskap om bristande omsorg. Samma sak har barn själva uppgivit när de blivit föremål för forskning.

En annan fråga som studeras i dag är om miljön är tillgänglig för alla barn, också de med funktionshinder? Ger miljön ett diskriminerande budskap som utesluter vissa grupper av individer?

Självklart ska skolans fysiska miljö, både inne och ute, vara säker och utvecklande, men det är inte tillräckligt. Få studier har fokuserat på rörelsehinder, men den studie som finns visar att det är svårare för barn utomhus på skolgårdarna än vad det är inomhus.²³

En ytterligare fråga som diskuteras inom forskningen om lärande och fysisk miljö är miljöestetik. Olika forskningsprojekt har kunnat visa att rums och byggnaders estetiska kvaliteter och proportioner, färgval, kulörer och ljussättning påverkar välbefinnandet.«

Barn och unga utvecklar också en identitet i förhållande till platsen, fortsätter Björklid.

Pia Björklid: »För yngre barn är det viktigt att den fysiska miljön tillåter ett sinnligt och kroppsligt utforskande. Det är så de kan identifiera den fysiska miljön. Den väcker nyfikenhet och känns meningsfull. Äldre barn tolkar platser och byggnader och den fysiska miljön på ett mer symboliskt plan.«

Hur ser då skolan ut om den beskrivs som utvecklingsmiljö?

Det Pia Björklid lyfter fram är att barn tillbringar en väldigt stor del av sin tid i skolmiljöer som inte bara ska erbjuda lärande utan också lek och utveckling.

Pia Björklid: »Barn och unga har rättigheter, de har rätt till liv, hälsa, utveckling, inflytande, lek och rekreation.«

Tiden som barn och elever tillbringar i skolmiljön i dag är också längre.

23. För en fördjupning i detta ämne, se Maria Prellwitz licentiatuppsats *Olika miljöers tillgänglighet för barn med rörelsehinder – hemmet, skolan, lekplatser*, Luleå Tekniska universitet 2001.

Pia Björklid: »Den innehåller fler aktiviteter än de som endast berör det formella lärandet. Den innehåller fritidsaspekter och sociala aspekter. Fler barn och barn i olika åldrar ska också samsas om gemensamma ytor. Hur förstärker eller motverkar skolans fysiska miljö det här?« frågar hon sig. »Är den inbjudande eller motbjudande? Bidrar inne- och utemiljön i skolan till hållbar utveckling i ett barnperspektiv?«

När det gäller rådets förslag till rekommendationer anser Pia Björklid att de borde trycka mer på skolans omgivande miljö som kan fungera som en pedagogisk resurs, men också som barns och ungas eget frirum, bortom det formella lärandet.

Pia Björklid: »Närmiljön runt och till skolan måste vara säker och utvecklande och inbjuda till fysisk aktivitet och anpassas till mikroklimatet, såväl sol, vind och skugga.

Tvärvetenskapligt samarbete och samverkan mellan forskare och praktiker stärker också barns rätt genom att arkitekter och samhällsplanerare får kunskap om barnperspektivet, samtidigt som pedagoger lär sig att förstå och värdera fysisk miljö och arkitektur.«

Patrick Bjurström: Mediatek och skolarbetsrum

Vem eller vilka ska i framtiden ansvara för finansieringen av skolhusforskning? Patrick Bjurström är arkitekt SAR/MSA och forskare och arbetar på Stockholms stadsbyggnadskontor. Under åren 1998 och 2006 forskade han på ämnet skolbyggnader vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm. Han har ritat skolor sedan 1970-talet, varit involverad i konkreta ombyggnadsprojekt inom skolan, genomfört vetenskapliga fallstudier och är fortfarande involverad i bygglovshantering. Han ser forskningssamordning som en nyckelfråga.

Patrick Bjurström: »Det är lätt hänt att forskningen om skolbyggnader hamnar mellan stolarna på teknisk och pedagogisk forskning. Trots att den har en så stor betydelse för samhället har det saknats en instans som har känt ansvar för att finansiera forskning inom detta område.

För att forskning ska vara meningsfull måste det också finnas möjlighet att söka och tillgodogöra sig den forskning som bedrivs, men också att få kontakt med kunniga aktörer och experter på området.«

Patrick Bjurström menar att hans insikter om betydelsen av skolans fysiska byggda miljö har växt efter hand i arbetet som projekterande arkitekt och forskare. Svenska och nordiska arkitektnätverk har varit viktiga, liksom kontakter med andra arkitekter, sakkunniga, pedagoger m fl. I de kvalificerade nätverk som på senare år vuxit fram finns embryot till en framtida mer fast, samhälleligt stödd organisation för forskningsfinansiering, menar Bjurström.

Skolhuset i sig ser han dock som »en problematisk miljö«: »Brukare, dit jag räknar skolledare, lärare och elever, uppfattar ofta sin existerande miljö som djupt

problematiske. De knyter också stora förväntningar till en förändrad fysisk miljö.

Kunskaper om den fysiska miljön måste bygga *både* på professionell kunskap om byggnader och kunskap om vad brukare upplever som betydelsefullt. Det räcker inte med att vara expert på byggnader, men det räcker inte heller att fråga folk vad som fungerar dåligt. Det gäller att problemen kan relateras till egenskaper hos byggnaderna.«

De problem som Patrick Bjurström studerat är inte i första hand tekniska, »som dålig ventilation, fukt och mögel, eller estetiska problem«, även om han vill betona att dessa olika aspekter hänger ihop. Nej, det han framför allt har studerat är hur skolans rumsliga organisation kan utgöra ett hinder eller en resurs i relation till skolans pedagogik och sociala liv. Bjurström analyserar själva förutsättningarna för samspel mellan individer och grupper, inom gruppen elever och inom gruppen lärare, mellan lärare och elever. Hur bygger man skolor så att det skapas arbetsro och gemenskap?

De fallstudier som Patrick Bjurström har bedrivit involverar dessutom flera olika skolhustyper: dels de traditionella skolorna som byggdes fram till 1960-talets början, dels de mer otraditionella skolorna, till vilka både 1970-talets skolor med sina ganska öppna ytor (mediatek) kan räknas, men också en hel del skolor byggda på 1990-talet och framåt, där storarbetsrum och grupprum har ersatt det traditionella klassrummet.

Patrick Bjurström: »Det jag har kunnat påvisa är att ny- och ombyggnad inte alltid ger ett gott resultat. I stället för att inrikta sig på rummens funktion, skapar man dåliga ljud- och ljusförhållanden och dåliga miljöer där många aktiviteter tänks kunna äga rum samtidigt, men mest bara stör varandra.

Det är till exempel inte svårt för mig att som forskare och arkitekt hitta exempel på felinvesteringar byggda på dåliga politiska beslut. Samtidigt är det viktigt att påpeka att vi har många skickliga och engagerade skolhusarkitekter i Sverige. I en tid när många faller för ytliga, visuella effekter är skolbyggandet ett fält för god vardagsarkitektur.«

Och så avslutar han med att ta upp frågan om det behövs särskilda måldokument på nationell nivå som reglerar skolans fysiska miljö.

Patrick Bjurström: »Måldokument för skolans fysiska miljö måste tillåta variation i frågan om både verksamhet och arkitektur. Det är till exempel inte så att en skola med en viss form automatiskt leder till att eleverna får bättre betyg. Nej, snarare handlar det om att de som arbetar i skolan förstår syftet med byggnaden och att arkitekten förstår syftet med verksamheten. När man skapar en miljö handlar det alltid om att få till ett samspel.«

»Det är till exempel inte svårt

för mig att som forskare och

arkitekt hitta exempel på

felinvesteringar byggda på

dåliga politiska beslut.

Samtidigt är det viktigt att

påpeka att vi har många

skickliga och engagerade

skolhusarkitekter i Sverige.

I en tid när många faller för

ytliga, visuella effekter är

skolbyggandet ett fält för god

vardagsarkitektur.«

Patrick Bjurström

Anna Törnquist:

Fyra skolhusstrategier

»En dåligt organiserad byggnad kan försvåra och förhindra arbetet i skolan medan en väl planerad byggnad blir ett påtagligt stöd för det arbetsätt skolan valt. En väl planerad byggnad bygger på att det finns en erfarenhetsåterföring, utvärdering, kunskapsutveckling, utifrån det som tidigare byggts, och att kunskaperna sedan sprids.«

Anna Törnquist

Anna Törnquist är arkitekt SAR/MSA och författare, huvudsakligen verksam i Göteborg med inriktning på skolhus och skolmiljön. För några år sedan gav hon ut boken *Skolhus för tonåringar* (Arkus 2005). Törnquist ser skolhuset som en viktig del av helheten i skolan. Den har betydelse för om vi i Sverige vill leva upp till målsättningen om Europas bästa skola.

Frågan om skolhusets betydelse kan enligt Anna Törnquist delas in i tre områden. Det första handlar om hårdfakta och rör tekniska aspekter som luft, ljud, ljus, säkerhetsfrågor och underhåll. Det andra handlar om de mjuka värden som är lite svårare att mäta, men som är otroligt viktiga; aspekter som estetik, trivsel, upplevelser, med mera. Men framför allt är det den tredje aspekten som hon lyfter fram under hearingen; skolbyggnadens rumsliga organisation och dess betydelse för den pedagogiska verksamheten.

En dåligt organiserad byggnad kan försvåra och förhindra arbetet i skolan, menar Anna Törnquist, medan en väl planerad byggnad blir ett påtagligt stöd för det arbetsätt skolan valt. En väl planerad byggnad bygger på att det finns en erfarenhetsåterföring, utvärdering, kunskapsutveckling, utifrån det som tidigare byggts, och att kunskaperna sedan sprids.

Anna Törnquist lyfter i sin bok *Skolhus för tonåringar* fram fyra vanliga skolhusstrategier:

Den första strategin går enligt Törnquist ut på att man gör...ingenting.

Detta drabbar framför allt grundskolans äldre elever, tonåringarna. Många högstadieskolor som byggdes för 30–40 år sedan står i dag kvar, i princip i oförändrat skick. Här finner man nedgångna miljöer där elevernas hälsa äventyras, menar Törnquist: »Skolhuset skickar också signaler om vilken samhällelig betydelse som tillmäts ungdomarna – vilket väl närmast kan beskrivas som »ingen större betydelse alls«. Och den skolhusstrategin medverkar *inte* till att fostra ansvarskännande och engagerade medborgare.«

En annan vanlig skolhusstrategi går ut på att man upprätthåller en seglivad skolbyggnadstradition.

Anna Törnquist: »I dag finns det en hel del gedigna skolhus från tiden före 1960-talet kvar. De är ofta byggda utifrån goda arkitektoniska idéer, och dessa kan ofta ha tagits tillvara i vällovligen varsamma renoveringar. Pedagogiskt är dock dessa skolhus mer tveksamma. Men det är en baksida som i realiteten ofta accepteras, eftersom de kulturhistoriska värdena hos dessa skolhus ses som så stora. Det är vackert, högt i tak, och fönsternischerna kan vara väldigt djupa.

I Sverige i dag byggs det dessutom helt nya skolhus inspirerade av denna byggnadstradition. De saknar den gamla tidens höga arkitektoniska kvalitet, och byggs utifrån tankar om rumslig organisation av undervisning med rötter i 1800-talet. Rumslösningar på 60 kvadratmeter dominerar. Möjligtvis får de många salarna på rad längs en korridor sällskap av några gruppum. Byggnadsättet är en kvarleva från en epok när eleverna förutsattes vara tysta och disciplinerade i klassrumssituationen. I dag arbetar man i skolan på ett annat sätt. Men

»Självfallet har vi inte, som i
Storbritannien, några 45
miljarder att satsa på skolhusen
i det här landet. Men desto
viktigare då, att vi bygger upp
kunskap så att anslagna medel
kan användas på ett bra sätt.«
Anna Törnquist

fortfarande gäller principen att alla elever i dessa nybyggda klassrum förutsätts vara tysta och disciplinerade och att de alla ska göra samma saker, på samma sätt och vid samma tidpunkt.«

Denna rumsliga organisation kräver en central schemaläggning som försvårar ett ämnesövergripande samarbete och premierar ett stillasittande inmundigande av teoretisk kunskap framför fysiskt rörliga, praktiska, estetiska och experimentella aktiviteter, menar Anna Törnquist.

Anna Törnquist: »Det må vara en politisk dröm med tysta och lydiga elever på rad vända mot en allvetande lärare. Men det är inte den situation som råder i skolan i dag. Nutidens elever kräver helt andra arbetssätt.«

Och så den tredje skolhusstrategin, enligt Anna Törnquist. Här bygger man verksamhetsanpassade skolor där lokalerna planeras i samklang med den lokala pedagogiska dagordningen. Det är utifrån detta tänkande som det under de senaste åren har tillkommit en hel flora av nya skolhustyper, berättar Törnquist. Skolorna fungerar bra och verksamheten får precis de lokaler som den behöver för det arbetssätt som valts.

En del av dessa nyare skolhuslösningar har dock fått hård och ofta berättigad kritik, menar hon. Framför allt gäller det visionen om den öppna rumsligheten, som i medierna blivit ett signum för den nya skolhusarkitekturen.

Anna Törnquist: »Både barn och vuxna rapporteras bli störda och oroliga i en visuellt allt rörigare miljö och kritiker hävdar att den här typen av skolhus bara fungerar väl som rum för lärande för de redan motiverade eleverna, medan de som har svårt med koncentrationen lämnas i en situation som blir ohållbar. De nya skolhusen får här klä skott för såväl ordningsproblem som låga betyg, debatten blir onyanserad, vilket riskerar att skada hela skolutvecklingsfrågan. För skolorna saknas dessutom ofta möjlighet att få erfarenhets- och kunskapsbaserad rådgivning om hur man bör bygga respektive förvalta det redan byggda. Skolorna saknar också kunskap om var den kunskap som faktiskt finns, står att finna.

Utifrån en sådan situation är det inte svårt att inse att många kommuner väljer att falla tillbaka på en till synes trygg, traditionell skolbyggnadstradition. Man vet vad man har, men inte vad man får.«

Så vad behöver skolan i stället? Anna Törnquist menar att det mest akuta behovet nu är en kunskapsutveckling om hur den fysiska skolmiljön och pedagogiken samspelar och går hand i hand med varandra.

Och detta gäller såväl 1800-talspedagogikens rum som den nya ibland, som hon säger, »alltför stora rumsligheten i skolan«.

Ett vanligt önskemål som beställare av skolhus riktar till arkitekter är att skolhus ska byggas flexibelt.

Detta, att bygga flexibelt och anpassa verksamheten efter hand, är vad Anna Törnquist valt att kalla den fjärde skolhusstrategin. Verksamheten i skolan förändras ju hela tiden, menar man, medan byggnaderna består. Bygger man flexibelt så behöver man inte ta ställning.

Anna Törnquist har själv erfarenhet av en seriös fastighetsägare, en stor aktör i skolbyggnadssammanhang, som uttrycker en idealbild av det flexibla skolhuset som en stor öppen mässhall med väggsystem som kan flyttas om terminsvis och anpassas till verksamhetens önskemål.

Här vill hon höja ett varningens finger. Flexibilitet av detta slag står nämligen ofta i rak motsatsställning till arkitektonisk kvalitet och hållbarhet, menar Törnquist:

»En arkitekt och alla övriga involverade i ett skolbygge måste våga bestämma var väggarna ska stå.«

Mer positivt är å andra sidan att det i dag finns en större mångfald av skolhustyper än vad som medgavs på Skolöverstyrelsens tid och att väldigt mycket bra har hänt.

Anna Törnquist: »Dessvärre åkte barnet ut med badvattnet, när ingen central myndighet eller organisation, efter kommunaliseringen av skolan, fick i uppdrag att bevaka skolhusens kvalitet. Det är en ohållbar situation.«

Och så pekar hon på en inte oväsentlig sak i sammanhanget; de ekonomiska kostnaderna.

Stora belopp satsas i dag på fullskaleexperiment med trivsel, hälsa och lärande för generationer som insats, samtidigt som ingen samlad lärdom dras av experimenten, menar Törnquist. Det som krävs nu är därför kunskapsuppbyggnad och rådgivning.

Anna: Törnquist: »Självfallet har vi inte, som i Storbritannien, några 45 miljarder att satsa på skolhusen i det här landet (se the BSF-programme, i avsnitt om CABE, sid 37, reds anm), avslutar Törnquist. Men desto viktigare då, att vi bygger upp kunskap så att anslagna medel kan användas på ett bra sätt. Utan en gedigen nationell satsning på skolhusutveckling så äventyras skollagens grundläggande paragraf om likvärdighet. Det räcker med en snabb titt på den låga standarden på en del av skolbyggnaderna i Sverige för att man ska kunna konstatera att vi redan är illa ute och att klyftorna växer.«

Suzanne de Laval: Finns kunskapen?

Arkitekten SAR/MSA och forskaren Suzanne de Laval arbetar som konsult med utvärdering av den byggda miljön. Hon är ordförande i Arkis – Arkitektur i skolan, inom Sveriges Arkitekter. 2007 gav hon ut boken *Arkitektur i skolan* (arkitekturanalys sthlm ab). I den redogör hon för olika sätt att se på den roll som arkitektur kan spela i skolan.

En fråga hon lyfter är barns och ungas förmåga att delta i planering. I sin bok skriver hon:

»Då jag under ett par år arbetade som planarkitekt i Uppsala och skulle göra en detaljplan för utbyggnaden av en del av stadsdelen Sävja, hade jag tillfälle att själv praktisera planering med skolbarn som deltagare. En intresserad mellanstadie lärare hörde av sig och ville få den nya planen presenterad för klassen. Planen var utställd i stadsdelens bibliotek. Jag presenterade planen för klassen och uppmuntrade dem att fundera över den och gärna skriva ett eget samrådssvar, där de uttalade vad de tyckte om den planerade bebyggelsen strax intill deras skola. Skolklassen gjorde detta och kom in med ett remissvar som var minst lika relevant och läsbart som de remissvar som kom från Brandmyndigheten, PRO eller någon av de sedvanliga remissinstanserna. Jag lade som tjänsteman in skolbarnens svar i min

samrådsredogörelse. Dessa skolbarn fick alltså delta i ett planärende på samma villkor som de vuxna och det fungerade alldeles utmärkt. Det enda som behövdes var att en lärare var intresserad och att planarkitekten presenterade planen för klassen och tog hand om deras synpunkter på ett seriöst sätt.«²⁴

Under hearingen väljer Suzanne de Laval att lyfta fram en annan fråga: den forskning som finns om skolbyggnaden. de Laval menar nämligen att det finns en kunskapsbas i dag som ger underlag för en institution som skulle kunna ge rådgivning i frågor som rör skolans fysiska miljö.

För svenskt vidkommande vill hon lyfta fram Anna Törnquists och Patrick Bjurströms avhandlingar, samt Pia Björklids fina kunskapsöversikt om lärande och fysisk miljö.

Suzanne de Laval: »Utifrån en analys som bygger på den danska forskaren Inge Mette Kirkebys avhandling *Skolen finder sted* (KTH, 2007), brukar man inom skolhusforskningen tala om att skolan har fem rum. I denna avhandling tar Kirkeby fram konkreta redskap som ökar förutsättningarna för pedagoger och arkitekter att samtala om den byggda miljön.«

»De fem rummen som Kirkeby tycker sig se är 1) det sociala rummet, 2) handlingens rum, 3) det beteendestyrande rummet, 4) det betydelsebärande rummet och 5) rummet som stämningsskapare och/eller bärare av estetiska värden.«

En annan fråga som de Laval ställer sig är om det finns påvisbara samband mellan investeringar i den fysiska miljön och elevers prestationer. »Själv har jag hittat ett exempel från CABA som i sitt arbete med skolans fysiska miljö hänvisar till en utredning som konsultföretaget Pricewaterhouse Coopers (PwC) genomförde i England 2001. Förutom en kvantitativ del byggd på statistik, intervjuas ett stort antal skolledare om hur skolan fungerar. Och det är här, i utredningens kvalitativa del, som de kan påvisa tydliga samband mellan elevernas studieresultat och vad som investeras i den fysiska skolmiljön. Elevernas såväl som lärarnas motivation påverkas och kvaliteten på lärandet och kunskapsmängden ökar, enligt studien.«

»Så visst finns det kunskap«, avslutar Suzanne de Laval. »Det som är viktigt nu är att någon tar hand om kunskapen, vårdar den och ser till att den sprids.«

»Så visst finns det kunskap.

Det som är viktigt nu är att

någon tar hand om

kunskapen, vårdar den

och ser till att den sprids.«

Suzanne de Laval

24. De Laval: *Arkitektur i skolan*, arkitekturanalys sthlm ab kapitel 4: »Hur man kan arbeta med arkitektur«, s 29.

Hjördis Kristenson: Till de äldre skolhusens försvar

Finns det någon motsvarighet till den mångfacetterade värld som en skolbyggnad utgör? Går den att jämföra med en fabrik, ett kontor, ett sjukhus eller en bostad?

Nej, säger Hjördis Kristenson, docent i konstvetenskap vid Lunds universitet samt författare till boken *Skolhuset – idé och form* (Signum, 2005). Kristenson menar att alla institutioner visserligen har sina normer och regler, men att brukarna i skolan har en alldeles särskild profil.

Hjördis Kristenson: »Inte inom något annat samhällsområde lever olika generationer sida vid sida under så lång tid som just i skolan. Elever med olika bakgrund samsas på en begränsad yta. Ofta är de flera hundra till antalet. För alla inblandade innebär detta en stor utmaning. Om det dagliga livet ska fungera utan alltför stora friktioner är en god miljö av största vikt.«

Det Hjördis Kristenson saknar är ett klart ställningstagande för skolmiljön, från lärare såväl som politiker. »Hur ofta hänvisas det till exempel till den fysiska miljön i den på regeringsnivå nu så aktuella debatten?« frågar hon. »Jag vet inte ens om jag har hört ordet nämnas.«

»Kan okunskap vara en orsak?« frågar Kristenson retoriskt, och går vidare med en önskan om att lärarutbildningen i framtiden även skulle innefatta träning i att tolka den byggda skolmiljön, såväl i ett historiskt som nutida perspektiv.

»Om så skedde, vore lärarna bättre rustade att möta eleverna i deras nyfikenhet på sin omgivning. Varför ser den ut som den gör?«

Hjördis Kristenson ger en minnesbild: »En varm sensommar dag träffade jag två flickor i åttaårsåldern på en skolgård i Göteborg och frågade vad de tyckte om sin skola. Jag fick ett positivt svar och undrade varför. Självt tyckte jag att det var en gammal dyster kåk. »Jo«, sa den ena flickan, »för att den är så gammal.« Här har min mamma också gått, svarade den andra.«

En sak är obestridlig, menar Hjördis Kristenson. »Förr skulle skolan symbolisera kunskap. Men talar vi i sådana termer i dag? Det arkitektoniska uttrycket var då viktigt och speglade rådande ideal som klassicism och modernism. Arkitektävlingar var snarare regel än undantag och anläggningen skulle synas. På så sätt underströks dess viktiga roll i samhällsbygget.

En skolbyggnad kunde alltså hamna vid stadens torg, i foden av en viktig gata, eller med park och vatten som granne.«

En tidig förespråkare för den goda miljön var Per Adam Siljeström (1815–1892; pedagog, skolman och politiker), vars tankar, menar Kristenson, fortfarande äger sin giltighet.

Hjördis Kristenson: »Länge stöptes alla typer – folkskola, real- och flickskola samt gymnasium – gestaltningmässigt i en och samma form. Ja, även metoderna för undervisning var besläktade. Det rädde alltså en grad-, inte en artskillnad mellan de olika skolformerna. Och med reservation för faktorer som storlek, styrdes byggandet av den så kallade beaux-arts-modellen: sträng spegelsymmetri, enkel och överskådlig planlösning. Samtidigt tillfredsställdes lärarnas behov av kontroll.

Påkostade trapphus och vackra samlingsalar hörde också till bilden. Subtilt

»Förr skulle skolan symbolisera kunskap. Men talar vi i sådana termer i dag? Det arkitektoniska uttrycket var då viktigt och speglade rådande ideal som klassicism och modernism. Arkitektävlingar var snarare regel än undantag och anläggningen skulle synas. På så sätt underströks dess viktiga roll i samhällsbygget.«
Hjördis Kristenson

signalerade man lärosätets ställning i den hierarki som rådde med hjälp av dessa rum.

I dag är en stor procent av dessa byggnader av äldre årgång fortfarande i bruk, och inte sällan möts de med en mer eller mindre berättigad skepsis«, förklarar Hjördis Kristenson: »Men lika stor glädje som ett nytt skolhus väcker – med genomtänkta lokaler och omsorg om utrymmen för möten, samt vackra och vårdade utemiljöer – lika glad borde man väl kunna bli när en äldre anläggning restaureras och delvis formas om för att möta dagens behov.«

Hjördis Kristenson fortsätter: »Äldre skolhus är i många avseenden ett oskattbart kulturarv. Att se dessa – ofta arkitektoniska mästestycken av sin tids främsta arkitekter – som en resurs, inte ett problem, bör därför vara en målsättning. Kan de inte rent av någon gång tjäna som inspiration vid iscensättning av samtidens skolmiljöer?

Dessvärre har en och annan anläggning av yppersta klass fått stryka på foten. Inga böner riktade till kommunernas beslutsfattare har hjälpt. Stora kapitalvärden har då också gått till spillo.«

Enligt Kristenson har arkitekten Vitruvius' (f ca 80 f Kr) kända påstående att byggnader ska vara hållbara, ändamålsenliga och sköna (firmitas, utilitas, venustas), i hög grad tillämpats på äldre skolhus, till skillnad från dem som uppfördes kring 1960 och ett par årtionden framåt.

Hjördis Kristenson: »Häri ligger bland annat de äldre anläggningarnas obestridliga värde. Sjuka hus hör vår tid till.«

Och om höljet – tack vare slitstarka material – har klarat tidens hand, har däremot interiören ofta farit illa, fortsätter Hjördis Kristenson sin genomgång.

Under dagens slitna och ommålade väggytor döljer sig som regel en ytterst genomtänkt färgsättning, »ej blott till lyst, utan också till hjälp vid orientering«. »Vid senare ingrepp har man dock sällan förstått att ta vara på dessa kvaliteter. Här väntar en spännande uppgift för antikvarier och konservatorer – om resurser ges.«

»Det gäller att sända rätt signaler till våra ungdomar«, avslutar Kristenson.

Margareta Anjou:

Låt verksamheten ha betydelse

för hur lokaler utformas

Margareta Anjou har arbetat i skolan i över fyrtio år, bland annat som rektor, lärarutbildare och skolchef. Hon anser att det behövs råd, stöd och forskning när det gäller hur man kopplar pedagogik och skolhusfrågor till den fysiska miljön.

»Alla barn och ungdomar ska ha lika tillgång till utbildning och utbildningen ska, enligt skollagen, vara likvärdig varhelst den anordnas i landet. Likvärdig utbildning måste också innefatta den fysiska miljön, men man kan lätt konstatera att inte ens inom en kommun är miljön likvärdig.«

Margareta Anjou

Margareta Anjou: »Alla barn och ungdomar ska ha lika tillgång till utbildning och utbildningen ska, enligt skollagen, vara likvärdig varhelst den anordnas i landet. Likvärdig utbildning måste också innefatta den fysiska miljön, men man kan lätt konstatera att inte ens inom en kommun är miljön likvärdig. Många skolor har ett antal klassrum byggda utefter en lång korridor, där undervisningen enligt tradition bedrevs i form av sändare och mottagare. Detta är inte förenligt med vad vi idag vet om barns och ungas utveckling och lärande. Alla inom en åldersgrupp behöver inte göra samma saker eller ta del av samma information för att arbeta mot och nå de mål som finns i dagens skola. De flesta lärare försöker arbeta med utgångspunkt i den kunskap de har om hur barn och unga lär sig, trots att rummen ibland är mycket torftiga.

Skolor borde utformas med en mångfald av möjligheter så att barn och unga kan välja mellan olika arbetsituationer. Som exempel kan nämnas rum för skapande, rum där fakta samlas och strategier läggs upp. Det behövs rum för redovisningar, presentationer, bildvisningar och information, liksom rum för tyst arbete. Mötesplatser för samtal och avkoppling är viktigt.

Kommuner borde upprätta strategiska lokalförsörjningsplaner inte bara för nybyggnation utan också för ombyggnad, där det pedagogiska arbetet bör vara den viktigaste utgångspunkten. Hänsyn ska förstås också tas till befolkningsutveckling och fastighetsstatus. Skolor som med dagens pedagogik är svåra att använda måste prioriteras.

Ansvaret för skolornas fysiska miljö ligger naturligtvis på dem som är huvudmän för skolorna. Enligt grundskole- och särskoleförordningarna ska lokalerna vara ändamålsenliga. I mitt arbete har jag inte sett att Skolverket vid sina inspektioner i grundskola eller särskola påpekat något om lokalernas ändamålsenlighet. Kopplingen pedagogiskt arbete och det fysiska rummet är ju ytterst komplex, så det är förmodligen svårt att hävda att lokalerna inte är ändamålsenliga, även om det pedagogiska arbetet försvåras av den fysiska miljön.

Hur ska skolhuvudmän undvika misstag och hur kan man med enkla medel åstadkomma en estetiskt tilltalande miljö som dessutom ger stöd till arbetet? Det är naturligtvis viktigt att samarbeta med en kunnig arkitekt. Min erfarenhet är att arkitekter sällan anlitas för miljön när själva utformningen av skolan är klar. Det är lätt att glömma bort färg, ljud och ljus, möbler och annan inredning. Jag vet exempel där det plockats in gamla möbler i nya lokaler. Ofta säger de ansvariga att det är tillfälligt, men det vet vi ju hur långt ett sådant tillfälle kan bli.

Finns det idag någonstans där skolhuvudmän kan få hjälp vid ny- och ombygg-

nad av skolor? Tidigare erbjöd dåvarande Kommunförbundet konferenser om skolhusplanering, dit både pedagoger, fastighetsansvariga och arkitekter var inbjudna och där även studiebesök ingick. Här knöts kontakter och utbyttes erfarenheter.

En skolmyndighet, helst i samarbete med någon kulturinstitution skulle kunna vara en lämplig plats för stöd till skolhuvudmän i arbetet med skolhusutveckling. Misstag i skolhusplanering kan bli mycket kostnadskrävande och framför allt till nackdel för många barn och ungdomar under hela deras skoltid.«

Skolverket:

Ansvarsfördelningen mellan myndigheter oklar när det gäller miljön i skolan

Ulrika Lindmark är verksam som avdelningsjurist i Skolverket. Skolverket är en nationell sektorsmyndighet som lyder under Utbildningsdepartementet.

Ulrika Lindmark: »Skolverkets uppgift är att genom utbildningsinspektion granska kvaliteten och ha tillsyn över det offentliga skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen liksom över fristående skolor. Skolverket har också ansvar för att följa upp och utvärdera Sveriges skolor. Skolverket arbetar vidare bland annat med att utarbeta nationella prov, kursplaner för olika ämnen och andra styrdokument för skolan. Skolverket är också den myndighet som godkänner fristående skolor och förklarar dem berättigade till bidrag från elevernas hemkommuner. Inom Skolverket finns också barn- och elevombudet som bevakar att lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever följs.

Det är framför allt vid inspektionsbesöken, som för närvarande genomförs vart sjätte år på varje kommun och skola, som Skolverket kommer i kontakt med frågan om skolans fysiska och psykosociala miljö. Under inspektionen bedömer Skolverket bl a om eleverna tillägnar sig kunskaper i enlighet med de nationella målen, och om skolorna och kommunen följer upp och utvärderar elevernas kunskapsutveckling och resultat så att de kan vidta relevanta åtgärder för att förbättra måloppfyllelsen. Skolverket inspekterar också om skolorna bedriver det värdegrundsarbete de är skyldiga att göra, och att det finns en sådan likabehandlingsplan som alla verksamheter är skyldiga att ha. Vidare inspekteras bland mycket annat elevernas inflytande, kännedom om målen för utbildningen, tillgång till läroböcker och utbildad personal, liksom kommunens och skolornas kvalitetsarbete.

Då Skolverkets inspektionsuppdrag är omfattande väljer Skolverket att i sina rapporter inte skriva om det som enligt inspektörernas bedömning fungerar i enlighet med bestämmelserna, utan prioriterar att lyfta fram det som inte lever upp till författningarnas krav. Därför kan man inte alltid utläsa något om den

fysiska miljön i skolrapporterna av det skälet att skollocalerna enligt inspektörernas bedömning fungerar för en ändamålsenlig undervisning.

Så till rådets tre frågor. Först den om varför skolans fysiska miljö är viktig.«

Ulrika Lindmark fortsätter: »Skolans miljö är viktig, dels för att det rent allmänskligt är viktigt med en funktionell, estetisk och trygg miljö för alla barn, elever och vuxna, dels därför att skolan ställer särskilda krav på miljön. Det finns bestämmelser som reglerar att undervisningen ska vara individanpassad, vilket ställer krav på att miljön är flexibel så att olika individer kan få olika undervisning utifrån sina förutsättningar och behov. Eleverna har också rätt att få särskilt stöd, vilket ställer särskilda krav på skolmiljön.

»Skolans miljö är viktig,
dels för att det rent allmän-
mänskligt är viktigt med en
funktionell, estetisk och trygg
miljö för alla barn, elever och
vuxna, dels därför att skolan
ställer särskilda krav på miljön.«
Ulrika Lindmark

Miljön ska givetvis vara trygg och ge arbetsro. På detta område har bestämmelserna på senare år skärpts, så att de nu även inkluderar bestämmelser om ordningsregler och en möjlighet att omhänderta mobiltelefoner och annat som stör undervisningen, liksom bestämmelser om förflyttning av elever. Miljön ska inte heller inbjuda till kränkningar och trakasserier. Det nya barn- och elevombudet på Skolverket arbetar särskilt med frågan om barns rätt till en miljö fri från kränkningar och trakasserier, och varje skola ska i dag ha en så kallad likabehandlingsplan. Planen ska utgå från verksamhetens behov vid den egna skolan och ska särskilt uppmärksamma miljön, t ex korridorer.«

Ulrika Lindmark fortsätter: »Fråga två. Vari består Skolverkets formella ansvar? Skolverket inspekterar skolan och skolans uppdrag i sin helhet – inklusive den psykosociala och fysiska miljön – medan Arbetsmiljöverkets inspektion av skolorna är mer begränsad till arbetsmiljön. Skolverket inspekterar för att förbättra för barnen och eleverna. Arbetsmiljöverkets inspektion omfattar arbetsmiljön för både elever och lärare. Barn och elever i förskolan och inom skolbarnsomsorgen omfattas i dag inte alls av arbetsmiljölagen.

Inom Skolverket pågår just nu ett arbete som ytterst syftar till att förtydliga ansvarsfördelningen mellan Skolverket och Arbetsmiljöverket när det gäller miljö i skolan. Arbetsmiljölagen och skollagstiftningen överlappar delvis varandra, t ex avseende kränkande behandling, elevinflytande, ändamålsenliga lokaler mm och tillsynsansvaret blir i motsvarande mån oklart. Det är inte bra att det finns två nationella myndigheter som utövar tillsyn inom ungefär samma område. Det blir förvirrande för skolorna när det kommer två myndigheter och utövar tillsyn över miljön på skolan, ibland inom samma halvår och ibland med olika perspektiv på samma fråga. Skolverket har vid ett flertal tillfällen påpekat behovet av klarläggande av lagstiftningen – nu senast hösten 2007 i en skrivelse till departementet.

Och så avslutningsvis till frågan om det behövs en ny samlande instans för dessa frågor.

Den oklara ansvarsfördelningen som jag nämnt ovan är skälet till att Skolverket ställer sig bakom kravet på ett förtydligande av det nationella ansvaret för skolans fysiska miljö. Däremot finns det redan en myndighet – Arbetsmiljöverket – som har det ansvaret, så någon ny myndighet på området ser inte Skolverket behov av. Frågan om behovet av forskning och rådgivning på området är inte något som Skolverket har möjlighet att lämna synpunkter på.«

Myndigheten för skolutveckling: Bristen på styrning tydliggör prioriteringarna

Karin Nyström är undervisningsråd på Myndigheten för skolutveckling och har mångårig erfarenhet av det som är hennes myndighets specifika ansvar; att stödja skolans huvudmän, kommuner och friskolor samt skapa förutsättningar för utveckling och måluppfyllelse inom skolans värld. Myndigheten för skolutveckling har alltså inget tillsynsansvar.

På ett övergripande plan ser Karin Nyström skolan som en angelägenhet i närmiljön, ja, kanske den allra viktigaste delen i allas vår närmiljö: »När skolan försvinner, försvinner samhällets sjäk«, säger hon. På rådets hearing reflekterade hon så här:

»Hur styr staten?

Jo, genom lag och förordning.

På skolområdet är det skollagen och läroplanerna som gäller och där står det väldigt lite om den miljö i vilken skolans verksamhet ska äga rum. Det talas om »ändamålsenliga lokaler.«

Karin Nyström

»Hur styr staten? Jo, genom lag och förordning. På skolområdet är det skollagen och läroplanerna som gäller och där står det väldigt lite om den miljö i vilken skolans verksamhet ska äga rum. Det talas om »ändamålsenliga lokaler.«

Om man jämför med Danmark och den danska lagstiftningen om undervisningsmiljöer (se sid 40 i avsnitt om DCUM) så rymmer den bestämmelser om att undervisningsmiljön ska utvärderas. Det ger besked om de politiska prioriteringarna i det danska systemet. Själva säger danskarna att de gärna hade velat ha en skarpare skrivning, men de har ju i alla fall en skrivning. Bristen på styrning i det svenska systemet tydliggör på samma sätt de politiska prioriteringarna i vårt land.

Låt mig få göra en tillbakablick: I mitten av 90-talet när verkningarna av den bristande ekonomin började slå igenom i kommuner och skolor, samtidigt som skolan var avreglerad och kommunerna hade övertagit ansvaret för skolan, förtätades skolorna, så att det blev fler elever per kvadratmeter. Samtidigt kom signaler om ökad mobbning i skolan. För att bemöta situationen lanserade den dåvarande utbildningsministern ett program i syfte att motverka mobbning. Åtgärden blev en fråga om attityd och ansvaret lades på eleverna, kan man tycka. Hur situationen ute i skolorna skulle hanteras blev en fråga om uppförande och moral.«

»Det finns olika erfarenheter av vad styrning betyder, när den finns och inte finns. Under 1990-talet, då Skolverket och Myndigheten för skolutveckling utgjorde en och samma myndighet, gjorde vi flera utvärderingar för att se hur målstyrningen, som numer gäller, påverkade till exempel stödet för elever med svårigheter. Tidigare hade detta område varit detaljreglerat, med bland annat regler för hur statsbidraget till kommunerna skulle användas.

Till vår stora förvåning märkte vi att det som vi hade väntat oss skulle bli en ökad variation ute i kommuner och skolor, snarare blev en likriktning. När det gäller stödet till elever i svårigheter såg vi mer av likadana lösningar ute på de olika skolorna när statens detaljstyrning upphörde.

Skoldebatten i dag handlar om resultat, uppförande, ordning och reda, med eleverna som målgrupp. Man kan fråga sig hur det är att som elev vara fokus i denna retorik.«

Tips från Karin Nyström:

På hemsidan www.skolutveckling.se finns ett bedömningsverktyg med kriterier för kvalitet kallat Bruk (Bedömning, reflektion, utveckling och kvalitet). Utifrån det kan den fysiska miljös kvaliteten på den enskilda skolan bedömas. Skolledare och andra kan också använda det som underlag i en kvalitetsredovisning, och som argument när man söker ett fungerande sätt att tala om skolmiljön.

Specialskolemyndigheten: Den fysiska miljön är oerhört viktig i våra skolor

Lars Alfredsson är arbetsmiljösamordnare i en statlig myndighet som driver sex skolor i Sverige. Specialhögskolemyndighetens uppdrag går ut på att ge elever som är döva och hörselskadade en utbildning som så långt som möjligt motsvarar den som ges i grundskolan. Detta gäller också döva och hörselskadade elever med utvecklingsstörning, samt elever som är dövblindfödda. Totalt handlar det om cirka 500 elever.

Lars Alfredsson: »Inom specialskolan har vi lång erfarenhet av att anpassa lokaler, eftersom det generellt sett saknas stora grupper i våra skolor. Vi driver skola, undervisning samt boende under dygnets alla 24 timmar. Detta gör oss unika i den offentligt organiserade skolvärlden.«

Specialskolornas elever är tvåspråkiga. Eleverna har teckenspråk som första språk, och där är beroendet av ljud inte så stort. Men i dag pågår även verksamhet i specialskolornas lokaler på talad svenska. Just nu funderar specialskolorna mycket på hur de ska kunna anpassa sig till detta nya faktum, berättar Lars Alfredsson.

Lars Alfredsson: »Vi anser att skollokaler och deras utseende är oerhört viktigt. Skollokalerna är pedagogiska och fysiska miljöer. Till detta vill vi lyfta fram den auditiva miljön, dvs att hörseltekniken och ljudet fungerar. Utvecklingen mot att sätta upp ljudabsorbenter i skolan är en viktig sådan fråga.«

Hur ser man då, från Specialskolemyndighetens sida, på frågor om tillgänglighet?

»Inom specialskolan har vi länge arbetat med dessa frågor. Till exempel så kan vi inte bygga in en konventionell ringsignal i skolan, utan måste ha audiovisuella system för att verksamheten ska fungera.«

Här finns det mycket att ta lärdom av från specialskolevärlden i den kommunala skolmiljön, menar Lars Alfredsson. Utvecklingen mot alternativ i våra skolor har lett till anpassade lokaler. Exemplet han nämner är akustik och hörselteknik – det som i vardagligt tal kallas för »tillgänglighet«.

Lars Alfredsson: »Vi har små grupper och pedagogiken bygger på att alla kan se varandra, eftersom undervisningen förs på teckenspråk. Detta har lett till en icke-traditionell utformning av klassrummen.«

»Vi anser att skollokaler och deras utseende är oerhört viktigt. Skollokalerna är pedagogiska och fysiska miljöer. Till detta vill vi lyfta fram den auditiva miljön, dvs att hörseltekniken och ljudet fungerar. Utvecklingen mot att sätta upp ljudabsorbenter i skolan är en viktig sådan fråga.«

Lars Alfredsson

»Vi behöver mer kunskap om hur olika skolformer fungerar för elever med skilda former av funktionshinder.«

Lars Alfredsson

»Platsen har alltså en oerhört stor betydelse för lärandet«, sammanfattar Lars Alfredsson.

Lars Alfredsson: »I specialskolan går man ofta ut i verkligheten och använder den i undervisningen. Framför allt för barn med särskilda behov är det nödvändigt att få möta verkligheten och få den anpassad på plats. Den fysiska miljön i skolan är oerhört viktig. Vi arbetar utifrån tanken att specialskolan är »mer än en skola«. För elever som kommer från den regionala verksamhet som vi bedriver är det viktigt att skolan inte bara är en lokal där man tillbringar ett antal timmar, utan att den också erbjuder en tillvaro. I specialskolornas fysiska miljöer betonas kravet på trygghet. Den ska erbjuda en form av hemliknande förhållanden.

När det gäller rådets förslag till rekommendationer vill vi lyfta fram en viktig aspekt i förslaget om forskning där det finns risk för glapp. Personer med funktionshinder får inte glömmas bort i forskningen om skolans fysiska miljö. Vi behöver mer kunskap om hur olika skolformer fungerar för elever med skilda former av funktionshinder.«

Lars Alfredsson tipsar:

Auditiv miljö – hörsel teknik och akustik i specialskolan. I denna bok får man en bra teknisk beskrivning av hur skolmiljön kan anpassas för hörselskadade elever.

Socialstyrelsen: Barn kan inte välja sina miljöer

Marie Becker arbetar vid Socialstyrelsens enhet för hälsoskydd. Hon lyfter fram den lagstiftning som Socialstyrelsen arbetar efter. Socialstyrelsen ansvarar för en rad olika områden som är aktuella i skolan. Det är frågor om skolhälsovård, barnvaccinationsprogram och skadestatistik, men också riktlinjer och tillsyn i arbetet med barn som far illa.

Marie Becker: »Genom normering och tillsyn ska Socialstyrelsen verka för en bra och främjande miljö för barn och ungdomar. Eleverna ska garanteras en trygg, säker och sund miljö, och skolan som rum ska stimulera till utveckling och främja elevernas hälsa. I miljöbalken finns en portalparagraf som ger motiv till varför skolans fysiska miljö är viktig. Den säger att syftet med regelverket är »att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och sund miljö«.

Skolan är alltså en viktig arena för att nå visionen om en hållbar utveckling, menar Becker. »Men det förutsätter att skolan erbjuder en sund och utvecklande miljö för dem som vistas där, både barn och vuxna.«

Marie Becker: »Skolan har ett uppdrag att bidra till lärandet om en hållbar utveckling. Därför ska skolmiljön också främja och stimulera till kreativitet och fysisk aktivitet; alla viktiga ingredienser för en god hälsa och ett effektivt skolarbete.«

Socialstyrelsens formella ansvar beskriver Marie Becker så här:
»Socialstyrelsen har flera roller i relation till barns hälsa och den fysiska miljön.

Vi har ett brett ansvar för skaderegistrering och skadestatistik. Vi har ansvar för de nationella riktlinjerna för skolhälsovården och tillsynen av densamma. Smittskyddet och den vaccination som sker inom ramen för skolhälsovården är ett annat av Socialstyrelsens ansvarsområden. Vi har också hand om frågor som rör handikappolitiken, till exempel tillgängligheten för barn och vuxna i skolan. Ansvaret för socialtjänstfrågorna medför ett fokus på barn som far illa.«

I dag sker Socialstyrelsens arbete som rör skolans fysiska miljö framför allt inom Enheten för hälsoskydd. Arbetet bedrivs utifrån miljöbalken och dess regelverk, som bland annat omfattar skola, förskola, fritidshem och andra miljöer där barn vistas.

Marie Becker: »Syftet är att åtgärda och förebygga olägenheter för människors hälsa och miljö. Miljöbalken kan alltså användas om man vill ställa krav på den fysiska ute- och innemiljön.«

Det finns också en anmälningsplikt för vissa verksamheter som omfattas av miljöbalkens regler, förklarar Becker, som betonar att detta även gäller skolor och förskolor. Krav ställs också på skola och förskola att utföra egna kontroller av verksamheten.

Marie Becker: »Detta krav på så kallad egenkontroll liknar kraven på systematiskt arbetsmiljöarbete i arbetsmiljölagen. Kraven på egna kontroller enligt miljöbalken och det systematiska arbetsmiljöarbetet kan alltså mycket väl samordnas.«

Socialstyrelsens roll skiljer sig dock från Arbetsmiljöverkets och Skolverkets såtillvida att myndigheten inte bedriver någon egen tillsyn. Det är i stället kommunerna som ansvarar för tillsynen, enligt miljöbalken. Socialstyrelsens roll är i stället vägledande, menar Becker, »vi står för normeringen«. Bland annat har Allmänna råd som rör innemiljöfrågor som buller och ventilation givits ut, samt ett särskilt råd om städning i skola och förskola.

Socialstyrelsen följer också upp hur kommunerna tar sitt ansvar för tillsynen och man bedriver tillsynskampanjer. En sådan kampanj redovisades i slutet av 2007 och rör mätningar och redovisning av radonhalter i skolor och förskolor i hela landet, berättar Becker, och en rad skrifter har publicerats, bland annat en om buller i förskolan, i samarbete med Arbetsmiljöverket och Myndigheten för skolutveckling.

Marie Becker: »Syftet är att ge råd och vägledning så att de verksamma själva kan bidra till en god ljudmiljö.«

Marie Becker anser vidare att »de kommuner som tar miljöarbetet på allvar är en viktig part i arbetet för att förbättra skolans fysiska miljö. I dag sköts inte den kommunala tillsynen i enlighet med miljöbalken på allra bästa sätt överallt«.

Marie Becker: »Samtidigt finns det många goda exempel på bra tillsyn av skolor, och många enskilda regioner och kommuner som ger råd och information till sina skolor och förskolor. Ofta sker den goda tillsynen i samverkan med andra verksamheter inom kommunen. Det kan handla om allergikommittéer, skadeförebyggande arbete, miljödiplomering och miljöundervisning.«

Och så går hon över till att redovisa Socialstyrelsens synpunkter på rådets förslag till målsättningar.

Marie Becker: »Socialstyrelsen har haft ett regeringsuppdrag som handlar om att ta fram en handlingsplan om barns miljöer och hälsa, vilket lämnades till regeringen våren 2007 och gick ut på remiss påföljande sommar. (Förslag till handlingsplan för barns miljörelaterade hälsa, Socialstyrelsen, mars 2007)

»De kommuner som tar miljöarbetet på allvar är en viktig part i arbetet för att förbättra skolans fysiska miljö. I dag sköts inte den kommunala tillsynen i enlighet med miljöbalken på allra bästa sätt överallt.«

Marie Becker

Några exempel:

Insatser när det gäller en god fysisk miljö bör ta sikte på skolans utemiljö, och se till att man inventerar, rustar upp och förnyar skolgårdar och inspirerar till lek och rörelse. Det handlar om att se till att säkerställa en god innemiljö och minska exponeringen för allergen i skolan, samt att ta fram riktvärden för buller. Ett mål är att skapa förutsättningar för en välstädd och ren skolmiljö. Detta gäller även barnen i förskolan.

I förslaget till handlingsplan tas inte aspekter som kunskapsbildning och forskning upp, på det sätt som rådet föreslår, men rådets förslag till målsättning på detta område ser lovande ut. Vi uppmuntrar tvärsektorielt forsknings- och utvecklingsarbete.«

Enligt Becker ligger rådets förslag om en nationell instans för rådgivning och tillsyn i linje med Socialstyrelsens förslag till handlingsplanen, och detta på tre områden. Från Socialstyrelsens sida vill man:

- att ansvars- och tillsynsfrågor om säkra och utvecklande miljöer för skolor och förskolor ska utredas,
- att ansvaret över tillsynen av skolans fysiska miljö ska tydliggöras och att berörda aktörer ska informeras om de krav som finns i dag i arbetsmiljölagen, skollagen och miljöbalken,
- att en central myndighet får i uppdrag att driva frågor som rör den fysiska miljön i förskola och skola.

Arbetsmiljöverket: Miljön ska förhindra uppkomsten av ohälsa

»En god fysisk miljö är viktig för att arbetet i skolan ska fungera och för att elever och personal ska kunna hålla sig friska där«, menar Jan Westman, chef för Arbetsmiljöverkets enhet för byggverksamhet och arbetsplatsens utformning. Här redogör han för denna tunga nationella myndighets syn på skolans fysiska miljö.

Jan Westman: »Det handlar om att skapa en miljö som gör att arbetet kan bedrivas på ett adekvat sätt, det behövs till exempel ändamålsenlig utrustning och lämpliga bullerfria lokaler, med god belysning och ventilation och ett bra termiskt klimat. Sådana förhållanden bidrar till en utvecklande arbetssituation och har förmodligen även betydelse för det psykosociala klimatet. Estetiska aspekter kan också ha betydelse, men det är inte något som berörs i Arbetsmiljöverkets myndighetsutövning och regler.«

»En god fysisk miljö i skolan är också viktig för att förhindra uppkomsten av akut och framtida ohälsa. Den utrustning som används, ska bidra till goda ergonomiska arbetsställningar. Ergonomi och syn-ergonomiaspekter måste också beaktas vid datorarbete. Slöjd- och kemilokaler måste vara utformade på ett säkert sätt, och vara utrustade så att arbetet kan bedrivas säkert. Eleverna ska också

»Det handlar om att skapa en miljö som gör att arbetet kan bedrivas på ett adekvat sätt, det behövs till exempel ändamåls-enlig utrustning och lämpliga bullerfria lokaler, med god belysning och ventilation och ett bra termiskt klimat. Sådana förhållanden bidrar till en utvecklande arbetssituation och har förmodligen även betydelse för det psykosociala klimatet.«

Jan Westman

kunna ta med sig kunskaperna om en god fysisk arbetsmiljö ut i arbetslivet. En tredje aspekt på den fysiska miljön är att den ska vara tillgänglig och användbar för lärare och elever med olika typer av funktionshinder/funktionsnedsättning. Utemiljöns utformning har betydelse för alla ovan nämnda aspekter.«

Arbetsmiljöverkets formella ansvar beskriver han så här: »Arbetsmiljöverket har ansvar för tillsyn av arbetsmiljölagen och har med stöd av den utfärdat ett antal föreskrifter. Syftet är att minska riskerna för ohälsa och olycksfall i arbetet.

Alla elever från årskurs noll räknas som arbetstagare i arbetsmiljölagens mening. Samma krav ställs på deras arbetsmiljö som på alla andras. En av de viktigaste föreskrifterna rör arbetsplatsens utformning, eftersom den tar upp i stort sett alla aspekter av den fysiska arbetsmiljön. Till det kommer en rad detaljföreskrifter om kemikaliehantering etcetera.

Ansvaret för att arbetsmiljön är god ligger dock inte på Arbetsmiljöverket, som endast gör tillsyn på de enskilda arbetsplatserna, i detta fall skolor och förskolor, och ser till att arbetsmiljölagen och föreskrifterna följs. Under projekteringstiden ligger ansvaret hos byggherren och projektören, för att senare under brukstiden övergå till arbetsgivaren, det vill säga kommunen, ett privat företag, eller dylikt. Arbetsgivarens ansvar förtydligas i våra föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöverkets regler anger lägsta krav för vad som måste gälla arbetsmiljön i skolan.«

Om rådets förslag till rekommendationer säger Jan Westman: »Gentemot det första förslaget till målsättningar har vi inga invändningar. En bra fysisk arbetsmiljö är viktig. Kraven ska gälla lika över landet vilket säkerställs genom tillsyn.

När det gäller det andra förslaget till rekommendationer, det som berör forskningen, ligger det mesta utanför vårt ansvarsområde. Estetiska aspekter tas inte heller upp i Arbetsmiljöverkets krav och regelverk.

Rubriken på den tredje rekommendationen beskriver enligt vårt förmenande ett alltför brett område. Det talas om arbetsmiljö och livsmiljö, medan syftet snarare är snävare och avser den fysiska miljön. Mycket av syftet med detta förslag till målsättning är, som vi tolkar den, att öka fokus på den mer estetiska aspekten, vilket bör framgå. Arbetsmiljöverket tror inte att det behövs ytterligare en aktör inom detta fält. På arbetsmiljöområdet arbetar vi nära andra myndigheter som Boverket, Försäkringskassan, Skolverket, Sjöfartsinspektionen och Järnverksstyrelsen. Detta sker genom överlappande regelverk och samverkansavtal. Ett sådant samverkansavtal med fokus på den psykosociala arbetsmiljön håller till exempel nu (november 2007, reds anm) på att tas fram i samarbete med Skolverket.

Om det behövs mer fokus på den fysiska miljön, med avseende på estetiska aspekter, så bör ansvaret för det, enligt vårt förmenande, ligga på någon av de aktörer som redan finns, en som har en samlande funktion, till exempel Skolverket.«

Barnombudsmannen: Skolans fysiska miljö och barns rättigheter

Hur ser barn och unga själva på den fysiska miljön i skolan? Barnombudsmannen ska företräda barns och ungas rättigheter och intressen utifrån FN:s konvention om barns rättigheter. Anna-Karin Boqvist är jurist hos Barnombudsmannen och vet att frågor som rör skolans miljö är viktiga för barn och ungdomar själva. Här redogör hon för de krav som barnkonventionen ställer på skolans fysiska miljö, samt vad barn och unga själva säger om frågan, i de samtal och brev som kommer in till Barnombudsmannen.

»En viktig utgångspunkt för oss är att barn och unga varken ska behöva ha, eller acceptera, en sämre arbetsmiljö än vuxna. Den fysiska miljön är en förutsättning för att skapa en god arbetsmiljö, där det är möjligt för barn och unga att nå upp till de mål och krav som skolan ställer på eleverna.«

Anna-Karin Boqvist

Anna-Karin Boqvist: »I vår senaste kontaktklassundersökning, som presenterades i Barnombudsmannens årsrapport 2008 *Sverige äger!* kunde vi se att många barn och unga ser skolan som en framför allt social arena, där relationer till lärare, övrig personal och kompisar värderas mycket högt. Vi ser också att barn och vuxna har olika syn på vad som är en bra skolmiljö.

En viktig utgångspunkt i alla frågor som berör barn och ungdomar är barnkonventionen. Enligt den har varje barn rätt att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne, och åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Detta ställer krav på vuxna att verkligen arbeta med metoder som säkerställer barns och ungas delaktighet och inflytande i relation till skolans miljöer.

Barn har också enligt barnkonventionen rätt till bästa uppnåeliga hälsa. Det innebär att skolmiljön inte får vara ohälsobringande. Därför är det inte acceptabelt att den fysiska skolmiljön sedd ur många aspekter riskerar att bidra till ohälsa. Det gäller till exempel förekomsten av buller och smutsiga duschrum, eller att barn »håller sig« för att toaletterna är ohygieniska eller att det saknar lås.

Utbildningen ska också enligt barnkonventionen ske på grundval av lika möjligheter. Den ska till exempel säkerställa att barn med funktionsnedsättningar har effektiv tillgång till undervisning och utbildning. Det ställer krav på skolans miljö att uppnå vissa minimikrav när det gäller tillgänglighet. Skolan ska också vara en trygg plats där barns rätt till skydd mot fysiska, sexuella och andra övergrepp är tillgodosedda så långt det är möjligt. En del faror kan också minskas med hjälp av den fysiska miljön. Lås på toaletter, inga mörka prång under trappor, inga fönster i duschrum, är lösningar som barn och unga själva har nämnt för Barnombudsmannen.

Barnombudsmannen utövar inte tillsyn över andra myndigheter och får inte driva enskilda ärenden. Vi har inte heller något formellt ansvar för arbetsmiljön i skolan, även om det är en fråga som vi prioriterar högt. Och skälet till det är enkelt: barn och unga själva anser, i de regelbundna kontakter som vi har med dem, att det här är en fråga som vi borde prioritera. Här driver Barnombudsmannen på i egenskap av företrädare för barn och unga.

En viktig utgångspunkt för oss är att barn och unga varken ska behöva ha, eller acceptera, en sämre arbetsmiljö än vuxna. Den fysiska miljön är en förutsättning

för att skapa en god arbetsmiljö, där det är möjligt för barn och unga att nå upp till de mål och krav som skolan ställer på eleverna.

Barnombudsmannen betonar också vikten av att se barns arbetsmiljö utifrån barnkonventionen. Varje barns rättigheter tillgodoses. Att ha en god arbetsmiljö är en lagstadgad rättighet, inte en fråga som det finns utrymme att kompromissa omkring. Barnombudsmannen har därför bland annat krävt att arbetsmiljölagen måste anpassas och omfatta förskola och fritidshem.«

Boverket:

Ingen ska må dåligt av att vistas inomhus

Boverket har ansvar för de byggregler som grundas på plan- och bygglagen och byggnadsverkslagen som styr nybyggnation av bland annat skolor. Här regleras byggandets lägsta kvalitetsnivå. Magnus Bengtsson, utredare vid Boverkets bygg- och förvaltningsenhet, förklarar hur bygglagstiftningen fungerar i relation till skolan.

Magnus Bengtsson: »I dag följer Boverket bygg- och planprocessen genom att utöva uppsikt över byggandet. Tillsynen över att plan- och bygglagen följs ligger dock hos kommunerna. De flesta kommuners utgångsläge är att skolorna inte får kosta så mycket, och många kommuner lägger sig verkligen på en lägsta nivå.«

Att ansvaret för tillsynen i skolan är delat mellan kommunerna, som bl a arbetar med utgångspunkt i plan- och bygglagen och miljöbalken, och Arbetsmiljöverket, som ser till att arbetsmiljölagen följs, leder till vissa problem, menar Magnus Bengtsson. »Det är lätt hänt att bygg-, arbetsmiljö- och miljölagstiftningen får olika skärpa.«

Magnus Bengtsson: »En sak kanske krävs för att en byggnad ska kunna byggas färdig som byggnad, generellt sett, medan något helt annat gäller för att den ska kunna användas för sitt tänkta ändamål. Här vore det bra med samsyn. Riksdagens miljömål är nationella måldokument och de känns väldigt bra, men förtydliganden skadar inte.«

Och sedan förklarar Magnus Bengtsson att lägstanivåerna för ventilation i byggnader, för att garantera en miniminivå för att ventiler ut emissioner mm, står angivna i siffror i byggreglerna vilket gör det enkelt att kontrollera dem. I byggreglerna finns också angivet att man ska projektera efter tänkt användning, vilket bäst görs utifrån det enskilda fallets förutsättningar.

Magnus Bengtsson: »Om tillsynen gäller en skola, så ska man tänka att det är en skola. Antalet elever kan till exempel skifta och annat inträffa som påverkar byggnadens livslängd.«

I Riksdagens miljömål finns ett delmål om god bebyggd miljö. Det finns också ett nationellt mål angivet om god inomhusmiljö. I sig kan detta miljömål, enligt Magnus Bengtsson, sammanfattas med orden »ingen ska må dåligt av att vistas inom-

»Vi vet i dag att det finns kopplingar mellan hälsa och den fysiska skolmiljön, till exempel luftkvalitet och termiskt klimat. Men vi vet också att själva inlärningen försvåras av en undermålig fysisk miljö.«

Magnus Bengtsson

hus«, och själv ser han det som utopiskt, ja, i alla fall om man ser till dagens skolmiljö.

Magnus Bengtsson: »Vi vet i dag att det finns kopplingar mellan hälsa och den fysiska skolmiljön, till exempel luftkvalitet och termiskt klimat. Men vi vet också att själva inläringen försvåras av en undermålig fysisk miljö.«

En annan fråga som Magnus Bengtsson reflekterar över, rör de ord som ofta förekommer i skolhusdebatten och i debatten om lagstiftningen. Ord som flexibilitet och grundläggande, till exempel. »Allt beror på vad de står för rent konkret«, menar han. »Ta ordet grundläggande. Någon säger kanske att skolan är grundläggande för inläring, men glömmer samtidigt att den också kan vara grundläggande för vissa medicinska problem, som allergi, eftersom barn och elever tillbringar så mycket tid där.«

»Och flexibilitet, vad betyder det?« frågar Magnus Bengtsson retoriskt. »Själv har jag hört om tillfälliga paviljonger i en skola, som har stått i trettio år.«

Ett annat ord i skoldiskussionen som Magnus Bengtsson vill uppmärksamma är ordet hållbarhet. Till den som deltar i diskussionen om skolans fysiska miljö riktar han uppmaningen att tänka på att det finns många olika aspekter på hållbarhet.

Magnus Bengtsson: »Ur miljösynpunkt ser man en viss del, medan hållbarhet ur en byggsynpunkt kan vara något helt annat, och ur samhällssynpunkt något ännu vidare.«

Och så är det bränderna.

Magnus Bengtsson: »Vi har Sveriges största arbetsplats, som är obligatorisk, och på den arbetsplatsen brinner det ungefär en gång per dag. Det är inte många arbetsplatser som skulle acceptera det.«

Det viktiga är att olika funktioner görs tydliga och pekas ut i respektive lagstiftning, sammanfattar Magnus Bengtsson. Däremot är han inte säker på att det finns behov av en ny myndighet. Om en sådan behövs, har han ingen åsikt om. Och så avslutar han med ett konkret förslag som rör det redan tagna beslutet om en kommande energideklarering av Sveriges skolor.

Magnus Bengtsson: »Vi på Boverket ser gärna att man tar ett helhetsgrepp på skolbyggnaderna när man nu ändå ska energideklarera Sveriges skolor. Man borde titta på lite mer, än bara på det som krävs för själva energideklareringen, och därmed få mer för pengarna.«

»Vi på Boverket ser gärna att man tar ett helhetsgrepp på skolbyggnaderna när man nu ändå ska energideklarera Sveriges skolor. Man borde titta på lite mer, än bara på det som krävs för själva energideklareringen, och därmed få mer för pengarna.«
Magnus Bengtsson

Räddningsverket:

En arbetsmiljöfråga av hög dignitet

»Många brandutredare säger mellan raderna att »som den skolan såg ut, var det väl inte konstigt att det brann.«

Björn Albinson

Under några år i mitten av 2000-talet ökade antalet bränder i skolan kraftigt. Räddningsverket sätter därför i dag allt större fokus på barns och ungas säkerhet i skolan, och särskilt då med beaktande av brand. Björn Albinson, brandingenjör, berättar hur man arbetar med frågan.

Björn Albinson: »Skolans fysiska miljö ska göra det möjligt för alla som vistas i den att komma ut när det börjar brinna. Skolan ska också vara byggd och underhållas på ett sådant sätt så att den inte brinner ned alltför lätt. Det regelverk som Räddningsverket följer är lagen om skydd mot olyckor. Räddningsverket ger också ut anvisningar till kommuner, förvaltare och enskilda skolor om hur tillsynen i enlighet med denna lag ska gå till. Här informerar vi om hur man kan överklaga, och om hur den enskilda skolan kan bedriva egenkontroll av brandskyddet.

Kommunerna gör sedan med stöd av lagen tillsyn (fd brandsyn) av skolor när de väl är byggda. Man tittar på korridorer, inredning, risker mm.

Nu ser vi av statistiken att antalet anlagda bränder ökar i skolan. När skolor brinner ned sker det utanför skoltid. Men de allra flesta bränder sker på dagtid, mitt i veckan, under skoltid. Det handlar om elever som tänder eld på papperskorgar, skjuter raketer i korridorerna eller eldar upp kläder. Brottet som dessa elever gör sig skyldiga till kan vara mordbrand.

Brand i skolan är alltså en arbetsmiljöfråga av högsta betydelse. Det är ju inte heller säkert att eleven vill att skolan ska brinna ned. Det är många som trots allt är ganska oroliga för vad som händer, och för vad som eventuellt kan ske nästa gång det brinner.

Från Räddningsverkets nätverk av så kallade brandutredare som finns över hela landet får vi också kommentarer om skolornas kvalitet och elevernas trivsel. Många brandutredare säger mellan raderna att »som den skolan såg ut, var det väl inte konstigt att det brann«. Mönstret i den enskilda skolan är att det börjar med »bus« och skadegörelse som inte åtgärdas, och att detta sedan eskalerar undan för undan.

Från räddningstjänstens sida ser vi därför inte bränder som enbart ett bekymmer för räddningstjänsten. De är en del av något annat, som i mycket handlar om kvalitet och trivsel. Många måste engagera sig och där är räddningstjänsten en resurs.

Sedan till själva skolhusen. I platta skolhus, sådana som byggdes på 1970-talet, räcker det att det står en papperskorg mot väggen och att elden går upp på vinden, för att skolan ska brinna ned helt och hållet. Vindar av den här typen behöver nämligen inte vara sektionerade.

Här behövs det ändringar i regelverken, anser vi – en uppmaning som vi upprepade gånger riktat till Boverket.

En annan förhoppning vi har är att Skolverket ska ge mer stöd i det brandförebyggande arbetet. Genom Skolverkets tillsynsverksamhet skulle vi enklare än vad som är möjligt i dag kunna nå alla skolor med våra synpunkter.«

Aktionsgruppen för barnkultur: Skolan som kulturmiljö

Hur många vet att skolan är Sveriges största kulturinstitution? Inom skolans värld skapas och upplevs kultur i form av scenkonst, bild, musik, skrivande, dans, idrott och annan rörelse. Men skolbyggnaden som sådan är också en kulturprodukt, den visar hur vi ser och uppfattar vår omvärld. Syns det att skolan är denna stora kulturinstitution och att den har denna enorma potential vad gäller reflexion, uttryck och skapande? Och vad är egentligen en skola? Lotta Brilioth Biörnstad är samordnare för Länsteatrarna i Sverige. Hon var under 2005 och 2006 sekreterare i den statliga utredningen *Aktionsgruppen för barnkultur* som lade fram betänkandet *Tänka framåt men göra nu – så stärker vi barnkulturen* (SOU 2006:45). Här ger hon sin syn på skolan som kulturinstitution:

Lotta Brilioth Biörnstad: »Jag har gjort ett drömscenario på hur jag skulle vilja att man arbetade med skolans fysiska miljö utifrån tesen att skolan åtminstone skulle kunna vara Sveriges största kulturinstitution. Det ser ut så här:

För att gynna kulturen och barns och ungas skapande i skolorna har alla skolor scener, utställningsytor och filmdukar där barnen kan visa upp det de har skapat och där professionella kulturskapare kan möta barnen med sin konst. Kulturen i skolan syns, biblioteket är skolans hjärta, bildsalar, musiksalar och dramasalar är välutrustade och synliga. Datorer och annan teknik som behövs för lärande och skapande är tillgängliga för alla elever.

Barnen kan påverka sin miljö. Överallt i skolan visas resultatet av barnens skapande verksamhet. Låt förskollärarna lära skolan hur barnen blir synliga i sin egen miljö.

Städning och säkerhet är naturligtvis oerhört viktigt, men det får inte hämma barnens lek och skapande. Skolan och skolgården måste få vara en smula stökiga. Fråga barnen var de trivs bäst. Om ni har varit i ett barnrum anar ni att det viktigaste för barnen inte är att det är undanplockat.«

Lotta Brilioth Biörnstad fortsätter: »När skolor ska byggas och byggas om, är det också självklart att involvera elever, förskollärare och lärare i byggprocessen, men också kulturarbetare och kulturinstitutioner som skolan ska samarbeta med. Då glömmer man inte att fixa mörkläggnings i gymnastiksalen eller tillräckligt breda dörrar för att en teaterscenografi ska kunna tas in i huset.

Skolan bör ge möjlighet både till avskildhet och gemenskap. Barn behöver hörnor och vrår, lika mycket som ytor och luft. Mellanrum, trapphus, korridorer och andra öppna ytor ägnas särskild omsorg för att ge en stimulerande miljö till elevernas sociala liv, på raster och under den stora del av fritiden som de faktiskt tillbringar i skolan.

Det var min drömskola. När det gäller frågan om ansvar för att det här ska genomföras, så skickar jag det vidare. Aktionsgruppen för barnkultur är ju en utredning som redan har lämnat sitt betänkande.«

Så till rådets förslag på målsättningar:

»Vi i Aktionsgruppen tycker att rådets rekommendationer är bra. Mina erfarenheter som utredare säger mig att det faktiskt behövs en instans som kan samla ihop både

den lagstiftning och de goda exempel som finns. Men det är viktigt med en tydlig koppling till skolans pedagogiska uppdrag. På barnkulturområdet har vi kunnat se att det splittrade och ibland obefintliga ansvaret leder till inaktivitet. Ansvaret måste vara tydligt för alla inblandade. I skolan, Sveriges största arbetsplats, är det många.

Ett tillägg vill jag göra till det liggande förslaget, och det är att man bör förtydliga betydelsen av skolans ute- och närmiljö samt ännu tydligare betona barns och pedagogers medinflytande.«

Movium:

Utomhusmiljön är en

underutnyttjad resurs

Movium fungerar som en mötesplats för forskare och praktiker som arbetar med stadens utemiljö. Här berättar Petter Åkerblom, forskare och utredare på Movium, om den nationella samordningsuppdraget som denna centrumbildning, knuten till Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), fått av regeringen att sprida och utveckla ny kunskap om utvecklande utemiljöer för barn och unga.

Petter Åkerblom: »I dag är det många inom skolans värld som inte ser uterummet som en pedagogisk resurs. En lärare som intresserar sig för utomhuspedagogik, och som är ute med sina elever flera gånger i veckan, kan få höra: »Men ska du ut nu igen? När ska du få tid att undervisa egentligen?« Denna grundinställning stöter vi ganska ofta på inom Movium, och detta trots att intresset för utomhuspedagogik aldrig har varit större än nu, inte minst bland lärare. Vi strävar efter att utemiljön både ska ses som ett pedagogiskt rum och som ett frirum för lek och fysisk aktivitet.«

»Moviums engagemang i skolfrågor inleddes 1986, då Movium engagerades i ett nationellt försök med skolträdgårdar«, berättar Åkerblom vidare. »Därefter breddades intresset och kom snart att omfatta både skolgården och skolans närmiljö, och på vilka sätt dessa miljöer bidrar till barns utveckling. 2000 bildades det nordiska nätverket *Morgondagens skola* med ambitionen att fånga upp och reflektera över den ny-, om- och tillbyggnad som skedde på skolområdet i de nordiska länderna. Många goda exempel på god skolhusarkitektur finns från de senaste tio åren, men när det gäller skolornas utemiljöer har inte mycket hänt«, anser han.

Petter Åkerblom: »I dag kan vi se resultatet av de skisser och planer som då fanns, bl a i Finland, och vi har svårt att se någon utveckling när det gäller utemiljön i dessa nybyggda skolor. Bilderna som vi får är tvärtom skrämmande ensidiga. Arkitekturen präglas av lyhördhet och nytänkande för vad vi vet om kunskapsförmedling, lärande och sociala aspekter på skolarbete. Men varför kan vi bara spåra detta i skolhuset? Förmodligen för att skolan själv inte efterfrågar utemiljön; man ser den helt enkelt inte som en resurs i den pedagogiska verksamheten.«

»I dag fokuserar lärarutbildningen på ämnestänkande och inte alls på den fysiska miljön, och särskilt inte på utemiljöns möjligheter«, menar Petter Åker-

»Vi strävar efter att utemiljön både ska ses som ett pedagogiskt rum och som ett frirum för lek och fysisk aktivitet.«

Petter Åkerblom

blom. »Den fokuserar inte heller på relationen mellan den fysiska miljön och pedagogiken, eller om man så vill; på relationen mellan plats och lärande. En annan skrämmande utveckling, som han vill peka på, är de ökande ohälsotalen bland barn och unga.«

Petter Åkerblom: »I dag vet vi att hela kroppen behövs i barns utveckling, och ändå omvandlas denna insikt alldeles för sällan i handling. Det talas om skolbyggnader, samtidigt som vi beklagar oss över att barn sitter stilla alltför mycket. Kanske fostras de rentav till stillasittande i en skola som i alldeles för hög utsträckning använder sig av klassrum. Vad som behövs är i stället en utveckling mot en rörlig skola, där både barn och vuxna kan röra sig ute och inne, och tillsammans åstadkomma en vardag där man lär sig att nyttja olika sorters platser och där den fysiska miljön blir viktig.«

»I dag vet vi att hela kroppen behövs i barns utveckling, och ändå omvandlas denna insikt alldeles för sällan i handling. Det talas om skolbyggnader, samtidigt som vi beklagar oss över att barn sitter stilla alltför mycket.«

Petter Åkerblom

»Skolans fysiska miljö ska också stimulera till skapande aktiviteter i skolan«, tillägger Åkerblom. »Allt får inte vara färdigt och arkitektoniskt perfekt. Barn och unga måste själva få sätta avtryck i den skola de är en del av.«

Petter Åkerblom: »Skolans utemiljö är avgörande för barns lek, lärande och fysiska aktivitet. Trots detta tillåter våra myndigheter skolverksamhet i lokaler utan tillgång till utemiljö, trots att plan- och bygglagen (PBL) slår fast att en skola ska ha »tillräckligt med friyta«. Här måste man fråga sig om det inte rör sig om lagbrott. För att stoppa denna utveckling bör barns rätt till en utvecklande utemiljö i skolan stärkas i PBL. Vidare bör vår nya skolmyndighet få i uppdrag att utvärdera mötet mellan pedagogiken och den fysiska miljön. Ett sådant uppdrag vad gäller den fysiska miljön har ingen av de nu verkande skolmyndigheterna.«

Stockholms stad, utbildningsförvaltningen: Framtidens skollokaler

»Lokaler som erbjuder en hög grad av nyttjande kan man lättare lägga pengar på.«

Johanna Engman

Framtiden ligger i flexibla skollokaler, menar Johanna Engman, biträdande förvaltnings- och ekonomichef på utbildningsförvaltningen i Stockholms stad. Hon anser att skollokaler ska gå att använda över tid, trots ändringar i skolformen. Sedan den första juli 2007 har Stockholms stad en ny organisation, där all skolverksamhet, från förskoleklasser upp till vuxenutbildning, samlats i en organisation.

Johanna Engman: »Skolbyggnaden har traditionellt placerats i centrum av byn, och detta gäller även i en storstad som Stockholm. Skolan betyder mycket för invånarna. Att lägga ned en skola är alltid mycket kontroversiellt. Skolor i framtiden måste därför kunna användas till såväl förskoleverksamhet, grundskola, gymnasium och vuxenskola, om man ser på dem över tid. På så sätt får vi ett effektivt lokalutnyttjande, och kan frigöra resurser till skolans fysiska miljö. Lokaler som erbjuder en hög grad av nyttjande kan man lättare lägga pengar på.«

Göteborgs stad, Center för skolutveckling: Det som små barn berättar

»I dag är lokalerna i skolan inte anpassade för den verksamhet vi vill bedriva. En del elever tvingas äta lunch på tidig förmiddag för att lokalerna inte räcker till.«

Jan Mellgren

Jan Mellgren är chef för Center för skolutveckling inom Göteborgs stad. Han menar att nationella riktlinjer vad gäller skolans fysiska miljö måste kopplas samman med övriga intressenter i kommunernas verksamheter. »Dessutom krävs det en ekonomisk satsning«, menar Mellgren. »Och inte bara i nuet, utan för lång tid framöver.«

Jan Mellgren: »Ska det till nationella riktlinjer måste de kopplas till bland annat skollagen och läroplanerna, så att de följs upp på alla nivåer. Vi får inte hamna i en situation där man från kommunernas sida tvingas sitta med brandkåren eller räddningstjänsten och bråka om paragrafer, som inte stämmer överens med kommunens egna riktlinjer.«

Det som måste till nu kallar Jan Mellgren för »medskapande«. Samspelet mellan elever, lärare och arkitekter måste pågå som en ständig process, och inte bara när man bygger, utan också efteråt. Eftervärden och det kollektiva minnet måste utvecklas.

Jan Mellgren: »I dag är lokalerna i skolan inte anpassade för den verksamhet vi vill bedriva. En del elever tvingas äta lunch på tidig förmiddag för att lokalerna inte räcker till. I Göteborgs kommun har vi arbetat med ett projekt kallat »En skola att tycka om«, och inom det projektet har vi kunnat se att barnens och elevernas behov skiftar. Skolan behöver därför förändras hela tiden, likt en amöba, år från år, i takt med att eleverna byter behov.«

Ett exempel på hur snabbt behoven kan förändras hämtar Jan Mellgren från Bergsjön i nordöstra Göteborg. Vid en terminsstart i augusti 2007 tog stadsdelen Bergsjön emot ett stort antal asylsökande elever som bodde i hyreslägenheter och fick gå i vad Jan Mellgren kallar »världens bästa skola«. »Lärarna brann för sin sak, skapade rutiner, utrymme.«

»Och i en stadsdel i Göteborgs stad finns något som man kallar för kvalitetsspanare«, fortsätter han. »Förskolebarn ända ned till tre års ålder får gå ut i det offentliga rummet och visa de vuxna vilka platser de mår bra på, eller känner sig rädda för. Det som kommer fram skiljer sig från de vuxnas uppfattning om den fysiska miljön.«

Göteborgs stad, Lokalförsörjningsförvaltningen: Delaktiga barn och unga blir mer aktsamma

Lokalförsörjningsförvaltningen inom Göteborgs stad förvaltar förskolor och skolbyggnader åt 21 stadsdelsförvaltningar och utbildningsförvaltningen inom Göteborg kommun. Inriktningen på arbetet beslutas av kommunfullmäktige. Målet är att långsiktigt bevara fastigheternas värde, och att i samverkan med kunder och brukare skapa en god pedagogisk miljö på både kort och lång sikt. Inger Skogsberg ansvarar för investeringar i nybyggnads- och ombyggnadsprojekt.

Inger Skogsberg: »Vi ansvarar också för drift och underhåll av fastigheterna, exklusive städning och avfallshantering.

Som kommunala förvaltare anser vi att en god miljö signalerar omsorg om dem som vistas i lokalerna och att de uppfattas som viktiga, värda att satsa resurser på. Den som uppfattar vuxenvärlden som positiv, och ser att resurser satsas på den egna miljön, får förhoppningsvis en positiv inställning till vuxenvärlden i stort och till skolan som helhet.

Kan barn och elever vara med och ha åsikter om skolmiljön så är de förhoppningsvis mer aktsamma om den. Inte bara de storslagna nybyggena, utan också de små förändringarna i skolmiljön är därför viktiga. Skolbyggnaden skall för omgivningen visa att samhället bryr sig om och satsar på eleverna.

Ett annat mål för oss är att minimera behovet av åtgärder av skador, för att i stället kunna ägna oss åt ett långsiktigt underhåll. Vi värnar därför om att skapa en god miljö för att slippa skadegörelse.«

Sveriges Kommuner och Landsting: Planera långsiktigt

Intresseorganisationen Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) består av 290 kommuner, 18 landsting samt de två regionerna Västra Götaland och Region Skåne. Fredrik Jönsson är handläggare på tillväxt- och samhällsbyggnadsavdelningen och arbetar med fastighetsstrategier. Han berättar om Sveriges Kommuner och Landstings arbete, i egenskap av fastighetsförvaltare, med koppling till skolan:

Fredrik Jönsson: »För Sveriges Kommuner och Landsting handlar det om att planera skollokaler långsiktigt, hur de ska byggas och utformas. Offentlig sektor är Sveriges största fastighetsägare. Kommunerna är i särklass störst, med ca 50 mil-

joner kvadratmeter yta att förvalta och driva, och en stor del av dessa fastigheter är skolor. Här finns stora lokala skillnader mellan kommunerna, främst beroende på storlek. Men även annat som demografipucklar påverkar, dvs att det vissa år föds fler barn än andra.

Friskolornas intåg i den kommunala världen har också för kommunernas del lett till ett behov av att effektivisera stödverksamheten, så att mer resurser kan gå till kärnverksamheten.«

Sveriges Elevråd, SVEA: Elevskyddsombuden saknar möjlighet att vidta åtgärder

Walter Jakobsson är vice förbundsordförande för Sveriges Elevråd – SVEA, som samlar både elevråd och elevskyddsråd, varav de senare spelar en viktig roll för debatten om skolans fysiska miljö. Elevskyddsombuden arbetar med den fysiska arbetsmiljön i skolan. Här redogör han för utbildningen av dessa elevskyddsombud, samt för elevers rättsskydd när det kommer till skolans fysiska miljö.

»Vi menar att eleverna måste få rätt att vidta åtgärder om de märker att det föreligger stora fel i arbetsmiljön.«

Walter Jakobsson

Walter Jakobsson: »I dagens skola ska elevskyddsombuden enligt lag väljas av elever. Det är den enda formella rätten till påverkan av den fysiska arbetsmiljön som eleverna har. Elevskyddsombuden har också enligt lag rätt till utbildning. Ändå saknar elever på många skolor denna utbildning. Styrdokument kan vara svåra att tolka, och elever och vuxna i skolan pratar inte alltid samma språk. Bara med utbildning får eleverna förutsättningar att kunna påverka sin fysiska miljö.«

»I dag utövar Skolverket och Arbetsmiljöverket kontroll i skolan enligt lag«, fortsätter Jakobsson, »och ändå råder det ofta en oklarhet om vem som är ansvarig för den fysiska miljön i skolan.«

Walter Jakobsson: »Huvudmannen, som antingen är kommunen eller det företag eller den stiftelse som driver en skola, är ansvarig för skolans arbetsmiljö. Det gör att skillnaderna mellan olika skolor är mycket stora. Enskilda elever som kontaktar en enskild myndighet i en konkret arbetsmiljörelaterad fråga kanske inte alltid får gehör. Därför är det angeläget att det blir klarlagt hur ansvarsfördelningen ser ut.«

Så hur ser elevernas rättsskydd ut?

»Ja, elever likställs med arbetstagare och arbetar på Sveriges största arbetsplats«, fortsätter Jakobsson, som också påpekar att elevskyddsombuden inte har några möjligheter att vidta åtgärder när de ser fel i den fysiska arbetsmiljön och/eller upptäcker att elevernas säkerhet är hotad.

Walter Jakobsson: »I stället får elevskyddsombudet gå till skyddsombudet på skolan, som är en lärare. Lärare kan alltså representera både elever och lärare, medan det i dag saknas en instans som kan representera enbart elever.

Från Sveriges elevråds, SVEA:s, sida menar vi att eleverna måste få rätt att vidta åtgärder om de märker att det föreligger stora fel i arbetsmiljön.«

Lärarförbundet: Skolan som utbildningsmiljö

Eva-Lis Sirén (fd Preisz) är förbundsordförande för Lärarförbundet och Peter Holfve är ombudsman, också på Lärarförbundet. De lyfter båda fram begreppet utbildningsmiljö. Skola är en fråga om kultur.

Peter Holfve är ombudsman på Lärarförbundet och arbetar mer specifikt med den fysiska arbetsmiljön. Han deltog i rådets hearing och betonade då behovet av samförstånd och samsyn i frågan om skolans fysiska miljö.

Peter Holfve: »I dag är intresset runt frågan skiftande, vilket är ett problem. Inom Lärarförbundet talar vi om utbildningsmiljö, alltså inte bara om arbetsmiljö, för att få bredare perspektiv. Det omfattar pedagogik, ledarskap, utveckling, lokaler.«

Eva-Lis Sirén: »Historiskt sett har skolan varit en samhällelig funktion – byggnader strålar ut signaler om kunskap och makt. Det var de bästa arkitekterna och konstnärerna som byggde skolor. I dag saknar skolan som institution kontakt med de mest framstående kulturella utövarna. Treenigheten pedagogik-skola-kultur har gått förlorad. Därför är det viktigt att nu återigen koppla samman skola, pedagogik och kultur. Skola är kultur.«

Eva-Lis Sirén citerar en värmländsk lokal filosof som säger att den som inte gör skolan till bygdens vackraste plats har inte rätt förstått sina barns värde. Sedan jämför hon med vägforskningen där det i dag är fullt legitimt, och även satsas en hel del resurser, på att studera hur estetiska aspekter påverkar framför allt säkerheten.

»Den fysiska miljön ska stödja lärandet, menar vi. Form, färg, ljus och funktion utvecklar skolans pedagogik. Utbildningsmiljön utgår från lärandet och den miljö som skapar ett ultimt lärande. Här ligger det professionella ansvaret som lärarna tar varje dag. Men också genom parternas samarbete tar vi ansvar för skolans arbetsmiljö. Det sker bland annat inom samverkansavtalet FAS 05 – som står för Förnyelse, Arbetsmiljö, Samverkan – inom den kommunala sektorn. Här har vi som facklig organisation en strävan – tillsammans med Sveriges Kommuner och landsting, SKL – att gemensamt koppla ihop verksamhets- och arbetslivsfrågor.

Vi anser också att det är viktigt att stimulera forskning, och då särskilt forskning där lärare är medskapande. Skolor, huvudmän – dvs kommuner – och universitet bör utveckla mötesplatser där lärare tillsammans med andra yrkeskategorier är med i såväl utvecklingsarbete som forskning om skolans fysiska miljö.

Det finns också ett behov av kunskapsspridning – att samla kunskap om skolans fysiska miljö – utifrån en helhetssyn. Detta bör kunna ske i olika nätverk.«

»Historiskt sett har skolan varit en samhällelig funktion – byggnader strålar ut signaler om kunskap och makt. Det var de bästa arkitekterna och konstnärerna som byggde skolor. I dag saknar skolan som institution kontakt med de mest framstående kulturella utövarna. «

Eva-Lis Sirén (fd Preisz)

Sveriges Elevråds Centralorganisation, SECO: Inga lägstanivåer, men forskning behövs

»Den som trivs i sin skola, trivs också i klassrummet«, säger Mikael Grenefalk, ordförande för SECO – Sveriges Elevråds Centralorganisation.

Frågan om skolans fysiska miljö handlar för SECO:s del mycket om likvärdighet. Elever med lägre betyg hamnar ofta på skolor med sämre arbetsmiljö, något som SECO menar borde belysas i ett arbete om skolmiljön.

Mikael Grenefalk: »SECO är en organisation som tar ansvar för föreningslivet, främst i Sveriges gymnasieskolor, och anställer före detta gymnasieelever som varit aktiva i elevrådsvärdningar under sin skoltid. Dessa kallas för elevrådsvärdningsmän. De hjälper mindre grupper av elever som på eget initiativ driver verksamhet på en enskild gymnasieskola. Det kan handla om idrottskommittéer, festföreningar, temadagsutskott, jämställdhetsgrupper, politiska ungdomsförbund mm. Elevrådsvärdningsmännen fungerar sedan som stöd för dessa elevrådsvärdningar.«

Den verksamhet som elever bedriver är i behov av fler naturliga mötesplatser i skolan, menar Mikael Grenefalk. Skolan är inte bara beroende av rymliga klassrum. Förutsättningar för naturliga möten och interaktion utanför klassrummet är också viktigt.

Mikael Grenefalk: »I dag ser vi en tendens till att skolor flyttar in i gamla kontorslokaler – minimalistiska landskap med extremt trånga korridorer utan naturliga mötesplatser som en del i planlösningen. Ibland sitter elever mer eller mindre och studerar i hytter. Ur den aspekten kan man säga att »det var bättre förr.«

»Då såg gymnasieskolor ut som skolor, i dag ser de ut som kontorslandskap«, fortsätter Grenefalk. Från SECO:s sida poängterar man därför att skolan inte bara kan byggas utifrån ett effektivt resursutnyttjande.

Mikael Grenefalk: »Risken är annars att man genom den fysiska miljön stryker förutsättningen för en god skolanda och ett blomstrande föreningsliv i skolan – all den frivilliga och viktiga aktivitet som går utöver det som krävs av läroplan och andra styrdokument.«

Om rådets förslag om nationella styrdokument säger Mikael Grenefalk och SECO så här:

»Vi vill inte ha några lägstanivåer. Därför kan det vara viktigare att från nationellt håll peka på vad en utvecklad fysisk skolmiljö kan ge för effekter, än att man utvecklar nya nationella styrdokument.«

Om forskning om skolmiljön:

Mikael Grenefalk: »Självklart. Det är just det som behövs för att man ska kunna peka på varför den fysiska miljön är viktig för kunskapsuppdraget.«

Om behovet av en tillsynsmyndighet:

»Kanske något för den framtida Skolinspektionen?«

»I dag ser vi en tendens till att skolor flyttar in i gamla kontorslokaler – minimalistiska landskap med extremt trånga korridorer utan naturliga mötesplatser som en del i planlösningen. Ibland sitter elever mer eller mindre och studerar i hytter. Ur den aspekten kan man säga att »det var bättre förr.«

Mikael Grenefalk

Lärarnas Riksförbund: Skolans fysiska miljö är en förutsättning för undervisningen

Rätt utbildade lärare är den viktigaste resursen om skolan ska kunna uppfylla sitt uppdrag, menar ordföranden för Lärarnas Riksförbund (LR), Metta Fjelkner. Det går inte att sitta under ett träd, som på Sokrates tid, och undervisa eleverna.

Metta Fjelkner: »Och varför inte? Nej, för att det moderna samhället inte ser ut så. Skolans fysiska miljö är en förutsättning för undervisning.

Varje tid borde ha sin skola, där den fysiska miljön kan anpassas efter de ständigt återkommande förändringarna av läroplaner, kunskapssyn och arbetssätt.«

»Historiskt placerades skolan mitt i byn«, fortsätter Metta Fjelkner, »som ett monument för en tid då den var bärare av ett kulturarv. En mycket liten del av medborgarna fick gå i skolan. Sedan blev den allmän på 1970-talet.«

Metta Fjelkner: »Vi fick platta byggnader med långa korridorer, som förde med sig svårigheter men också risker när det gäller miljön. En skola för alla innebar alltså, hur märkligt det än kan låta, sämre byggnader av lägre kvalitet. Samtidigt ökade elevantalet, liksom antalet lärare och yrket sjönk i status. Vilket också avspeglade sig i själva skolbyggnaden.«

»Skolor har också skapat en arbetsmiljö för både lärare och elever som inte är hälsosam, menar man på Lärarnas Riksförbund. Många lärare, en högre andel än i andra yrkeskategorier, är i dag sjukskrivna på grund av tinnitus.«

Metta Fjelkner: »Vilken ung människa drömmer om att arbeta i en skadlig och larmande miljö?«

Dagens klassrum ser hon som fyrkantiga. I dem finns bokhyllor, men vad finns det på dem?

Metta Fjelkner: »Ingenting. Boken finns inte. Den för akustiken så underbart dämpande effekt som man får när böcker finns i klassrummen saknas. Därför vill jag slå ett slag för böcker, både i klassrummet och på biblioteken.«

Och så färgvalet. Hon påminner om denna säregna blandning av grönt och gult. Lite damm ska det vara också.

Metta Fjelkner: »Har ni sett den? Grönt och gult. Jag har arbetat i den i tjugo år.«

Nej, skolbyggnader måste kunna erbjuda mer flexibla lösningar, menar Lärarnas Riksförbund. För läroplaner skiftar, liksom kunskapssyn och arbetssätt.

Metta Fjelkner: »Det måste gå att ändra inredningar och annat som är viktigt för verksamheten. Här är det viktigt att vi inte stirrar oss blinda på siffror, vad gäller beläggningsgrad per klassrum, eller vad det kostar att bygga om en skola för att få den mer flexibel.«

Ett lysande exempel som Fjelkner vill lyfta fram är Bällstabergsskolan i Vallentuna (se text Tidningen Skolvärlden, nr 17, 2007, reds anm). Där har man hittat fram till flexibla lösningar som ger stimulans till nytänkande och i denna process har skolans lärare spelat en bärande roll.

Men vem eller vilka ska då se till att den fysiska miljön anpassas efter varje tids styrdokument och tillämpning?

»Skolor har också skapat en arbetsmiljö för både lärare och elever som inte är hälsosam.

Många lärare, en högre andel än i andra yrkeskategorier, är i dag sjukskrivna på grund av tinnitus.«

Metta Fjelkner

Metta Fjelkner: »Ja, i dag har lärarna inget formellt eget ansvar för hur skolor fysiskt utformas. Lärarnas ansvar är indirekt, eftersom de har ansvar för det dagliga arbetet i klassrummet. Och med klassrum kan man mena många olika saker. I dag står begreppet kanske mer för en företeelse än ett fysiskt rum, och så bör det vara. Kunskaper kan förmedlas i många olika fysiska miljöer.

Från Lärarnas Riksförbunds sida anser vi att lärarna borde ha den största rollen i både planering, utvärdering och förändring av de lokaler där verksamheten ska bedrivas. Arkitekter gör ritningar och står för den professionella delen av utformandet, men det är lärarna som måste få ha det avgörande inflytandet över vad som behövs för undervisningen. Och ska det till nationella styrdokument om skolans fysiska miljö så måste det klart framgå att lärarna ska delta i planeringen av nya eller förändrade skollokaler, eftersom det är hos dem den pedagogiska kunskapen finns. Att som lärare enbart delta i utvärdering av förändring räcker inte.«

Svenska brottsförebyggarna: Skolan som brottsplats

Jan Landström är kriminolog och verksam inom konsultnätverket Svenska brottsförebyggarna. Han har tidigare arbetat för Brottsförebyggande rådet, Brå, samt brottsförebyggande med fokus på skola och ungdomar, bl a i Nacka öster om Stockholm. Landström ser skolan som en plats där flera faktorer samverkar till att i dag göra den till en plats som inbjuder till brott. Som kontrast till detta hänvisar han till trafiksäkerhetsarbetet. På samma sätt som det går att minska antalet trafikolyckor, kan man bygga skolor som fungerar brottsförebyggande, menar Landström.

Jan Landström: »För att kunna diskutera frågan om skolans fysiska miljö och dess betydelse ur mitt perspektiv, vill jag börja med att måla upp en bild av skolan som brottsplats. Forskning visar att ungdomar råkar ut för mest hot, lindrigt och grovt våld i skolan. Brottsförebyggande rådet (Brå) har bland annat i enkätstudier med unga som utsatts för grovt våld kunnat visa att 46 procent av dessa uppger just skolan som brottsplats, att jämföra med de sex procent som uppger att de har råkat ut för grovt våld i tunnelbanan.

Andra kartläggningar av trygghet och utsatthet i skolan, från bland annat Nacka, Tyresö och Värmdö, stödjer dessa siffror. I dessa undersökningar sade sig 36 procent av eleverna ha råkat ut för någon form av brott. Av dessa utgjorde 20 procent våldsbrott och 19 procent egendomsbrott, till exempel stöld (egendomsbrott är den brottstyp som dominerar samhället i stort, reds anm).

Ur ett strikt kriminologiskt perspektiv är dessa forskningsresultat inte så förvånande. Skolan som fysisk miljö innehåller nämligen ett antal faktorer som bidrar till brott:

Friktion – många människor befinner sig på en och samma plats.

Konkurrens – det råder ett konkurrensförhållande mellan de elever som finns på skolan.

»Brottsförebyggande rådet har bland annat i enkätstudier med unga som utsatts för grovt våld kunnat visa att 46 procent av dessa uppger just skolan som brottsplats, att jämföra med de sex procent som uppger att de har råkat ut för grovt våld i tunnelbanan.«

Jan Landström

Åldershomogenitet – människor begår brott mot jämnåriga och tillsammans med jämnåriga i mycket högre grad än någonting annat.

Brist på vertikal social (vuxen-)kontroll – på vissa platser i skolan, och i många skolor till och med på alla platser, saknas vuxna. Även i klassrummet!

Egentligen är det bara en sak som saknas i skolan för att skapa den ultimata brottsmiljön och det är alkohol. Läger vi till den faktorn så får vi krogkön, idrottsläktaren eller ett utomhustorg klockan tre på natten när krogarna stänger.

Tillåt mig dra en parallell, detta för att visa på vikten av att både arbeta med pedagogiken och den fysiska miljön utifrån ett kriminologiskt perspektiv. Jag vill dra en parallell till det framgångsrika trafiksäkerhetsarbetet. Trots att antalet bilar har ökat under de senaste fyrtio åren, så har antalet döda i trafiken minskat.

Om man i stället anlägger ett brottsperspektiv på samhället så framträder en motsatt bild. Under samma fyrtioårsperiod har antalet brott ökat, och detta samtidigt som välfärden i Sverige har ökat ganska kraftigt.

Vad är det då som vi har misslyckats med i det brottsförebyggande, men som man har lyckats med på trafiksäkerhetens område?

Jo, i trafiken har man har vikt samman den fysiska miljön med det pedagogiska arbetet. Man har inte enbart fokuserat på att göra enskilda människor till bättre bilförare, utan man har utvecklat säkrare bilar och vägar. Utöver det har man byggt upp en organisation runt trafiken som stödjer trafiksäkerheten. På samma sätt borde vi arbeta för ett brottsförebyggande arbete i skolan.«

Riksförbundet Hem och Skola: Skolan i k-samhället

Riksförbundet Hem och Skola (RHS), representerar föräldrar alltifrån förskola till gymnasium. Här redogör Jakob Jonsson, vd för RHS:s utvecklingsbolag, för förbundets syn på skolans fysiska miljö, i ett framtidsperspektiv.

Jakob Jonsson: »Vi ser det så här: Vårt västerländska samhälle befinner sig i en brytpunkt mellan industrisamhälle och ett framtida samhälle som långt ifrån ännu har tagit fullständig form. Vissa framtidsforskare kallar detta samhälle för k-samhället. Det innebär att vi är mitt inne i en turbulent period. Vi vet någorlunda vad vi är på väg att lämna, men vi har inte en susning om vad som komma skall.«

»K-samhället sägs bestå av fem dominerande komponenter som har det gemensamt att alla börjar på k, därav begreppet: kunskap, kommunikation, kreativitet, kultur och kvinnlighet«, säger Jakob Jonsson.

»Kunskap som färskvara. Kommunikation globalt, i realtid och en frihet att resa som vi aldrig haft förr. Kreativitet som finner nya lösningar på gamla problem och nya problem åt gamla lösningar. Kultur som nyckel till vår egen och andras historia och historier. Och slutligen kvinnlighet, då kvinnans ställning justeras i ett historiskt perspektiv, mot jämställdhet, och där kvinnliga värderingar tar över efter industrialismens manliga, hårda värderingar.

»Kunskapsbildning och forskning om skolmiljön är i dag bedrövligt eftersatt. Tankarna om att medveten design och arkitektur kan främja nya pedagogiska arbetsätt och stödja individen i utvecklings- och läroprocessen, lyser med sin frånvaro i lärarutbildningen och inom lärarkåren i stort. Det krävs att alla aktörer tar sitt ansvar, riksdag och regering, ja visst, men inte minst lokala politiker, skolpersonal, rektorer, för att inte tala om utbildningsinstitutionerna. Det går att göra stora förändringar med förvånansvärt små medel, bara nytänkandet accepteras.«

Jakob Jonsson

Denna samhällsförändring är vad skolan har att förhålla sig till. Dessa nya värderingar, attityder och förändringar måste också få manifesteras i skolans arkitektur. Annars får våra barn och unga aldrig en möjlighet att utbilda sig och bilda sig inför framtiden. Därför anser vi att frågan är viktig.«

Jakob Jonsson: »Vilken är då RHS:s ståndpunkt i frågan om skolans fysiska miljö?

Vi är en föräldrarörelse och vi erbjuder våra krafter att initiera och föra en dialog mellan föräldrar och skolfolk kring dessa framtidsperspektiv. Hem och skola måste samverka. Det har aldrig varit så viktigt som nu, att våra barn och unga får en god samverkan mellan hem och skola, en känsla av sammanhang i den turbulenta värld vi lever i. RHS kommer att föra fram bestämda krav till riksdag och regering för att väcka debatten. Vi har också möjlighet att, tillsammans med våra samarbetspartner, föra fram spännande och progressiva idéer om skolans framtida utformning. Vi anser nämligen att det behövs en kraftansträngning nu, för att höja kvaliteten i skolans arkitektur och arkitektoniska utformning.«

Förtydligande av nationella måldokument har det frågats om:

»Ja, det är viktigt att man i måldokument lyfter fram skolan som arbetsmiljö i fysisk, men också psykisk, bemärkelse. Man bör också här lägga särskild vikt vid skolans kulturarv, som i mångt och mycket utgör ett hinder mot en självklar utveckling mot framtiden. Dessa hinder manifesterar sig bl a i den fysiska miljön. Tag lärarum och kansli t ex, som i princip ligger avskilda och isolerade från skolans huvudpersoner, eleverna, vilket förhindrar en normal, mänsklig interaktion mellan barn och vuxna. Tag den arkitektoniska relationen mellan klassrum och korridor, som snarare för tankarna till ett industriellt löpande band än en levande bildningsmiljö. Korridorerna blir oviktiga, oövervakade utrymmen och själva arkitekturen bidrar till kränkningar och våldshandlingar. Slutligen klassrummen, formade som enkelriktade informationshögtalare, med – om inte den fysiska, så åtminstone den mentala – katedern i fokus. De hindrar läraren från att möta varje elev individuellt, utifrån elevens specifika inlärningsstil och behov. Allt detta måste måldokumentet lyfta fram, och mana till en ändring.«

Så till frågan om forskning:

Jakob Jonsson: »Kunskapsbildning och forskning om skolmiljön är i dag bedrövligt eftersatt. Tankarna om att medveten design och arkitektur kan främja nya pedagogiska arbetsätt och stödja individen i utvecklings- och läroprocessen, lyser med sin frånvaro i lärarutbildningen och inom lärarkåren i stort. Det krävs att alla aktörer tar sitt ansvar, riksdag och regering, ja visst, men inte minst lokala politiker, skolpersonal, rektorer, för att inte tala om utbildningsinstitutionerna. Det går att göra stora förändringar med förvånansvärt små medel, bara nytänkandet accepteras.

Skolan utgör också både en arbetsmiljö och en livsmiljö. Därför krävs det ett samlat grepp på nationell nivå för att skapa nödvändiga förändringar. Eleverna ska omfattas av samma arbetsmiljölagstiftning som gäller på landets alla arbetsplatser. Att sedan analyser av och förbättringar av arbets- och livsmiljön ska göras i ett barnperspektiv är en självklarhet för Riksförbundet Hem och Skola.«

Och så avslutningsvis två av våra egna krav på skolmiljön:

»Vi vill att det på varje skolgård anläggs en grekisk teater där elever och skolpersonal kan samlas närhelst anledning ges för att dryfta viktiga frågor, eller oviktiga, men framför allt för att främja det demokratiska arbetsätt som skolans läroplan förutsätter.

Sedan anser vi att den gällande läroplanen redan innehåller sådana pedagogiska krav att det är påkallat att börja en nationell samling för att ge kulturella uttryck och kreativitet utrymme i skolan som pedagogiska verktyg i lärandeprocessen. Vi vill och kräver därför att det till varje gammal skola byggs, och varje ny-prospektering förutsätts, ett kulturhus med ändamålsenliga ateljéer, danssalar, fotostudior, teatersalonger, musikrum, skivarestugor och andra utrymmen som främjar elevernas kreativitet och skapande, som i sin tur väcker deras lust till lärande i skolans samtliga ämnen, som stödjer deras sociala utveckling och öppnar dörrarna till det framtida samhälle som de kommer att befolka.«

Litteratur

- Bjurström, Patrick, *Att förstå skolbyggnader*. Doktorsavhandling, KTH, Arkitekturskolan, Stockholm 2004.
- Bjurström, Patrick och Marjanna de Jong, *Skolmiljö och välbefinnande – utformning och upplevelse. En fallstudie av fyra skolor*. KTH arkitektur och samhällsbyggnad, Forskningspublikation 2006:6, Stockholm 2006.
- Björklid, Pia, *Lärande och fysisk miljö – en kunskapsöversikt om samspel mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Myndigheten för skolutveckling, Stockholm 2005.
- Building performance, an empirical assessment of the relationship between schools capital investment and pupil performance*. Research Report No 242, Department for Education and Employment, DfEE Publications, London, England 2001.
- Cold, Birgit, *Skolemiljø – fire fortellinger*. Nr 4 i serien Barn og miljø, Kommuneforlaget AS, Oslo, Norge 2002.
- Förslag till en nationell handlingsplan för barns miljörelaterade hälsa – Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Artikelnr: 2007-131-28. Socialstyrelsen, Stockholm 2007.
- Inspiration – Inspirationsguiden Rum för lärande*. Utgiven i samarbete mellan Göteborgs lokalförslingsförvaltning, Sveriges Kommuner och Landsting samt Målaremästarna 2006.
- Juhl, Ole (redaktör), *Æstetik ja tak – En inspirationsbog om hverdagsæstetik i grundskolen*. Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM, Randers, Danmark 2003.
- Kirkeby, Inge Mette, *Skolen finder sted*. Doktorsavhandling utgiven i samarbete mellan Arkitektskolen Aarhus och Kungliga Tekniska högskolan Stockholm, Statens byggeforskningsinstitut, Hørsholm Danmark 2006
- Kristenson, Hjärdis, *Skolhuset – idé och form*. Bokförlaget Signum, Lund 2005.
- Nuikkinen, Kaisa, *En sund och trygg skolbyggnad*. Utbildningsstyrelsen, Helsingfors, Finland 2005.
- Olsson m fl, *Skolgården som klassrum – året runt på Coombes School*. Runa Förlag, Stockholm 2002.
- Palmberg-Eriksson, Stina, *Skolhuset som samhällspegel – en upptäckarbok*. Riksantikvarieämbetet och Sörmlands museum, Stockholm 2000.
- Schytte Benny och Attwell, Karen, *Folkeskolens udeanlæg. Otte eksempler*. Statens Byggeforskningsinstitut vid Aalborg universitet, Danmark 2006.
- Stahle, Olle et al, *Arkitektur och skola: om att planera skolhus*. Arkus, Stockholm 1999.
- Steinø, Nicolai (redaktör), *Fag og rum i folkeskolen*. Rum, form, funktion – ett samarbete mellan Undervisningsministeriet, By og Byg samt Statens forsknings- og uddannelsesbygninger, SBI Hørsholm, Danmark 2003.
- Tallhage-Lönn, Irene (redaktör), *Unga är också medborgare – om barns och ungdoms*

- mars inflytande i planeringen*. Boverket, Karlskrona 2000.
- The cost of bad design*, Commission for Architecture and the Built Environment, London, UK, 2006 (kan laddas ned från www.cabe.org.uk)
- The Impact of School Environments: A literature review*. Produced for the Design Council, The Centre for Learning and Teaching, School of Education, Communication and Language Science, University of Newcastle, UK 2005.
- Tänka framåt men göra nu – så stärker vi barnkulturen*, SOU 2006:45, Kulturdepartementet, Kommittén Aktionsgruppen för barnkultur (Ku 2004:07).
- Törnquist, Anna, *Skolhus för tonåringar – Rumsliga aspekter på skolans organisation och arbetssätt*. Arkus, Stockholm 2005.
- Undervisning i demokrati – Inspiration til grundskoler og ungdomsuddannelser*. Undervisningsministeriets temahæfteserie nr 7-06, Undervisningsministeriet, Danmark 2006.
- Vill man gå på toa ligger man illa till*. Barnombudsmannen rapporterar, BR 2006:01, Stockholm.
- Åkerblom, Petter, *Lära av trädgård. Pedagogiska, historiska och kommunikativa förutsättningar för skolträdgårdsverksamhet*. Doktorsavhandling, SLU Alnarp 2005.

Tidskrifter

- Arkitekten* nr 11-06 presenterar Aranäsgymnasiet i Kungsbacka. Sveriges Arkitekter, Stockholm 2006.
- Arkitekten* nr 6/7-07 RAFD:s resa till England och besök på CABE och Jo Richardson Community School i London. Sveriges Arkitekter, Stockholm 2007.
- Arkitekten* Tre temanummer i Arkitektur: 8:2003, *Skolor för en ny pedagogik* 10:1990, *Diskussion pågår, Teori och praktik* samt 6:1977 *Förskolor* plus spridda artiklar 1998, 1983, 1973, 1972, 1968, 1962 och 1958.
- Brandsäkert* Särtryck 2005–2007 utgiven av Svenska brandskyddsföreningen, 17 artiklar om anlagda bränder, finns endast i PDF-format:
<http://www.svbf.se/anlagdbrand>
- Locus* tidskrift för forskning om barn och ungdomar nr 4/07, ett temanummer om plats och lärande. Utgiven av Lärarhögskolan/Stockholms universitet 2007.
- Nordisk arkitekturforskning*, utgiven av Föreningen nordisk arkitekturforskning, ett temanummer nr 1:2004 om barn och miljön kring barnen plus några tidigare artiklar 2001 om barnperspektiv på utemiljön och barn i staden. Nr 1–2:2000, en artikel om forskning kring skolbyggnader.
- PM Pedagogiska magasinet* nr 1 februari 2008, ett temanummer *Det sitter i väggarna* om miljön i skolan. Lärarförbundets förlag Stockholm 2008.
- Rum, Arkitektur inredning design* nr 01/08, reportage om Örestads gymnasium i Köpenhamn utgiven av IT is media, Stockholm 2008.

Länkar

- Arbetsmiljöverket*, www.arbetsmiljoverket.se
- ARKiS* Arkitektur i skolan, Sveriges Arkitekter, www.arkitekt.se/arkis
- Boverket*, www.boverket.se
- BSCE*, The British Council for School Environments, www.bcse.uk.net

Building Schools for the Future, Storbritannien, www.bsf.gov.uk
CABE, Commission for Architecture and the Built Environment,
www.cabe.org.uk
Centrum för Plats och Lärande kontaktyta för bland annat nätverket Barn, Unga
och Byggd miljö, *BUB*, www.placelearning.org
Coombes School, Arborfield, the County of Berkshire, England,
www.thecoombes.com
Arkitekturation Danmark, ny arkitekturpolitik 29 maj 2007, Danmarks kultur-
ministerium, [www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Arkitek-
turpolitik_2007/DK_arkpol_publ.pdf](http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Arkitek-
turpolitik_2007/DK_arkpol_publ.pdf)
DCUM, Dansk Center för Undervisningsmiljö, www.dcum.dk
Design för alla, www.designforalla.se
Dott 07 (Designs of the time) – OurNewSchool, www.dotto7.com
EIDD, Design for all Europe, www.designforalleurope.org
Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning, www.handisam.se
Handikappförbundens samarbetsorgan, www.hso.se
Husbanken i Norge, www.husbanken.no
IPA Barns rätt till lek, www.ipa-sweden.org
Jo Richardson Community School, www.jrcs.bardaglea.org.uk
Kulturförvaltningen i Göteborg, www.kultur.goteborg.se
Lokalförvaltningsförvaltningen i Göteborg, www.lff.goteborg.se
Lyshøjskolen, www.lyshoejskolen.kolding.dk
Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, www.movium.slu.se
Myndigheten för skolutveckling (bildades 2002, läggs ned 2008),
www.skolutveckling.se
Norsk Form, www.norskform.no
Plats för lärande, www.designforalla.se
Playce (play + space), www.playce.org
Riksförbundet Hem och Skola, www.hemoskola.se
SBi Statens Byggeforskningsinstitut i Danmark, www.sbi.dk
School Works, England, www.school-works.org
SKL Sveriges Kommuner och Landsting, www.skl.se
Skoleanlegg, Nasjonal rådgivningstjeneste på utdanningsdirektoratet i Norge,
www.skoleanlegg.utdanningsdirektoratet.no
Skolhusgruppen, www.skolhusgruppen.se
Skolverket, www.skolverket.se
Statens folkhälsoinstitut, www.fhi.se
Stiftelsen svensk industridesign, SVID, www.svid.se
Sveriges elevråd, SVEA, www.svea.org, www.taingenskit.nu
Sveriges Elevråds Centralorganisation, SECO, www.elevorg.se
The Lighthouse, Skotskt center för arkitektur, design och planläggning,
www.thelighthouse.co.uk
The Sorell Foundation i England, [Joinupdesignforschools](http://Joinupdesignforschools.com),
www.thesorrellfoundation.com
Utbildningsstyrelsen i Finland har två hemsidor, den officiella hemsidan för myn-
digheten, www.oph.fi och tips och läromedel, www.edu.fi

Spelar den fysiska miljön i skolan någon roll?
Denna fråga har Rådet för arkitektur, form och design haft som utgångspunkt i projektet *Vår tids skola – hur ska den byggas?* Vi har läst lagar och styrdokument, samtalat med myndigheter, intresseorganisationer och experter, anordnat en internationell konferens och en nationell hearing. Vi har rest till Danmark, Storbritannien och Finland för att ta del av hur man tänker och arbetar med frågor som rör skolans fysiska miljö. Detta är en rapport om vad vi sett och hört. Här finns också våra rekommendationer om vad vi anser behövs för att den fysiska miljön i skolan ska kunna ha en chans att utvecklas och bli en vital del i vår tids skola.

WWW.RAFD.SE

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

Ku 2004:02